

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

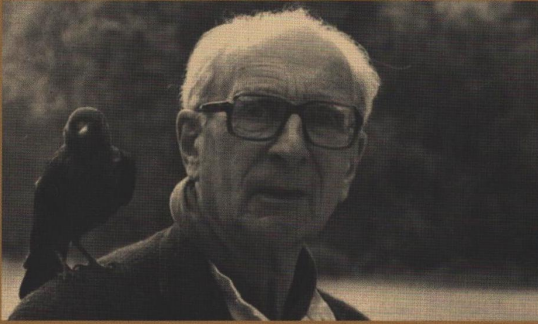
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

metis diyaloglar

Claude Lévi-Strauss

Uzaktan Yakından

SÖYLEŞİ: DIDIER ERIBON

metis

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Claude Lévi-Strauss
Didier Eribon

Uzaktan Yakından

CLAUDE LEVI-STRAUSS 1908 doğumlu. 1934-37 yılları arasında Brezilya'da São Paulo Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yaptı ve ilk saha çalışmalarını da burada gerçekleştirdi. 1941-45 arası New York'ta New School for Social Research'te ders verdi. "L'analyse structurale en linguistique et en anthropologie" (Dilbilim ve Antropolojide Yapısal Çözümleme) adlı tartışma açıcı makalesini bu dönemde yayımladı (1945). 1950-79 yılları arasında Paris Üniversitesi Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nda sosyal antropoloji çalışmaları yöneticisi olarak görev aldı. 1959-82 yılları arasında Collège de France'ta yine antropoloji kürsüsünde eğitim verdi. Brezilya'nın yanı sıra, bugünkü Bangladeş'te de alan çalışmaları yapan Lévi-Strauss, 1973'te Académie Française üyeliğine seçildi. 2009'da aramızdan ayrıldı.

Başlıca yapıtları: *Les structures élémentaires de la parenté* (1949); *İrk, Tarih ve Kültür* (Metis, 1994); *Hüzünlü Dönenceler* (YKY, 1994); *Anthropologie structurale* (I. Cilt 1958, II. Cilt 1973); *Yaban Düşünce* (Hürriyet Vakfı Yay., 1984, YKY, 1994); *Mythologiques*, I. Cilt: *Le Cru et le Cuit* (1964), II. Cilt: *Du miel aux cendres* (1967), III. Cilt: *L'origine des manières de table* (1968), IV. Cilt: *L'Homme nu* (1971); *Le Regard éloigné* (1982), *La parole donnée* (1984), *Regarder, écouter, lire* (1993), *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji* (Metis, 2012), *Hepimiz Yamyamız* (Metis, 2014).

DIDIER ERIBON 1953 doğumlu Fransız yazar. Felsefe eğitimi gördü, sosyal bilimler ve queer teorisi üzerine yayımlanmış çok sayıda kitabı var. Michel Foucault biyografisi (Aynntı, 2012) ve Georges Dumézil'le konuşmaları (Sinatle, 1997) Türkçeye de çevrildi.

Metis Diyaloglar 8

Uzaktan Yakından
Claude Lévi-Strauss
Didier Eribon

Fransızca Basımı:
De près et de loin
Odile Jacob, Paris

© Odile Jacob, 1998, 2008, 2009

© Metis Yayınları, 2017

İlk Basım: Ocak 2018

Yayıma Hazırlayan: Savaş Kılıç

Kapak Fotoğrafı: Claude Lévi-Strauss

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Fatih Sanayi Sitesi No. 12 Topkapı, İstanbul

Matbaa Sertifika No: 11931

Metis Yayınları

İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul

e-posta: info@metiskitap.com

www.metiskitap.com

Yayınevi Sertifika No: 10726

ISBN-13: 978-605-316-115-8

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Claude Lévi-Strauss

Didier Eribon

Uzaktan Yakından

Çeviren:

Haldun Bayrı

metis

metis diyaloglar

Theodor W. Adorno, Max Horkheimer

Teori ve Pratik Üzerine

Bir Tartışma

Alain Badiou, Elisabeth Roudinesco

Dün Bugün Jacques Lacan

Bir Konuşma

Michel Foucault, Claude Bonnefoy

Güzel Tehlike

Söyleşi

John Berger, Yücel Gökürk

İstanbul'dan Gelen Telefon

Müzik Eşliğinde Bir Söyleşi

Jean-Paul Sartre, Perry Anderson, Ronald Frazer

Quintin Hoare, Simone de Beauvoir

Sartre ile Sartre Hakkında

Orhan Koçak, Yücel Gökürk

Turgut Uyar ve başka şeyler

A'dan Z'ye Bir Konuşma

Alain Badiou, Jean-Luc Nancy

Alman Felsefesi Üstüne Diyalog

Söyleşi: Jan Völker

Claude Lévi-Strauss, Didier Eribon

Uzaktan Yakından

İçindekiler

Giriş 9

I. Don Kişot Dönünce

1. Offenbach'tan Marx'a 13
2. Etnolog Sahada 32
3. New York'taki Bohem Yaşamı 41
4. Eski Dünya'ya Dönüş 69
5. 8 Sayısının Esrarı 83
6. Paris'te Yapısalcılık 96
7. Collège de France'ta 105
8. Yeşil Urba 113
9. "Zamanın nasıl geçtiğinin farkına
varmıyor insan" 123

II. Zihnın Yasaları

10. Katı Evlilik Kuralları 133
11. Duyumsanabilir Nitelikler 146
12. Sioux'lar, Filozoflar ve Bilim 153
13. Tarihin Çöplüğünde 158
14. Yuvadın Kuş Çalanı İzlerken 166
15. Düşünce Alıştırmaları 180

III. Kültürler, Kültür

16. Irk ve Politika 187
17. Edebiyatlar 211
18. Resmin İçeriği 218
19. Müzik ve Sesler 225

Sonsöz 231

İki Yıl Sonra 233

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://kantey1990.com/>
Lévi-Strauss Amazonlarla araştırma gezisiinde, 1950'lar.

Giriş

D. ERIBON: Hüzünlü Dönenceler'de¹ alıntıladığınızı gördüğümüz cinsten “yol haritaları”, ya da günce ve defterler tuttunuz mu hep?

C. LEVI-STRAUSS: Gezilerimde çok not alıyordum elbette. Hüzünlü Dönenceler'de o notlardan olduğu gibi kopyalanmış bazı bölümler var.

Ama Malinowski'nin Sözcüğün Tam Anlamıyla Bir Günce'sindeki² gibi bir günce tutmadınız.

Haletiruhiyeme o kadar önem atfetmiyordum!

Size bu soruyu sormamın nedeni, Hüzünlü Dönenceler'de hafızanızın çok zayıf olduğunu söylemeniz...

Kendi kendini mahveden, imha eden bir hafızam var. Şahsi ve mesleki hayatıma ait unsurları zamanla siliyorum. Sonra da olayları tekrar bir araya getiremiyorum.

Ya bu kusuru telafi etmek için..., bunu bir kusur gibi telakki ediyorsanız tabii...

... her halükârda, yaşamı zorlaştıran bir şey.

1. *Hüzünlü Dönenceler*, çev. Ömer Bozkurt, İstanbul: YKY, 2000 (1955).

2. Bronislaw Malinowski, *A Diary in the Strict Sense of the Term*, Stanford University Press, 1989.—

... yapıp ettiklerinizi gün gün not etme isteği duymadınız mı hiç?

Asla. Belki de ne yapıyorsam ve ne isem ona karşı bir tür güvensizlik yüzünden.

Güvensizlik mi?

Hüzünlü Dönenceler'de Cilalı Taş Devri zekâsında olduğumu söylemiştim: Sermaye biriktiren, elde ettiğinin semeresini toplayan biri değilim; daha ziyade, daima hareket halinde olan bir sınırın üzerinde gidip gelirim. Bir tek o andaki çalışma önemlidir. O da çok çabuk kendisini ortadan kaldırır. İzini muhafaza etme ihtiyacı da duymam, meraklısı da değilimdir.

Gözünüzde sadece ânın ve olayın önemli olduğunu söylemeniz neredeyse paradoksal.

Öznel olarak, evet, önemli olan budur. Fakat çalışırken fişler doldurarak bu işin içinden çıkıyorum: Hemen her şey hakkında, uçup gitmeden yakalanan fikirler, okuma özetleri, kitap referansları, alıntılar... Bir işe girişmek istediğimde ise, kutularımdan bir tomar fiş çıkarır, fal bakıyor gibi dağıtırım. Tesadüfün de rolünü oynadığı bu tür bir oyun, zayıf bir hafızanın tekrar oluşturulmasına yardım ediyor.

Müsveddenin dizgisi dışında, kendisine verdiğimiz karalamalar, eklemeler ve pişmanlıklarla dolu transkripsiyonun hale yola koyulmasına büyük katkıda bulunan Matmazel Eva Kempinski'ye teşekkür ederiz.

Birinci Kısım

Don Kişot Dönünce

Offenbach'tan Marx'a

1908'de Brüksel'de doğdunuz.

Tesadüf. Babam ressamdı. Özellikle de portreler yapardı. Gençlik dostları ona Belçika'da birkaç sipariş bulmuşlar; o da genç karısıyla birlikte Brüksel'e gitmiş. Ben o sırada doğmuşum. İki aylıkken de Paris'e dönmüşüz.

Paris'te mi oturuyorlardı?

Babam Parisliydi. Verdun doğumlu olan annem ise Bayonne'da büyümüşü.

Demek ki çocukluğunuzu Paris'te geçirdiniz. 16. bölgede sanırım.

Porte d'Auteuil yakınında, Poussin sokağı no. 26'daki bina hâlâ yerinde. Yolum oraya düştüğü zaman, ömrümün ilk yirmi yılını geçirdiğim beşinci kattaki dairemizin balkonunu görüyorum.

Bugün de 16. bölgede oturuyorsunuz. Sevdığınız bir semt mi burası?

Çocukluğumda sevdiğim bir semtti, çünkü özgünlüğünü korumuştur. Poussin sokağının dibinde, La Fontaine sokağıyla kesiştiği yerde, hâlâ bir tür çiftlik görülürdü. Raynouard sokağı yarı kırsaldı. Aynı zamanda sanatçı atölyeleri, ufak antikacı dükkânları da vardı... Şimdi ise beni sıkan bir semt oldu.

Aileniz sanatlara çok mu meraklıydı?

Bütünüyle atadan kalma bir şeydi bu! Annemin dedesinin adı Isaac Strauss imiş. 1806'da Strasburg'da doğmuş, çok genç yaşta Paris'e gelmiş. Kemancıymış ve ufak bir orkestra kurmuş. Beethoven, Mendelssohn ve başka bazı bestecilerin müziğinin tanıtımında bir rol oynamış. Paris'te birlikte çalıştığı Berlioz, *Anılar*'ında ondan bahseder; bazı ünlü kadrillerini yazdığı Offenbach'la da birlikte çalışmış. Offenbach'ın eserleri ailemin ezberindeydi; bütün çocukluğum o müzikle geçti.

Strauss, Louis-Philippe'in hükümdarlığının son döneminde, saray balolarında orkestra şefi olmuş. Sonra III. Napoléon döneminde de Vichy Gazinosu'nun organizatörüymüş ve orayı uzun süre yönetmiş. Akabinde Musard'ın yerini alarak Opera'daki baloların başına geçmiş. Aynı zamanda bir tür Kuzen Pons* idi; ticaretini yaptığı antika eserlere meraklıydı.

Aileniz bu eserlerin bazılarını muhafaza etti mi?

Annemin dedesi önemli bir eski Yahudi eserleri koleksiyonuna sahipti; bunlar şimdi Cluny Müzesi'nde. Elinden geçmiş olan muhtelif nesneler, sanat koruyucuları tarafından satın alınıp Louvre'a verildi. Kalanlar ise ölümünde satıldı ya da kızları arasında paylaşıldı. Artakalanı da işgal sırasında Almanlar tarafından yağmlandı. Birkaç kırıntıyı muhafaza ediyorum; III. Napoléon'un Vichy'deki Villa Strauss'ta kendisini ağırlayan anneannemin annesine teşekkür için hediye ettiği bilezik gibi. İmparatorun kalmış olduğu bu Villa Strauss hâlâ duruyor. Bir bar ya da restoran olmuş galiba; fakat ismi değişmemiş.

O geçmişin anıları aile içinde aktarılıyor muydu?

Elbette, zira ailenin görkemli dönemi olmuştu bu: Tahtın yakınında olunan dönem! Annemin dedesi, Prenses Mathilde'in evi-

* Balzac'ın aynı adlı romanındaki "hakir görülen iyi yürekli" karakteri, aynı zamanda nadir eserler koleksiyoncusudur.

ne girip çıkanlardanmış. Babamın ailesi İkinci İmparatorluk döneminin anılarıyla yaşırdı. Kaldı ki ahbablıklarını da korumuşlardı: Çocukluğumda İmparatoriçe Eugénie'yi gördüğümü hatırlıyorum.

Babanızın ressam olduğunu söylemiştiniz.

Evet, ayrıca iki amcam da ressamdı. Önceleri hali vakti yerinde olan büyükbabam, yoksul ölmüş. Bu yüzden oğullarından biri—dört oğlu ve bir kızı varmış— aileye yardım etmek için çok küçük yaşta çalışmak zorunda kalmış.

Babamı Yüksek Ticaret Okulu'na sokmuşlar. Çalışma hayatına Borsa'da ufak tefek işlere girerek atılmış. Orada koleksiyoncu ve galeri sahibi Kahnweiler ile tanışmış ve dost olmuşlar. İlk fırsatta, çocukluğundan beri tutkuyla merak saldığı resme yönelmiş.

Diğer yandan, babamla annem uzak kuzenlermiş. Annemin Bayonne'daki ablası, bir ara ünlü olan ressam Henry Caro-Delvaile ile evlenmiş; bir diğer kız kardeşi de Basklı bir ressam olan Gabriel Roby ile evlenmiş. Sağlık sorunları yüzünden genç yaşta ölen bu ressamın babamdan da zor bir hayatı olmuş.

Annemle babamın tanışması aile bağlarından dolayı mı olmuş, yoksa ressamlar arası ilişkilerden mi? Bilemiyorum. Şurası kesin ki, annem, evlenmeden önce Paris'te, kısmen Caro-Delvaile'ların evinde yaşıyormuş. Sekreter olabilmek için steno ve daktilo öğreniyormuş.

Babanız ressamlıktan çok para kazanmamış.

İzleyicilerin zevki değiştikçe onun da kazancı azalmış.

Öyleyse çocukluğunuz, Paris burjuvazisinin bir evladının çocukluğu olmadı mı?

Kültür bakımından oldu, sanatçı ortamında yaşadım; entelektüel açıdan çok zengindi. Fakat maddi zorluklarla didişip duruyorduk.

Belirgin anılarınız var mı?

Sipariş gelmeyen bazı anlarda doğabilen krizleri hatırlıyorum. O zaman, elinden her iş gelen biri olan babam, bir sürü ufak iş icat ediyordu. Bir süre boyunca evde kumaşa baskı işiyle uğraştık. Linolyum plakalarını oyuyor, kabartılarını bir yapışkanla bulayıp üzerine saçtığımız renkli madeni tozları kadife üzerine basıyorduk.

Bu faaliyete siz de mi katılıyordunuz?

Modeller bile yarattım! Başka bir dönemde de babam, Çin usulü lake taklidi ufak masalar imal ediyordu. Cam üzerine yapıştırılmış ucuz Japon oymabaskılarıyla lambalar da yaptı. Önemli olan, ayın sonunu getirebilmektir.

Yaptığı tablolardan muhafaza ettikleriniz oldu mu?

Az, çünkü soygunlar yüzünden savaşın sonunda bizimkilerin elinde hiçbir şey kalmamıştı; bir döşek bile...

Annenizin dedesinin elindeki eski Yahudi eserleri koleksiyonundan bahsetmişsiniz. Annenizle babanızda dini bir bağlılık kalmış mıydı?

Bizimkiler tamamen inançsızdı. Ama haham kızı olan annem başka bir ortamda büyümüştü.

Haham dedenizi tanıdınız mı?

Çok yakından tanıdım. Birinci Dünya Savaşı sırasında onun evinde yaşadım. Annem ve kız kardeşleri, kocaları seferberliğe çağırılınca çocuklarıyla bu eve yerleşmişlerdi.

Dedenizin evinde yaşadığınız bu dönem dışında, inançsız bir atmosferde yetiştirildiniz, fakat Yahudi geleneği her şeye rağmen mevcut muydu yine de?

Patırtısız olmuyordu ama. Babaannem ibadet gereklerini hâlâ yerine getiriyordu. Mamafih, onda da kâh trajik kâh gülünç şekilde tezahür eden bir çılgınlık damarı atıyordu. *Kitabı Mukaddes* tef-

sirine takmış olup aklı pek yerinde olmayan bir amcam ben üç yaşındayken intihar etmiş. Ben doğmadan epey önce, bir başka amcam, ebeveyniyle girdiği bir anlaşmazlık sonrasında intikam almak için papazlık aşamasına gelmiş. Hayli bir zaman, ailemizde bir Papaz Lévi oldu... Daha sonraki halini hatırlıyorum, Gaz Şirketi'nde ufak bir memurdu, daima iki dirhem bir çekirdek giyirdi, sarkık sarı bıyığıyla halinden pek memnun biri izlenimi verirdi.

Anne tarafımda, haham olan dedem, evinde bütün ibadetler titizlikle yerine getirilen silik tabiatlı mübarek bir adamdı. Üç ya da dört yıl üst üste, tüm bayramlarda hazır bulundum. Karısına gelince, imanından kızları bile şüpheliydi. Bayonne'da, kızlarını rahibelerin okuluna koymuştu, çünkü en iyi kurum oydu. En büyük kızı Sèvres Okulu'nun* giriş sınavına hazırlanmıştı, hatta belki de girmişti, hatırlamıyorum; mutaassıp taşrada Sèvres mezunu kızların şeytan tohumları gibi görüldüğü bir dönemde. Hahamın karısı geniş fikirliydi!

Her ne kadar inanmasalar da, annemle babam çocukluklarında yaşadıklarıyla Yahudi geleneğine yine de yakın duruyorlardı. Bayramları kutlamıyorlardı, ama sözünü ediyorlardı. *Bar Mitzva*'mı** Versailles'da yaptırdılar; sorun çıkarmayayım diye dedemin üzülmemesinden başka bir sebep zikretmediler.

Din duygusu sizi hiç tedirgin etmedi mi?

Eğer din derken kişisel bir Tanrı'yla bağı kastediyorsanız, hiçbir zaman.

Bu "inançsızlık" entelektüel evriminizde bir rol oynadı mı?

Onu hiç bilmiyorum. Ergenliğimde, bu konuda çok hoşgörüsüzdüm; bugün ise, dinlerin –her türden dinin– tarihini araştırıp bu konuda ders verdikten sonra, on sekiz ya da yirmi yaşındakine

* Kız öğrenciler için 1881'de kurulmuş olan yüksek öğrenim kurumu. – ç.n.

** Yahudilerde erkek çocuklarının 13 yaşına geldiğinde, görevlerini üstlenebilecek kadar büyüklüklerini gösteren tören.

nazaran daha saygılıyım. Hem sonra, dini cevaplara sağır kalsam bile, kozmos ile insanın evrendeki yerinin bizim izanımızı aştığı ve daima aşacağı duygusunun etkisi altındayım. Cevval akılcılara nazaran inananlarla daha iyi anlaştığım olur. En azından inananlarda esrar duygusu vardır. Düşünce, bana kalırsa, teşekkülü itibarıyla bu esrarı çözme gücünde değil. Bilimsel bilginin bu esrarın kıyılarını bıkıp usanmadan tırtıklamasıyla yetinmek gerekir. Ama dindışı biri olarak, ruh için bu bilgiyi izlemeye çalışmaktan daha tahrik edici, daha zenginleştirici bir şey bilmiyorum; tabii her ilerlemenin yeni meseleler çıkardığının ve bu işin sonunun olmadığını bilincinde kalarak.

Birinci Dünya Savaşı'nın tamamı boyunca Versailles'da dedenizin evinde mi kaldınız?

1914'ten 1918'e. Okula orada başladım: Mahalle okuluna, sonra da Hoche Lisesi'ne. Paris'e döndüğümüzde, Janson-de-Sailly Lisesi'nde orta bire yazıldım.

Savaşın çok zararını gördünüz mü?

Hayır. Daima hassas bir sağlığı olan babam, Versailles Askeri Hastanesi'nde hastabakıcı olarak tali hizmete alındı. Benden çok büyük olan bir kuzenim, öğretmen okulunda parlak bir öğrenciyken, yakınlarım arasında ölen tek kişi oldu. Onun savaş mektuplarını Maurice Barrès *Fransa'nın Çeşitli Ruhani Aileleri'nde (Les Diverses Familles spirituelles de la France)* alıntılıyıp yorumlamıştı.

Dolayısıyla da savaştan sonra Janson-de-Sailly Lisesi'ne girdiniz.

Bakaloryaya kadar kaldım orada.

Etkilendiğiniz bazı öğretmenler oldu mu?

Sanmıyorum. Az çok sempati duyuyordum onlara, ama hiçbirini manevi usta rolü oynamadı.

Marx'ın düşüncesiyle temasa geçmeniz başka kanallarla mı oldu öyleyse?

Babamın Belçikalı bir aileyle bağlarından söz etmiştim. Aslında, çok yakın dostlardı; bütün tatilleri beraber geçirirdik. Bir yaz, kendi dostlarından birini davet ettiler; ülkesinde tanınan genç bir Belçikalı sosyalist militandı. Lise öğrenimi müfredatında adları pek anılmayan Marx, Proudhon gibi yazarlar üzerine sorular sordum. Okuttu onları bana.

Kaç yaşındaydınız?

On altı. Ve Marx hemen büyüledi beni.

Hangi eseriyle başladınız?

Hatırlamıyorum, ama çok geçmeden *Kapital*'i okumaya koyulmuştum.

Zorluk sizi korkutmuyordu demek.

Hepsini anlamıyordum. Aslında, Marx'ta, benim için yeni olan başka düşünce biçimlerini de keşfediyordum: Kant, Hegel...

Belki sizi felsefe öğrenimine yönlendiren de bu Marx okuması olmuştur.

Bilmiyorum. Her halükârda, felsefe sınıfıma çok kötü başlamıştım ve ancak yılın ortasında gerçekten bağ kurabildim.

Öğretmeninizin felsefi tercihleri nelerdi?

Bergsoncuydu. Sosyalist ve Bergsoncu.

Bergsonculuk sizi hiçbir zaman çekmedi mi?

Hayır. Hatta görünümlere ve dolaysız bilince çok fazla yer verir görünen Bergsoncu düşünceye karşı husumet bile duyuyordum. Sonraları daha iyi anladım onu ve *Günümüzde Totemcilik*'te³ hürmetimi belirttim.

Bu Belçikalı arkadaş aracılığıyla Marksist oldunuz. Ama militan da oldunuz.

İkna etmişti beni. Yoksa ikna olmaya kendiliğimden mi yönelmiştim? Bilemeyeceğim; ama bir süreliğine beni Belçika İşçi Partisi'nin (POB) bir tür gözbebeği haline getirdi. İlk metnimi de partinin yayınevi L'Eglantine basmıştı: Gracchus Babeuf üzerine, bugün varlığını unutmayı tercih ettiğim bir broşür. O sırada SFIO adını taşıyan Fransız Sosyalist Partisi'nin içinde aktif hale geldim.

Ailenizin siyasi tercihleri nelerdi?

Siyasi bağlılığı yoktu ailemin. Anne tarafımda, Versailles'daki hahamın evinde, bu cins uğraşlardan fersah fersah uzaktık. Diğer taraf: Daha iyi günler de görmüş olan, muhafazakâr mizaçlı iyi bir burjuva ailesiydi. Muhtemelen sadece babamın ve erkek kardeşlerinin gençliğindeki Dreyfus Davası zamanı hariç. Jaurès'in konuşma yaptığı bir Dreyfus yanlısı gösteriye gitmiş olduklarını anlatıyorlardı. Sonunda ona teşekkür etmek için yanaşmışlar ve Jaurès çeşitli anlamlara çekilebilecek bir cevap vermiş onlara: "Umarım bunu hatırlarsınız," demiş. Bunun anlamı: "Bize geliyorsunuz, ama hemen sonra uzaklaşacaksınız." Saf hakikatti bu.

Militanlığınız hayli ilerlemişti.

Öğretmen Okulu'na gitmememe rağmen "Beş Yüksek Öğretmen Okulu Sosyalist İncelemeler Grubu"nun sekreteri oldum; hatta Sosyalist Öğrenciler Federasyonu'nun genel sekreteri oldum.

O dönemde tanıyıp bugün hâlâ görüştüğünüz kimseler var mı?

En yakın olduklarım öldüler: Pierre Boivin, daha sonra irtibatımız kopmuş olan Georges Lefranc. Marcel Déat'ı* da yakından tanıdım.

3. Claude Lévi-Strauss, *Le Totémisme aujourd'hui*, Paris: PUF, 1955.

* 1894-1955 arasında yaşamış, İkinci Dünya Savaşı sırasında işgalci Nazi güçleriyle işbirliği yapmış siyasetçi. Ç. Z.

Onunla bağıınız oldu mu?

Tam olarak değil. Öğretmenlik sınavından (*agrégation*) önceki yıllarda biraz para kazanmak için sosyalist bir milletvekiline sekreterlik yaptığım sırada tanıdım onu; milletvekilinin adı Georges Monnet idi. Dolayısıyla Marcel Déat'nın Sosyalist grubun sekreteri olduğu sırada Meclis'e gidip geliyordum.

Hangi yıldır?

1928'den 1930'a. Öğretmenlik sınavı senesiydi, görevimden ayrıldım çünkü zamanım yoktu artık.

Öğreniminize dönelim. Lisede felsefe sınıfınızı bitirdikten sonra Janson'dan ayrıldınız ve üniversitede felsefe öğrenimine başladınız.

Çünkü başka ne yapılır bilmiyordum.

Safî olumsuz bir seçim mi bu?

Evet. Janson'dan sonra, önce Paris'te Condorcet Lisesi'nde bir sene Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfı (*hypokhâgne*) okudum. Fakat aralarında seçim yapmak gereken Yunanca ile matematikte zorlandım. O zaman, hukuk öğrenimine atlayıverdim.

Condorcet'deki hazırlık sınıfında felsefe öğretmeniniz kimdi?

André Cresson. Hazırlık sınıfını terk kararı aldığımda bana: "Siz felsefe değil, daha ziyade onun yöresinde bir şey uygun olur," dedi. Ve bana hukuku telkin etti. Aslında etnoloji olacaktı, ama epey doğru görmüştü.

Hukuk öğreniminizi nerede yaptınız?

Panthéon Meydanı'ndaki Paris Hukuk Fakültesi'nde; şimdi Sorbonne'un binalarından biri, sanırım Paris I.

Ne kadar zaman boyunca?

Lisansı bitirene kadar. Aynı zamanda bir de felsefe lisansı yaptım.

Nerede?

Sorbonne'da.

İki cepheyi bir arada mı yürüttünüz?

O dönemde hukuk öğrencilerine devam mecburiyeti yoktu. Yardımcı kitaplar ezberleniyordu. Ama hukuk beni bunaltıyordu, yönümü felsefeye çevirdim. Görüyorsunuz ya, daima olumsuz sebepler.

Ya orada sizde iz bırakan ya da sizi etkileyen hocalar oldu mu?

Korkarım size bir kez daha hayır diyeceğim. Onlara karşı eleştirel bir yaklaşımla demiyorum bunu: Daha ziyade kendime eleştirel bir yaklaşımla diyorum. Léon Brunschvicg'in* derslerini izliyordum, ama hiçbir şey anlamıyordum.

Bu dersleri ne kadar zaman izlediniz?

Öğretmenlik sınavına kadar birkaç yıl.

Hep hiçbir şey anlamadan mı?

Hep hakikaten anladığım izlenimi olmaksızın! Hocalarım arasında ayrıca Albert Rivaud, Jean Laporte, Louis Bréhier, Yunan felsefesinde Léon Robin, sosyolojide Paul Fauconnet ve Célestin Bouglé, bilim tarihinde Abel Rey vardı. Aslında, bütün bunların içinden biraz zombi gibi geçtim. Dışarıda kaldığım duygusuyla.

Ne kadar az bağlandığımı gösteren bir örnek vereyim size: Öğretmenlik sınav sonuçları açıklandığı gün, kendime hediye olarak bir astroloji kitabı almak için uzman bir kitapçıya gitmiştim. Buna inandığımdan değil: Misilleme olsun diye; kendi kendime ise zihinsel bağımsızlığımı yitirmedığımı tescil etmek için.

Öğreniminiz sizi heyecanlandırmıyor muydu?

Hem de hiç. Beni heyecanlandıran siyasetti, siyasi düşünmeydi.

Öğretmenlik sınavını nasıl geçtim? Esrarlı bir olay bu. Ama sonunda, sınavı sorunsuz geçtim, ilk girişimde üçüncü sırada kabul edildim. Ancak iki şekilde açıklayabildiğim bir mucize bu. Ateşli bir Katolik ve çok parlak bir öğrenci olan bir arkadaşım beni himayesine almıştı; belki de beni dinine döndürme fikri besliyordu. En kuvvetli olduğu ders Yunancaydı; beni sınav metinlerine hazırladı. Sonra ona ne oldu bilmiyorum, ama çok şey borçluyum ona. İkinci açıklama epey matrak. Aile dostu bir hekim, dersten önce içersem zihnimi açacağını iddia ettiği bir ampul –morfin miydi? kokain miydi?– hediye etmişti bana. Bu son sınava hazırlanmak için sizi yedi saat boyunca Sorbonne'un kütüphanesine kapatıyorlardı. Alelacele bir bardak suya karıştırarak içtim ve öyle fenalaştım ki, yedi saatlik hazırlık süresini iki sandalyenin üzerine uzanmış halde geçirdim. Yedi saatlik bir deniz tutması! Üstelik kurada çektiğim konu tahayyül edilebilecek en felaket konuydu: “Uygulamalı bir psikoloji var mıdır?” Henry Wallon jüri üyesiydi; bu cins konuları ona borçluyduk. Hiçbir şeye hazırlanmadan, perişan bir halde önlerine çıktım ve irticalen, parlak olduğuna hükmettikleri bir ders verdim; sanırım sadece Spinoza'dan bahsettim. Belki de uyuşturucu, görevini yerine getirmişti...

O sene sınava kimler girdi?

Birincilikle kabul edilen Ferdinand Alquié. Simone Weil de vardı.

İyi tamıyor muydunuz onu?

Evet desem abartmış olurum. Sorbonne'un koridorlarında laflıyorduk. Keskin yargılarıyla gafil avlıyordu beni. Ona göre daima ya hep ya hiçti.

Kısa bir süre kalmak için geldiği ABD'de tekrar gördüm onu, sonra İngiltere'ye gitti ve orada öldü. Bana haber göndermişti, büyük bir yapının –Columbia'nın kütüphanesi miydi *Public Library* miydi hatırlayamıyorum– sütunlu avlusunda randevu vermişti. Basamaklara oturup lafladık. Bizim kuşağın entelektüel kadınla-

rı çoğu zaman ifrata kaçarlardı. Onu da bu kadınlardan biri gibi görüyordum. Ama Simone Weil bu bağınazlığı kendini tahrir etmeye vardırdı.

Öğretmenlik stajınızı Simone de Beauvoir ve Maurice Merleau-Ponty ile birlikte yaptınız.

O devirde, staj sınavdan önce yapıldı. Üç haftalık bir pedagojik stajdı bu. Janson-de-Sailly'de tesadüf eseri eski hocamla, Simone de Beauvoir ve Maurice Merleau-Ponty ile buldum kendimi. Nöbetleşe ders veriyorduk.

Onlarla ilk karşılaşmanız mıydı bu?

Evet, ayrılır ayrılmaz da yıllarca irtibatımız koptu.

Simone de Beauvoir bu dönemi anılarında zikrediyor. Sizin hakkınızda: “Mesafeli olması beni çekingenleştiriyordu, ama ustaca oynuyordu; yansız bir ses ve ölü gibi bir çehreyle dinleyicilere tutkulardaki çulğunluğu anlatmasını çok komik buluyordum...” diye yazıyor.⁴

Bunun hiçbir anısı kalmamış kafamda.

İlişkileriniz iyi miydi?

Sanırım. O dönemdeki Simone de Beauvoir'ın görüntüsü hâlâ hafızamda: Gencecik, taze tenli, al elma yanaklı, ufak tefek köylü kızı.

Ya Merleau-Ponty?

Onu daha sonra çok iyi tanıdığım için eski anılarım silinmiş.

Şimdi geriye dönüp baktığınızda, üç hafta süren bu karşılaşma size tuhaf geliyordur, ilerinin habercisi gibi.

4. Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée*, Paris: Gallimard-Folio, 1972, s. 411; Türkçesi: *Bir Genç Kızın Anıları*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel, 1994. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Daha ziyade uzak geliyor bana, neredeyse hayaletimsi.

Simone de Beauvoir'la hiç arkadaş olmadınız mı?

Hiç. Ama kesinlikle husumetten değil.

Birbirinize ısınamıyor muydunuz?

O da değil. Sartre ile çok çabuk ünlü oldular, entelektüel yaşamda benden çok daha yukarıda bir konumları vardı. Beni ürkütüyorlardı ve bana ihtiyaçları yoktu. Margaret Mead sanırım 1949'da Paris'e geldiğinde, Amerikan entelektüel yaşamının "First Lady"si ile Fransız entelektüel yaşamının "First Lady"sini bir araya getirmeye kalkıştı. Onların onuruna ufak bir davet verdim. Birbirlerine tek söz etmediler!

Dil engelinden ötürü mü?

Belki. Her biri kendi köşesinde kaldı; etraflarında maiyetleriyle.

Öğretmenlik stajınızı beraber yaptınız, ama anılarına bakılırsa sınavı o 1929'da geçerken, siz 1931'de geçtiniz.

Hukuk lisansı bir sene fazla sürüyordu. Hem zaten, aile bütçesine yardım etmek için ek işler de yapıyordum. Yine de yirmi üç yaşından önce alındım öğretmenliğe.

Sonuçları öğrendiğimde, bir taksiye atlayıp büyük haberi annemle babama bildirmeye koşturdum; fakat evde bir matem havası hüküm sürüyordu. Babamın sağ kalmış son erkek kardeşi oradaydı. Borsa'da kazanmış olduğu yüklü bir meblağ sayesinde uzun zamandır annesine bakıyor ve annemle babama da zor zamanlarında destek çıkıyordu. Meğer o sırada onlara krizde her şeyini kaybettiğini açıklıyormuş. Neredeyse aynı anda, bir mesleğim olduğunu ama anne babamın maddi durumunun artık benim için sabit bir kaygı konusu olacağını anladım.

Öğretmen olduktan sonra, Mont-de-Marsan'a atandınız.

Hemen değil. Önce askerliğimi yaptım. Dört ay Strasburg'da;

sonra da, siyasi dostluklar sayesinde, başka bazı kura erleriyle birlikte Harbiye Bakanlığı'nda. Bu erler arasında yazar Paul Gadenne de vardı.

Yakınlık duydunuz mu birbirinize?

Yok, çok kibar bir çocuktuk; ama içe kapanık ve ilişki kurulması zor biriydi.

Ne yapıyordunuz?

Bakanın basınla ilgili işlerini yapıyorduk: Gazeteleri okuyup onu ilgilendirebilecek yazıları kesiyorduk. Kalemine gelen ve önemsiz buldukları yazışmaları da bizim üzerimize yıkıyorlardı.

O sırada her tür siyasi faaliyeti bırakmış mıydınız?

Elbette. Kabul görmezdi bu. General Weygand'la koridorda karşılaşp da hazırola geçmezseniz, bir saat dolmadan garnizondan defedilirdiniz.

O dönemden hafızanızda ne gibi görüntüler kaldı?

Strasburg bende kötü bir hatıra bırakmadı. Erdim, ama hayli ilginç tiplerle tanıştım orada. Hem sonra, tanımadığım akrabalarım da kavuştum. Ceplerime nevale dolduruyorlardı. Paris'te çok az iş imkânı vardı, diğerleri kendi dertleriyle meşgul olurken içimizden birinin hazır olması yetiyordu.

Dolayısıyla, askerlik hizmetinden sonra güneybatıdaki Mont-de-Marsan Lisesi'ne öğretmen atandınız.

Aubusson ile Mont-de-Marsan arasında seçim hakkım vardı. Bu benim hem ilk görevim, hem de balayı yolculuğum olmuştu. Yola çıkışımın arifesinde evlenmişim.

Ve oraya yerleştiniz.

1 Ekim 1932'de göreve başlayacak ve derhal yerel siyasete bulaşacaktım. Belediye seçimlerinde aday oldum. Bu iş fazla uzun

sürmedi, çünkü bir trafik kazası geçirmiştım. Ehliyetsiz araba kullanıyordum. Beş beygir gücündeki bir Citroën olan bu elden düşme arabayı çocukluk arkadaşım ve sosyalist partiden yoldaşım Pierre Dreyfus satın almıştı; daha sonra Renault'nun genel müdürü, onun akabinde de François Mitterrand'ın Sanayi Bakanı oldu. Arabayı Mont-de-Marsan'a kadar o kullanmıştı ve birlikte seçim kampanyasına çıkmıştık. Bir saat sonra arabayı hendeğe yuvarlamıştım. Kampanyanın ilk günüydü, ama son günü de olmuştu böylece.

O öğrenim yılı nasıl geçti?

Çok iyi. İlk yıldı ve eğlendiriyordu beni. (

Siyasi tercihleriniz ele aldığınız konuların seçiminde devreye giriyor muydu?

Yok, hayır! Hiç girmiyordu. Verdiğim derslerde tamamen tarafsızdım. Benim için birbirinden ayrı iki bölme söz konusuydu. Öğrencilerimin aklını çelmeye uğraşmıyordum. Müfredatı, sadece müfredatı işliyordum.

Landes bölgesinde geçirdiğiniz o dönemden hafızanızda kalan birkaç anı var mı?

Liseden ziyade, sosyalist çevrelerden anılarım var. Siyasi toplantılar genellikle gastronomik şenliklerle beraber giderdi. Aklımda kalan en belirgin anılar bunlarla ilgili. Kimi başka anıları da Fransız Akademisi'ne seçildiğimde hatırladım. Landes'daki küçük bölge gazetesi, eski öğrencilerimi arayıp bulmuş ve onların tanıklıklarını yayımlamış. Bazıları bana yazdı.

Mont-de-Marsan'da sadece bir yıl mı kaldınız?

Paris yakınlarındaki Laon'a atandım. Öğretmenlik sınavını geçmiş olan karım ise Amiens'e atandı. Ailemin Poussin sokağındaki evinde oturuyorduk ve derslerimizi haftanın aynı günlerine denk getirmeye çalışıyorduk.

Ders vermek size artık o kadar da eğlenceli gelmemeye mi başlamıştı?

İkinci yıl gerçekten sıkılmaya başladım; özellikle de, yerimden kıınıldamak, dünyayı görmek istiyordu canım.

Ya Laon'da, siyasi faaliyetlerinizi sürdürdünüz mü?

Fazla kalmıyordum Laon'da, oradan ziyade Paris'te sürdürdüm. Ağırbaşlı sertliğiyle Laon şehrinin çekici yönleri de vardı ama. Çömelmiş bodur birini andıran katedralinde insanı kavrayan bir şey vardır.

Mont-de-Marsan gibi orada da sadece bir yıl mı kaldınız?

Bir yıl ve birkaç ay. 1935 başında Brezilya'ya gittim...

Hüzünlü Dönenceler'de Brezilya'ya gidişinizi anlatmıştınız...

Evet. Sorbonne'dan hocam Célestin Bouglé beni, Sainte-Anne'daki derslerini izlemiş olduğum Georges Dumas'ya göndermişti. Dumas üniversiteler için görevlendirme heyetindeydi ve beni ekibine almayı kabul etti.

Bouglé'yle bağlantıda kalmış mıydınız?

Yüksek lisans tezimi o yönetmişti...

Bu tezin konusu neydi?

Sanırım: "Tarihsel Materyalizmin Felsefi Postulatları" başlığını taşıyordu. Felsefi açıdan Marx söz konusuydu.

Konuyu kendiniz mi seçmiştiniz?

Elbette.

O dönemde, Marx üzerine tez yazılması sık görülen bir şey miydi?

Pek nadirdi, ama Marx'la bir dünya keşfetmişim ve bu keşfin etkisi altındaydım.

Ve bunu araştırma konunuz haline getirme isteği mi duymuştunuz?

O sıralarda kendimi pekâlâ Sosyalist Parti'nin filozofu olabileceğime inandırdığımı itiraf etmeliyim.

Bugün tekrar düşündüğünüzde, sizi eğlendiriyor mu bu?

Hayır, buna karşı alaycılık hissettiğimi söyleyemem. Sosyalist Parti hayli canlı bir ortamdı; içinde kendinizi iyi hissedebiliyordunuz. Büyük felsefe geleneğiyle, yani Descartes, Leibniz ve Kant'la, Marx'ın cisimleştirdiği siyasi düşünce arasında bir köprü kurma fikri çok cazipti. Bugün bile, bunu düşlemiş olmamı anlıyorum.

Bouglé konunuzu tereddütsüz mü kabul etmişti?

Evet, ama başka bir konuyla dengeleniyordu. Tezin üstüne, belirtilen bir konuda sözlü sınava giriliyordu. Bouglé, Saint-Simonculuk üzerine bir soru seçti; benim meşgalelerime çok uzak değildi, ama onun kendi yönelimine daha uygun bir istikamete sokuyordu.

Çalışmanızı yönetmesi için neden Bouglé'yi seçmişsiniz?

O sırada bu cins konularla başvurulabilecek tek kişiydi. Fauconnet de vardı, ama benim boyun eğmek istemediğim Durhkeimci bir hareketlilik içindeydi o. Bouglé o dönemde Yüksek Öğretmen Okulu'nun (ENS) müdürüydü ve kendi mezunları dışındakilere biraz küçümsemeyle bakıyordu. Yine de kabul etti. Öğretmenlik sınavından sonra yurtdışına gitme isteğimi neden ona bildirdiğimi de açıklıyor bu.

Dışişleri Bakanlığı'nda resmi görevleri olduğu için mi?

Yok, ama bütün genç sosyologların koruyucusuydu biraz.

Sosyolog mu olmak istiyordunuz siz?

Etnolog olmak istiyordum ve o dönemde sosyoloji ile etnoloji arasında geçişlik vardı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sıkça görüldüğü gibi felsefede öğretmenlik sınavını geçmiş olanların başka dallara, bugün "insan bilimleri" adı verilen dallara yönelmesi daha o zamandan görülen bir şey miydi?

Bu hadisenin başlarıydı, tek tük görülse bile.

Neden etnolog olmaya karar vermişsiniz?

Bir araya gelen şartlar buna yol açtı diyelim. Çocukluktan beri, egzotik ilginçliklere meraklıydım; ufak tasarruflarımı eskicilerde harcıyordum.

Bütün bunlara, bir de 1930'a doğru genç filozoflar arasında etnoloji diye bir dal olduğunun ve resmi bir statüye kavuşmaya uğraştığının bilinmeye başladığını ekleyin. Fransız üniversitelerinde etnoloji kürsüsü yoktu, ama Etnoloji Enstitüsü kurulmuştu; Trocadéro'daki eski Etnografya Müzesi, İnsan Müzesi'ne dönüştürülüyordu. O tarafta işler hareketliydi. Etnolojiye geçen ilk felsefe öğretmeni (*agrégé*) Jacques Soustelle olmuştu.

Bunun üzerine, iki Anglosakson etnoloji kitabı okudum; özellikle, Robert Lowie'nin *İlkel Toplum*'u (1919) fethetti gönlümü; zira bu alanda teorisyen ile saha araştırmacısı iç içe geçiyordu. Mesleki formasyonum ile serüven merakımı bir arada yürütmenin yolunu sezinliyordum. Zira çocukluğumda ve ergenliğimde, Fransa kırlarında, hatta Paris'in büyük banliyösünde ne "araştırma gezile-ri"ne çıkmıştım!

Nihayet, iki-üç kez aile toplantılarında karşılaştığım Paul Nizan (kuzinlerimden biriyle evlenmişti), kendisinin de etnolojiyi çekici bulduğunu söyledi bana. Yüreklendirdi bu beni.

Nasıl bir şahsiyetti?

Hatırladığım kadarıyla biraz soğuktu ve evliliği yüzünden zaman zaman girmek zorunda kaldığı burjuva ortamında tetikteydi. *Aden-Arabistan*'ı* okumuştum elbette, hayran kalmıştım.

Diğer kitaplarını da okudunuz mu?

Evet, daha sonra, *Antoine Bloyé*'yi ve *Bekçi Köpekleri*'ni okudum...

Bekçi Köpekleri gibi bir kitap genç bir filozofta hayli güçlü bir izlenim bırakmış olmalı. Etkiledi mi sizi?

Kurumsal felsefenin Marksist bir eleştirisi çerçevesine girmesi ölçüsünde, evet. Ama benim saygı duyduğum ustalara öyle şiddetli saldırıyordu ki. Birkaç yıl arayla öğretmenlerimiz de aynı olmuştu. Brunschwig'e, Laporte'a, Robin'e saygı duyuyordum...

Neden Nizan'ı daha iyi tanımayı denemediniz? Sizi birbirinize yakınlaştıran çok şey var gibi.

Benden yaşça büyüktü ve ilişkilerimizi kolaylaştırmak için hiçbir şey yapmadı. Hem sonra, onunla da başkalarıyla da, onların düzeyinde olmadığım duygusundaydım. Size bir örnek verirsem: Bir dersi izlemek için Collège de France'a girmeye cesaret edemedim. Benim gözümde, benden daha zeki olanlara mahsus itibarlı bir yerdi orası.

Etnolog Sahada

Dolayısıyla Şubat 1935'te Marsilya'dan gemiye bindiniz. İstikamet: São Paulo. Georges Dumas sayesinde bu şehrin üniversitesinde bir iş bulmuştunuz. Bu büyük psikoloğun Brezilya'yla nasıl bağları vardı?

Comte'culuktan beri Fransa'nın Brezilya'daki etkisi çok güçlüydü. Fransızca, kültürlü Brezilyalılar için ikinci dildi. Georges Dumas orada birçok kez uzunca kalmış ve özellikle São Paulo'daki yerel aristokrasiyle bağlar kurmuştu. Brezilyalılar bu şehirde bir üniversite kurmak istediklerinde, bir Fransız heyeti oluşturmak için doğal olarak ona başvurmuşlar.

Bu üniversite ne zaman kuruldu?

Benim gidişimden bir yıl önce. İkinci yıl katıldım ben.

Fransızlar dışında, başka yabancı heyetler var mıydı?

Bir İtalyan heyeti vardı. Özellikle de Ungaretti vardı. São Paulo'da çok İtalyan olduğunu belirtmeliyim. Şehrin neredeyse yarısı. Birkaç Alman profesör de vardı, zira Hitlercilik dönemi idi.

Siz gittiğinizde, üniversitedeki atmosfer nasıldı?

Üniversite büyük burjuvalar tarafından, São Paulo'daki iktidar ile federal hükümet arasında çok güçlü gerginlikler yaşanan bir anda kurulmuştu. Bu öyle güçlü bir gerginlik ki, az kalsın birlikten ayrılmayla sonuçlanacaktı. São Paulo'dakiler, sömürge reha-

vetiyle uyuşmuş bir ulusun tüccar kanadı gibi görüyorlardı kendilerini. São Paulolu gençleri Avrupa kültürü düzeyine getirmek için bu burjuva aristokratlar üniversite kurma kararı almışlardı.

Ama bir tür paradoks sonucu, öğrenciler mütevazı sınıflardan geliyordu; zira elit tabaka ile toplumun yoksul kalmış ve taşra zihniyetli kitlesi arasında büyük bir uyumsuzluk vardı. Çoğunlukla zaten iş hayatına atılmış erkek ve kadınlar olan öğrenciler, üniversiteyi kuran bu büyük burjuvalara kuşkuyla bakıyorlardı. Bizat biz de, kendimizi iki tarafın arasında buluyorduk. Öğrenciler bir yandan bizi değerli kimseler telakki ederken, bazen de hâkim sınıfın hizmetkârları gibi görüyorlardı.

“Burjuvazinin bekçi köpekleri” muamelesi görmemişsinizdir herhalde?

Görmedik, ama öyle görünmemeye dikkat etmemiz gerekiyordu.

Dersler nasıl geçiyordu?

Öğrencilerde devasa bir bilme iştahı vardı. Üstelik, bir anlamda, bizden çok şey biliyorlardı; çünkü, kendi kendilerini yetiştirmiş olduklarından, her şeyi okumuş, hatmetmişlerdi; ama ikincil, üçüncül kaynaklardan... Bizim görevimiz onlara bilmedikleri şeyleri öğretmekten ziyade, entelektüel bir disiplin vermektir.

Üniversitenin yeri neredeydi?

Şehrin merkezinde, hâlâ bir sömürge atmosferinin solunduğu eski binalarda. Bugün ise başkaları gibi devasalık illetinden mustarip olan üniversite, gayet çorak geniş bir kampüsün içinde, Jussieu ya da Nanterre'deki gibi modern yapılara yerleşmiştir.

Kaç öğrenci vardı?

Birkaç düzine.

Hayli fazla bu.

Ah, evet! Bütün São Paulo gençliğiydi, ya da en azından asgari imkânları bulunanlar. Fransız edebiyatı derslerini veren meslek-

taşlarım daha çok kişiyle uğraşıyorlardı, zira onların derslerini dinlemeye kibar tabakadan gelenler de vardı.

Siz de bir sosyoloji dersi mi veriyordunuz?

Kürsünün adı buydu.

Ama sosyoloji ile etnoloji çok iyi ayırt edilmediğine göre, etnoloji yapabiliyor muydunuz?

Brezilya burjuvazisinin, Auguste Comte'a dayanan köklü bir entelektüel geleneği olduğunu unutmayın. Onun düşünceleri 19. yüzyıl Brezilyası'nda muazzam bir etki yaratmıştı; öyle ki, Brezilya bayrağının üzerinde onun sözü *Ordem e progresso* (Düzen ve İlerleme) bulunmaktadır.

Auguste Comte'un bu etkisi hâlâ hissediliyor muydu?

O dönemde hâlâ çok canlı olan pozitivist kiliseler vardı. Ama kültürlü Brezilyalılar Comte'tan, onlar için modernleşmiş bir pozitivizmi temsil eden Durkheim'a geçmişlerdi. Dolayısıyla sosyolojiydi istedikleri.

Bu sizin için biraz rahatsız edici değil miydi?

Brezilya'ya etnolog olmak istediğim için gitmiştim. Ve bir saha insanı olmayan Durkheim'a başkaldıran etnoloji fethetmişti beni; saha etnolojisini ise İngilizler ve Amerikalılar üzerinden keşfediyordum. Dolayısıyla yanlış bir konumdaydım. Bir yandan Fransız etkisini, bir yandan da Comte-Durkheim geleneğini sürdürmek için getirmişlerdi beni. Benim gönlüm ise, o anda, Anglo-sakson esinli bir etnolojiideydi. Ciddi güçlükler çıkardı bu bana.

Ne türden?

Georges Dumas ilk yıldan itibaren genç bir sosyolog akrabasını üniversiteye yerleştirmişti. Ben de ikinci sosyolog olarak gelince, tabir caizse, bu kişi beni bir ast konumunda görmeye yelten-di. Hoşuma gitmiyordu; direndiğim için de derslerimle ihanet et-

tiğim ve onun uzmanı olduğu Comte'cu gelenek namına beni iş-ten attırma çabası gösterdi. Aynı zamanda büyük *O Estado de São Paulo* gazetesinin sahipleri de olan üniversite patronları, onun söylediklerine ilgi gösterir gibiydiler. Pierre Monbeig ve Fernand Braudel gibi bugün hayatta olmayan bazı meslektaşlarımın dayanışmalarına borçluyum orada kalabilmeyi; Braudel daha o zamandan sahip olduğu otoriteyle desteklemişti beni. 1985'te Fransız Akademisi üyeliğine alındığında yaptığım konuşmada hatırlamıştım bunu.⁵

Brezilya'da kaldınız, Yerlilerin bölgelerine sefere hemen çıkmadınız mı peki?

İlk öğretim yılını bitir bitmez çıktım. Fransa'ya dönmek yerine, karımla ben Caduveoların ve Bororoların bölgesi Mato Grosso'ya gittik.⁶ Ama öğrencilerimle beraber etnoloji yapmaya başlamıştım zaten: Bizzat São Paulo kentinde, özellikle de karımın ilgilendiği civar bölgelerin folkloru üzerine.

Bu çalışmaların izleri kaldı mı?

Öğrencilerime yaptırdığım anketler biçimiyle belki kalmıştır. Birkaç gün önce, bir köy şenliğinde çekmiş olduğumuz belgesel bir filmin bir parçasını tekrar görünce şaşkınlığıma engel olamadım. Brezilyalılar, Caduveoların ve Bororoların bölgesinde filme alınmış belgelerimden kalanlarla Beaubourg'da bir gösterim yaptılar.

İlk saha tecrübenizi yaptığınızda hissettiğiniz izlenimler nelerdi?

Yoğun bir entelektüel uyarılma halindeydim. 16. yüzyıldaki ilk gezginlerin serüvenlerini tekrar yaşar gibi hissediyordum kendi-

5. "Discours de Claude Lévi-Strauss", *Discours de réception de Fernand Braudel à l'Académie française et réponse de Maurice Druon* içinde, Paris: Arthaud, 1985, s. 91-99.

6. Yerli bölgelerine yapılan araştırma gezisinin ayrıntıları için okur *Hüzünlü Dönenceler'e* bakabilir.

mi. Kendi payıma Yeni Dünya'yı keşfediyordum. Her şey masalsi görünüyordu bana: manzaralar, hayvanlar, bitkiler...

Dolayısıyla birkaç ay sahada çalıştıktan sonra bir ders yılı daha yaptınız...

...ve sonraki tatilde Fransa'ya döndük. 1936-37'de, oranın bizim kışımıza tekabül eden yazında.

İlk serginizi de bu sırada düzenlediniz. İnsan Müzesi'nde miydi?

Tam olarak İnsan Müzesi değil, zira eski Trocadéro binası 1937 Sergisi için tekrar inşa ediliyordu ve her şey şantiye halindeydi. İlk kez karşılaştığım müzeci Georges-Henri Rivière, Faubourg-Saint-Honoré sokağı ile La Boétie sokağının kavuştuğu köşede-ki Wildenstein Galerisi'nin mekânını ayarladı.

Karınızla getirdiğiniz koleksiyonda neler vardı?

İyi bir etnolojik koleksiyonu – artık mukayese edebildiğim için şimdi söyleyebilirim bunu. Caduveolardan süslenmiş seramikler ve Amerika'nın sadece orasında bulunan ilginç motifli postlar toplamıştık. Bororo eşyaları ise bilhassa hayvanların tüyü, dişi ve tınaklarıyla yapılmış süslerdi; zira Bororolar av silahlarına ve iş aletlerine bile zengin süslemeler yaparlar. Gerçekten göz alıcı parçalar vardı.

Bu sergi nasıl karşılandı?

Saygıyla karşılandı. Ama yine de dikkat çektiğini zannediyorum.

Ve Georges-Henri Rivière ile dost oldunuz.

O dönemde değil, zira tatil biter bitmez Brezilya'ya döndüm. Fransa'ya kesin dönüş yaptığımda, kısa bir süre sonra seferberlik ilan edildi, savaş başladı... Daha sonra ABD'ye gittim. Rivière ile bağ kurmam 1949 veya 1950'deydi.

1936-37 kışındaki o tatilden sonra tekrar Brezilya'ya gittiğinizde ders vermeyi sürdürmediniz mi?

Etnologluğumu ispat etmeliydim, zira bu konunun hiç eğitimi almamıştım. 1936 Sergisi sayesinde İnsan ve Bilimsel Araştırmalar Müzesi'nden kredi almıştım. Bu parayla Nambikwaraların bölgesine araştırma gezimi düzenledim.

Bir yıldan fazla süren bir gezi bu.

Fransa'ya ancak 1939 yılının başında dönebilmişim.

Bu gezilerde ayakta kalabilmek için çok cesur ve fiziken sağlıklı olmak gerek. Hüzünlü Dönenceler'de akla hayale gelmeyecek yerlerde at gezintileri, ırmak geçişleri, oyma kayıkla yolculuklar anlatıyorsunuz...

İnsan genç olduğunda, bu tür bir direnç herkeste vardır.

Sizi okurken, yine de sizde özel bir direnç olduğu izlenimine kapıldım.

Sanmıyorum. Fakat hiç hasta olmadığım da bir vakıa. Ömrümün birçok ânında olduğu gibi, bilhassa bir muhayyile noksanlığının koruması altındaydım.

Tehlikenin bilincine varmamak mı?

Aynen öyle.

Bazı anlarda yine de çok korkmuş görünüyorsunuz.

Geriye dönüp baktığımda korktum. O anda, bunun farkında değildim. Her halükârda, hiçbir şeyi abartmamak gerek: Hayatımı çok sık riske attığımı zannetmiyorum.

*

Brezilya'da, demin söylediğiniz gibi, Fernand Braudel'le tanışmıştınız.

Evet, benden bir yıl sonra geldi.

Gelir gelmez mi karşılaştınız onunla?

Elbette. Fransız öğretim üyeleri ufak bir camia oluşturuyorlardı.

Tanışmanız nasıl geçti?

Braudel kendinden, aradaki yaş farkından, üniversite hiyerarşisindeki daha o zamandan hayli yüksek konumundan emin biriydi.

Ama o sırada henüz bu kadar meşhur değildi, değil mi?

Meşhur olacaktı! Onun geleceğinin yüksek öğretimde olacağını biliyorduk. Bizden büyüktü, kariyerinde ve tezinde daha ileri-deydi. Daha yazmamıştı, ama malzemelerini yanında taşıyordu. Bir ev kiralamadan önce, malzemelerini koymak için otelde fazladan bir oda tutması gerekmişti!

Brezilya'ya niye gelmişti?

Akdeniz ve İber Dünyası'yla uğraşan birinin, vaktiyle bu dünyanın bir eyaleti olmuş olan Latin Amerika'yı bilmesinin önemsiz olmadığını tasavvur ediyorum.

Göründüğü kadarıyla ilişkiniz çok yakın olmamış galiba?

Bize biraz yukarıdan muamele gösteriyordu. Fakat demin zikrettiğim sorunlar çıktığında olaya bütün ağırlığını koymuştu.

Çalışmalarınızdan konuştuğunuz olur muydu?

Öğretim üyelerinin ufak bir grup oluşturduğunu söylemiştim, ama bu grubun çok merkezkaçlı olduğunu da belirtmek gerek. Her birimiz, kariyerimizin başarı ya da başarısızlığının Brezilya'da belli olacağı duygusundaydık. Dolayısıyla her birimiz, tamamen kendine ait ve komşusununkinden daha etkili bir maiyetle çevrili olmaya bakıyordu. Çok Fransızvari, çok akademik bir işti bu; ama tropik iklime taşındığında, biraz gülünç ve epey sağlıklı-sız oluyordu. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ya Ungaretti? Onu tanıdınız mı?

Azıcık. Her üniversite heyeti için geçerli olan şey, farklı heyetler arasında daha da geçerliydi. Birbirlerini rakip görüyorlardı ve görüşme konusunda ihtiyatlıydılar.

Brezilya'dan 1939'da ayrıldınız.

Sene başında. Araştırma gezilerinde topladığım malzemeyle Fransa'ya dönmek, akademik yaşama kaldığım yerden devam etmek, bir tez hazırlamak istiyordum...

Daha sonra Brezilya'ya hiç dönmediniz.

Hiç, 1985'e kadar...

François Mitterrand'la gitmiştiniz oraya.

Sadece birkaç günlüğüne.

Oraya dönmeden önce, onca sevmiş olduğunuz bu ülkeyi biraz gözlemiyor muydunuz?

Özlüyordum elbette. Ama her şeyin büyük bir hızla değiştiğini ve oraya gittiğimde geçmişime gözyaşı dökmekten başka bir şey yapamayacağımı biliyordum. Yarım yüzyıl sonra Brezilya'yı gördüğümde de böyle oldu zaten.

Brezilya'da kaldığınız sırada, 1935 ile 1939 arasında, makaleler yazdınız mı?

Journal de la Société des Américanistes'te çıkan, Bororolar üzerine uzun bir makale. Ayrıca çeşitli dergilere yazdığım çok sayıda epey önemsiz makale.

Saha tecrübelerinizden yola çıkarak bir kitap yazma isteği duyuyor muydunuz?

O dönemde, bir kitap yazmaktan âciz olduğum duygusundaydım.

Her halükârda, Fransa'ya döndüğünüzde, yayımlanmış birçok yazınız vardı. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Evet, ama Bororolar üzerine makale dışında hayli az şeydi bunlar. Etnolojiden ziyade gazetecilikti.

O makaleler fark edilmiş miydi?

ABD'ye Bororolar hakkındaki makale sayesinde gidebildim. Alfred Métraux ile Robert Lowie'nin dikkatini çekmişti; daha sonra belirleyici bir rolleri oldu.

Aslında, ilk çalışmanızdan itibaren muayyen bir yankı yaratmışsınız.

Evet, ama bu, benim mütevazı meziyetlerimden ziyade, belirli şartların bir araya gelmesine bağlıydı: Amerikalı etnologlar Kuzey Amerika Yerlilerini yeterince araştırmış olduklarını ve başka şeylere yönelmeleri gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. Yüzlelerini Güney yarımküreye dönüyorlardı. Benim çalışmam tam zamanında gelmişti.

Fransa'ya döndüğünüzde, üniversitede kadronuz yok muydu?

İlişğim hâlâ kesikti; yeni öğrenim yılında bir kadro için başvurum.

Hemen bir kadroya geçmeyi tasarlamamış mıydınız?

Önce koleksiyonlarımı İnsan Müzesi'ne yerleştirmem, her nesne için bir fiş hazırlamam gerekiyordu – ki bu da uzun ve titiz bir mesai gerektiriyordu.

O koleksiyonlar nasıldı?

Zengindi, ama öncekilerden daha az göz alıcıydı. Sergisi de olmadı. Onları sınıflandırıp tahlil edene kadar savaş patlak verdi. İlk karım Dina'yla da tam o sırada ayrıldık.

New York'taki Bohem Yaşamı

Seferberliğe çağrıldınız.

Askerlik hizmetimi teçhizat treninde bitirmiştım. Bu bakımdan, önce PTT Bakanlığı'na, telgrafların sansürlendiği servise atandım. Bu görevde birkaç ay çalıştım, ama sıkılıyordum ve Britanya yurtdışı sefer kuvvetiyle irtibat memurluğuna talip oldum. Önce beni, Somme vilayetinin bir yerine, irtibat memurları okuluna gönderdiler ve sınavlara tabi tutuldum. İngilizcem kırık döküktü; yine de yüzümün akıyla çıktım bu işten. Maginot Hattı'nın arkasındaki Lüksemburg sınırına, İngilizlerin olmadığı, ama olabileceği bir yere gönderildim. Muhtemelen onları ağırlamak için üç-dört başka görevliyle beraberdim orada. Yapacak hiçbir işimiz yoktu. Bütün zamanımı kırlarda gezinmekle geçiriyordum.

Sonunda, Alman taarruzu başladığında, bir İskoç alayı geldi. Ama kendi irtibat memurları vardı. Savunma hattına çıkma emri aldılar ve bizi kibarca uzaklaştırdılar: İrtibat memurlarının sayısının ikiye katlanması onları rahatsız ederdi. Belki de hayatımızı bu kurtardı, zira birkaç gün sonra o alayı kırıp geçirdiler.

Kendi halimize bırakılınca, birliğimizi aramak için yola konulmuş ve sonunda Sarthe'ın bir köyünde bulmuştuk onu. Almanlar ilerlediğinden, bizi Bordeaux'ya giden bir trene bindirdiler. Bu tren Fransa boyunca zikzaklar yaptı; bunun sebebi daha sonra öğreneceğim bir çekişmeydi: Birliğin komutanı, görüldüğü kadarıyla, bütün herkesi şimdiden Bordeaux'ya varmış olan

Almanlara teslim etmek pahasına, emirlere riayet etmek istiyordu. Subayları ise buna karşı çıkıyorlardı. Bu yüzden güzergâhımız bir kargaşa izlenimi veriyordu. Eninde sonunda, tren Béziers'de durdu.

Çarpışmaya hiç katılmadınız mı yani?

Yok. Başımın üzerindeki kiremitleri kıran bir uçak mitralyözünü bir kenara koyarsak, hiç tehlikeyle karşılaşmadım.

Béziers'ye vardığınızda ne yaptınız?

Larzac yaylasına yerleştirildik. Neredeyse memleketimdeydim, çünkü ailemin yaklaşık on iki yıldır Cévennes'de ufak bir evi vardı. Daha sonra Montpellier'ye vardık.

Ya orada ne oldu?

Kışlanın duvarından atladım ve rektörlüğe gidip, sınavları başlamak üzere olan bakaloryada bir felsefe mümeyyizine ihtiyaç duyuluyorsa çalışabileceğimi söyledim. Tam denk gelmiştim, birkaç gün erken terhis ettiler beni.

Ve Montpellier'de mi kaldınız?

Hayır. Cévennes dağlarındaki evlerine sığınmış olan annemle babamın yanına gittim. Oradayken ABD'den, Rockefeller Vakfı'nın hazırladığı, Avrupalı akademisyenleri kurtarma planından yararlanmaya beni davet eden mektuplar aldım. Daha önce, Eylül 1940'ta, tam bir bilinçsizlikle, atanmış olduğum Henri-IV Lisesi'ndeki görevime başlama talebimi iletmek için Vichy'ye gitmiştim. Eğitim Bakanlığı bir okulu işgal etmişti. Bürosu olarak kullandığı bir sınıfta, ortaöğrenim müdürü tarafından kabul edildim. Bu isimle beni Paris'e göndermeyi reddettiğini söyledi bana.

Aradan geçen zamanla, yaklaşımınız şaşırtıcı geliyor bugün. İçinde yaşayanlar için durumun barizliği bu kadar mı azdı?

Size söyledim ya, daima muhayyile noksanlığı çekmişimdir; araş-

tırma gezilerimde işime yaramıştır bu: Tehlikenin farkına varmıyordum. Eh, burada da aynı şey söz konusuydu yani. Fakat muhtemelen yazgım o anda belirlendi.

Yahudilerin durumunun vahameti bilinmiyor muydu yani?

Belki kimilerince biliniyordu, en azından beni kabul eden üst düzey memur biliyordu. Mesleki zorunluluklarımı yerine getirmek için Paris'e dönmek istiyordum sadece.

Paris'e gitmenizi yasaklayan memur size ne tavsiyede bulundu peki?

Cévennes dağlarına dönmemi, orada bana yeni bir tayin ileteceklerini söyledi. Gerçekten de, birkaç gün sonra, bugün lise olan Perpignan Ortaokulu'na öğretmen atanmıştım.

Gittiniz mi oraya?

Elbette. İşlerin kötüleştiğini anlamaya başlıyordum, çünkü ırk yasalarından bahsedilmeye başlanmıştı bile. Yeni meslektaşlarımın tutumu bir uyarı işareti olmuştu. Benimle beraberken bu konuda konuşmaktan kaçınıyorlardı. Sempatisini göstermekte ısrar eden beden eğitimi öğretmeni hariç: Muhtemelen müstakbel bir direnişçiydi.

On beş gün kadar sonra, Montpellier'ye yeni bir tayin aldım. Bir felsefe sınıfım ve bir "köstebek" sınıfım vardı.* Bu sınıf epey şirindi, zira kendilerine her hafta dayatılan bu iki felsefe saati, Teknik Okul (*Ecole polytechnique*) adaylarının hiç umurunda değildi. Dersi hiç dinlemiyorlardı. Ben de bu duruma razı olmuşum ve derslerimi bir uğultu içinde yapıyordum.

... onlar orada yokmuş gibi mi?

... aynen öyle. Bu küçük oyun ancak üç hafta sürebildi, çünkü ırk

* Fr. "*taupe*" (köstebek), öğrenci argosunda, Teknik Okul'a hazırlayan lise-lerdeki özel matematik sınıfı "*taupin*", bu sınıfın öğrencisi.

yasaları uyarınca azledilmiştim. Dolayısıyla Cévennes dağlarına döndüm.

Azledilme işi nasıl gerçekleşiyordu?

Bir mektupla. Hizmette olduğunuz yıllara orantılı bir süre boyunca maaş almaya devam ediyordunuz. ABD'ye gitmemden sonra annemle babamın yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacaktı bu.

Kıscası, yine Cévennes dağlarına dönmüştüm ve ABD'yle yasımlarım başlamıştı.

Amerikalı etnologlarla o zamandan temasta mıydınız?

Evet, İsviçreli olan, ama ABD'ye yerleşen Alfred Métraux ve Bororolar üzerine çalışmamla ilgilenmiş olan Robert Lowie. Öte yandan, orada bir teyzem vardı; ressam Henry Caro-Delvaile'in dul eşi; benim için çok uğraştı. Hepsinin birlikte çabaları sayesinde *New School for Social Research*'ten davet aldım.

Ne tür bir kurumdu bu?

ABD'de o sırada bu nitelemenin bir anlam ifade ettiği ölçüde sol eğilimli bir kurumdu; bir tür yetişkinler üniversitesi haline gelmişti. Akşamları formasyonlarını tamamlamak için gelen kimse-ler vardı. İtalya'da faşistlerin, Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle birlikte, Rockefeller Vakfı tehdit altındaki entelektüellerin kurtarılması için bir plan hazırlamıştı. Artık o plan Fransa'yı da kapsıyordu. *New School* ağırlama ve dağıtım merkezi gibi işliyordu; yeni gelenler diğer kuruluşlara yerleştirilmeden önce burada bekliyorlardı. Mamafih bazıları burada kalmayı da tercih ediyorlardı.

Size davet geldiğinde, gitme kararını hemen mi aldınız?

Brezilya'ya dönmeyi deneyip beceremeyince aldım bu kararı. Bana vize vermek isteyen büyükelçiye danışmanlarından birinin nasıl engel olduğunu *Hüzünlü Dönenceler*'de anlattım.

Neden Brezilya'yı tercih ediyordunuz?

Tercih etmiyordum! Bu olay ABD'ye davet edilmemden önce araya girmişti.

ABD vizenizi kolay aldınız mı?

ABD'ye göçmen olarak kabul edilmekten daha karmaşık hiçbir şey yoktur. Yerine getirilmesi gereken bir sürü formalite vardı. Bir mesleğiniz olduğunu kanıtlamanız, bir kurumun gerçekten onlarla çalışacağınıza belgelemesi gerekiyordu. Epey yüklü bir meblağ temsil eden bir kefaleti yatırabilecek kişiyi de bulmak gerekiyordu.

Bu kefaleti sizin için kim yatırdı?

Teyzemin arkadaşı olan zengin bir Amerikalı kadın.

ABD'de yerine getirilecek formalitelerden önce mi?

Fransız yetkililerinin bir çıkış vizesi vermesi gerekiyordu. Ama o tarafta bir sorun yoktu: Pürüzlü vaziyetteki kimseleri başlarından atmaktan ziyadesiyle memnun oluyorlardı. Özellikle bir gemi bulmak gerekiyordu.

Ve bu gemiyle...

...geminin adı *Capitaine-Paul Lemerle* idi. İçinde Anna Seghers, André Breton, Victor Serge vardı...

Onları bu yolculukta mı tanıdınız?

Yavaş yavaş. André Breton'un gemide olduğundan habersizdim. Fas'ta, sadece Fransızların karaya çıkabildiği bir mola sırasında, elimde pasaportumla sıraya girdiğimde, hemen önümde onun kendi ismini telaffuz ettiğini işittim.

O dönemde hatırı sayılır bir ünü vardı.

Evet, öyleyse nasıl bir şok hissetmiş olabileceğimi tahayyül edersiniz. Kendimi ona takdim ettim ve kaynaştık.

Sıcakkanlı mıydı?

Tam kelime bu değil. Son derece çelebi biri olduğu muhakkaktı; ama daima *Muhteşem Yüzyıl*'dan* kalma bir tarafı vardı.

Böyle bir durumda bile mi?

Evet, daima vakur bir duruşu vardı.

Ya Victor Serge?

Biraz gevezelik ettik, ama arkadaş olduğumuzu söyleyemem. O gemiye bindiğimizde ufak bir çocuk olan oğlunu bundan birkaç yıl önce, Meksika'da gördüm.

Çok saygın bir gemi miydi bu?

Gemide daha sonra ünlenecek başka kimseler vardı. *Hüzünlü Dönenceler*'de yolcuların geminin ambarına yerleştirilmiş olduğunu anlatıyorum. Brezilya'ya yine bu şirketle gitmiş olduğum için, eski müşteri olmam hasebiyle geminin iki kabininden birinde bir yatak vermişlerdi bana. Diğer yatakta ise Tunuslu olduğunu söyleyen tuhaf bir şahsiyet vardı. Bir gün bana, valizinde taşıdığı bir Degas gösterdi. Özel kolaylıklardan istifade ediyordu, zira molar sırasında onun kıyıya çıkma sorunu olmuyordu. İsteddiği gibi gidip geliyordu. Adının Smadja olduğunu biliyordum; işkillendiriyordu beni bu adam. Epey sonra, *Combat* hareketinin kurucusu** ölüp de gazetelerde fotoğrafı çıktığında, tanıdım: Oydu. Kimin hesabına olduğunu bilmediğim az çok gizli bir görevi vardı muhtemelen.

* Fransızlar için 17. yüzyıl. –ç.n.

** Henri Frenay (1905-1988), direnişçi ve Fransız siyaset adamı. Berty Albrecht ile birlikte, 1940 yenilgisinden sorumlu tuttukları radikal hareketler ile komünizm yanlıları haricinde tüm siyasi eğilimleri bir araya getiren *Combat* (Kavga) adlı direniş hareketini kurmuştur. –ç.n.

Felsefeci Soustelle'i de o sırada tanıdınız.

Onu 1936'da, ilk koleksiyonlarımı Brezilya'dan getirdiğimde tanımıştım. Martinique'ten ayrıldıktan sonra, İsveçli bir muz gemisiyle Porto-Rico'ya ulaşabildiğim zaman, Amerikalı yetkililer belgelerimin nizami olmadığına hükmettiler. Parasını denizcilik şirketine ödettikleri epey kasvetli bir handa gözetim altına aldılar beni. Tam bu can sıkıcı durumdaydım ki, General de Gaulle'ün bu Fransız kolonisini ittifakına katmak için gönderdiği elçisi Soustelle, Porto-Rico'ya geldi. Gardiyanlarımdan Soustelle ile görüşme iznini kopardım. Amerikalılara çok nazik biçimde benim casus olmadığımı açıkladı. Benden istenen belgelerin gönderilmesini içim rahatlamış bir halde bekledim ve tarifeli bir gemiyle New York yoluna koyuldum.

Uzaktan Bakış kitabınızın içinde tekrar yayımlanan bir metinde, New York'a yerleşmenizden bahis açmıştınız.⁷

On Birinci Cadde'deki Greenwich Village'da, Altıncı Cadde'nin neredeyse köşesinde bir stüdyoya yerleştim. Sibernetiğin kurucusu Claude Shannon'un o sırada aynı binada oturduğunu çok sonradan öğrendim.

Onunla hiç karşılaşmadınız mı yani?

Hiç. Bu kırmızı tuğlalı evde –1972'de tekrar görmeye gittiğimde hâlâ yerindeydi– oturan bir başka komşu, genç bir Belçikalı mülteci kız, komşularımızdan birinin “suni bir beyin imal etmekte” olduğunu söylemişti bana. Shannon'dan bahsettiğini seneler sonra öğrendim.

Onu tanımamış olmanız gerçekten üzücü.

Gerçekten üzücü, ama o devirde anlamazdım.

7. “New York post et préfiguratif”, *Le Regard éloigné* içinde, Paris: Plon, 1983. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İngilizcenizde iyileşme olmuş muydu? Ders verebilmek için...

...hayır, hâlâ kırık döküktü, ama ilkbaharda gelmişim ve dersler zaten bitmişti. Kendimi takdim etmek için gittiğim New School' da bana hemen: "Lévi-Strauss diye adlandırılmanız söz konusu olamaz. Burada adınız Claude L. Strauss olacak," dediler. Niçin diye sordum ve bana: "*The students would find it funny*" diye cevap verdiler. Blucin markasından dolayıymış! Böylece ABD'de yıllar boyunca kısaltılmış bir soyadıyla yaşadım.

O zamandan beri bu talihsiz isim benzerliği hep musallat oldu başıma. Bir hayalet gibi! Genellikle Afrika'dan blucin siparişi almadığım yıl olmadı pek. 1950'den sonra, Paris'te, kumaş tüccarı olduğunu söyleyen, tanımadığım bir tip beni ziyarete geldi. İsmi mi telefon rehberinde bulmuştu ve kuracağı bir pantolon fabrikasının ticari adını alma teklifiyle gelmişti bana. Bu cins girişimlerle pek bağdaşmayan akademik durumumu ve araştırmacılığımı ileri sürerek karşı çıktım. Endişelenmememi söyledi ve bu işin hiç ortaya çıkmayacağını, sadece sözünü etmenin yeteceğini açıkladı. "Marka üzerindeki haklarını korumak için, asıl şirket, projemizi hayata geçirmeyelim diye bizi altına boğacaktır. Bize de sadece parayı paylaşmak kalacak," dedi. Kibarca reddettim teklifini.

Birkaç yıl önce misafir profesör sıfatıyla Berkeley'deydim. Bir akşam, karımla beraber rezervasyon yaptırmamış olduğumuz bir restorana yemeğe gitmek istedik. Restoranın önünde kuyruk vardı; garsonlardan biri, sıramız gelince çağırmak üzere hepimizden adlarımızı vermemizi istedi. Adımı duyar duymaz ne sorarsa beğenirsiniz? "*The pants or the books?*" (Pantolonlar mı, yoksa kitaplar mı?) Kısallığı ve özlüğüyle, tercüme edemeyeceğim bir tadı var bu sözün.

Kaliforniya'daki garsonların kültürüne de minnetimi belirtmem gerek; zira Paris'te karım herhangi bir işletmede sipariş verdiğinde ve tanınan bir isim olduğu için çılgılık atıldığında, daima pantolon markası yüzündendir bu; hiçbir zaman kitaplardan değil...

Peki o kimlik değişiminden sonra?

Aylık bir para yardımı bağlayarak evime gönderdiler beni. Ve dil öğrenmek için bütün yazı *Nambikwaralarda Ailevi ve Toplumsal Yaşam'ı* (*La Vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara*, Paris, Société des américanistes, 1948) İngilizce yazarak geçirdim.

Bu metin hemen yayımlanmadı.

Yok, Fransa'da 1948'de çıktı. Tezimin tamamlayıcısı olmuştu.⁸

New York'a varır varmaz, sürgündeki gerçeküstücü çevrelere girip çıktınız.

Breton'la dost kalmıştım. Tekrar buluşmuş olduğu gerçeküstüçüler grubuna soktu beni.

Tanınmayan genç bir akademisyendiniz ve büyük şöhret sahibi sanatçıların oluşturduğu bir gruba giriyordunuz. Hatta starların: Breton, Tanguy, Duchamp...

Ve Leonora Carrington, Max Ernst, Dorothea Tanning, Matta, Wilfredo Lam... Masson ile Calder'in evleri kırılık bir yerdedi. Haftasonları onların evine gidiyordum.

Grubun üyeleriyle kaynaştınız mı?

Herkesle aynı düzeyde değil. Max Ernst'le hemen kaynaştık ve en yakın kaldığım kişi oldu. Resmine büyük hayranlık duyduğum Tanguy, kolay bir şahsiyet değildi. Duchamp çok iyi yürekli biriydi, Masson'la da bir süre çok iyi arkadaştık. Patrick Waldberg'le de aramızda bir bağ oluştu. Dostluğumuz savaştan sonra devam etti.

8. "La Vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara", *Le Regard éloigné* içinde, Paris: Plon, 1984, s. 258.

Bu grup Peggy Guggenheim'in mali yardımlarıyla mı ayakta duruyordu?

Maddi olarak şu veya bu kişiye yardım ediyordu, fakat evlenmiş olduğu Max Ernst'in durumu diğerlerinden daha iyiydi: Greenwich Village'da bir bohem hayatı sürüyordu. Ta ki Peggy Guggenheim'i terk edinceye kadar. Bir gün, Breton bana telefon etti ve cebinde tek metelik kalmayan Max Ernst'in Yerli kültürüne ait eşyalarından birini satın alacak ufak bir meblağı karşılayıp karşılayamayacağımı sordu. Bu tarihî eşya bugün İnsan Müzesi'ndedir.

Bütün bu küçük âlem bir "grup" gibi mi işliyordu?

Birbirimizin evlerinde karşılaşıyorduk. "Hakikat Oyunu" çok modaydı. Ve birlikte New York'taki egzotik restoranları keşfediyorduk.

Breton gibi kimselerle "Hakikat Oyunu" oynamak çok kolay olmamalı!

Yurtdışından gelenlere müsamaha gösteriliyordu: bendenize; bazen gelen gazeteci Pierre Lazareff'e; Denis de Rougemont'a da.

Lazareff'le temasınız neredendi?

Breton, Duthuit ve ben, fazladan gelir temin etmek için radyoda, Savaş Haberleri Ofisi'nde Lazareff'in yönettiği serviste çalışıyorduk: Fransa'ya yönelik yayınlar söz konusuydu. Burası dışında rastlantı eseri görüşen farklı çevrelerden kimseler buluşuyordu. Orada birkaç yıl sonra Sartre'in vurulacağı Dolorès Vanetti'yle dostluk kurdum.

Radyoda siz ne yapıyordunuz?

Üniversite öğrenciliğim sırasında geçimimi sağlamak için yaptığım işlerden biri, Grand Palais'nin bodrumundaki Radio Tour-Eiffel'in mikrofonundan Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun bültenini okumak oluyordu için eski bir tecrübem vardı. Sömürge

Sergisi sırasında Madagaskar [hiç ayak basmadığı bir ülke] standı için yaptığı 30 x 5 metrelik kocaman dekorasyonda babamın beni “spiker” olarak resmetmesi de bu nedenleydi.

New York'ta, haftada iki-üç kez, André Breton, Georges Du-thuit, Robert Lebel ve ben, Lazareff'in bürosundan çıkan haber ve propaganda metinlerini dördümüz sırayla seslendiriyorduk. Roosevelt'in konuşmalarını bana veriyorlardı, çünkü dediklerine göre benim sesim, yayını engellemek için yaptırılan parazitlerde nispeten daha iyi işitiliyormuş.

Radyodaki bu işi nasıl bulmuştunuz?

Daha önce sözünü ettiğim Patrick Waldberg vasıtasıyla. O da orada çalışıyordu. Hem şair hem sanat eleştirmeniydi. Daha sonra, Max Ernst üzerine yazdı ve 1900 dönemi üzerine çok güzel kitaplar yayımladı. O sırada, onun daha sonra Enstitü'nün Paris temsilcisi olacağı aklımıza hayalimize gelmezdi! İçiyordu, kural-sız yaşıyordu; bazen beni de beraberinde götürdüğü ufak Harlem barlarına takılıyordu.

New York hakkındaki metninize bakılırsa, o dönemdeki başlıca meşgalelerinizden biri, sanat eşyaları alımı olmuş.

Max Ernst'in ilkel sanata tutkulu bir merakı vardı ve –bugünkü halinden hayli farklı olan– Üçüncü Cadde'de bulduğu, ona Yerli eşyası satmış Alman bir antikacının ufak dükkânını keşfetmişti. O devirde dükkânlarda pek görülmezdi bu eşyalar. Max Ernst bizi haberdar etti. Çok az paramız vardı; hangimizde birkaç dolar varsa gidip göz konulan eşyayı satın alıyordu. Meteliksiz kaldığında da ötekilere haber uçuruyordu. Antikacımız kendine bir pazar yarattığı için eşyalar da gitgide çoğalıyordu. Aslında –yayımlandığı için bu hikâyeyi anlatabilirim– stokundaki nesnelerin eşlerini elden çıkaran büyük bir müzeden geliyordu. Sanki bunların eşi olabilirmiş gibi! Ufak antikacı bu eşyalar için bir pazar olduğunu anlar anlamaz, müzeyle aramızda mekik dokumuşt.

Biliyor muydunuz bunu?

Çok çabuk öğrendik. Hatta kısa sürede, bekçinin suç ortaklığıyla, New York'un banliyösünde ücra bir yerde bulunan müze binasının deposundakileri getirmeye başladı bize. Biz seçimimizi yapıyorduk, birkaç gün sonra da eşyalar dükkânda ortaya çıkıyordu.

Satın aldığınız eşyalara ne oldu?

Fransa'ya getirdim. Ama kişisel sorunlarım oldu, 1950'de onları Drouot Müzesi'ne satmam gerekti. İnsan Müzesi ve Leiden Müzesi birçoğunu aldılar; birkaçını da Lacan ve zannederim Malraux'nun da içinde bulunduğu kişiler aldı. Elimde iki-üç tanesi kaldı.

Savaşla birlikte, gerçeküstücüler grubuyla bağlarınız sürdü mü?

Ernst, Breton ve Waldberg'le evet. Ötekilerle teması kaybettim. André Breton Fransa'ya benden önce döndü, çünkü 1945'te New York'a kültürel danışman olarak gönderildim. Dolayısıyla ancak üç yıl sonra görüştük. Her cumartesi, bir ayine icabet eder gibi, grubuyla birlikte Bit Pazarı'na gidiyorduk. Bu vesileyle Breton'un yanında gitmeye kabul edilmek büyük bir şerefti.

Sizin başınıza hiç gelmedi mi aforoz?

Doğal olarak yaşanan bir facianın masum sorumluluğunu taşıyorum. Breton, *L'Art magique* (Büyüsel Sanat) adını vereceği bir kitap siparişi almıştı. Benzer durumlarda çok sık yapıldığı gibi, başka kişilerle aynı anda bana da gelen bir soru-cevap dizisi başlattı. Breton'a hayranlık duyuyordum, eskicilere koştururken onun yanılmaz gözüne saygım artmıştı: Bir eşyayı asla kaçırmazdı; tereddütsüz hüküm verirdi. Ama benim için "büyüsel" teriminin belirgin bir tanımı vardı; etnolojik söz dağarcığının parçasıydı. Bunun olur olmaz yerde kullanılmasından hoşlanmıyordum. İlke bakımından Breton'a karşı çıkacağıma, ona cevap vermemeyi tercih ettim. Breton tekrar sordu. Cévennes Dağları'nda, o sırada ye-

di yaşında olan (ikinci evliliğimden) oğlumla tatildeydim. Soru-cevap kâğıdının yanında, “az veya çok büyüsel” diye sınıflandırılacak birtakım sanat eserlerinin kopyaları vardı. Bu girişimi kabul etmesem de, bir çocuğun tepkisini görmek merakımı celbetti ve beni ilgilendirdiği gibi Breton’u da ilgilendireceğini sandım. Üstelik oğlum sınıflandırmayı hiç tereddütsüz yaptı. Bunu Breton’a gönderdim ve gücendiğini gösteren bir mektupla cevap verdi bana. Kitap çıktı, oğlumun cevapları da içindeydi. Ama bana yolladığı nüshada, oğluma ithafen kuru bir imza vardı.

Ve bir daha görüşmediniz mi?

Barıştık sayılır, ama ilişkimiz eskisi gibi olmadı.

Ya Max Ernst’le?

Dostluğumuz New York’tan sonra devam etti, hiçbir zaman sorun çıkmadı. Collège de France beni Loubat Vakfı’nın konferanslarına davet ettiği zaman –daha Collège’de değildim, hatta oylamadan yenik çıktığım dönemdi– Max Ernst beni dinlemeye geldi. Bir Hopi ilahından söz ederken, söylediklerimi göstermek için bir slayt makinesinin olmamasından duyduğum üzüntüyü dile getirmişim. Bir sonraki hafta, Max Ernst tahtada gösterilmesi için epey büyük bir çizim getirdi. Hâlâ bendedir bu çizim. Max Ernst’ in etnoloji karşısındaki tutumu Breton’un tam zıddıydı. Breton etnolojiden sakınırdı kendini; nesneyle arasına akademik mülâhazaların girmesinden hoşlanmazdı. Max Ernst ise eşya koleksiyonu yapardı, ama bu eşyalar hakkında her şeyi de bilmek isterdi.

Gerçeküstücü çevrelere girip çıkmanız sizde kalıcı bir etki yarattı mı? Çalışmanızda demek istiyorum. Rodney Needham 1984’ te Times Literary Supplement’da çıkan bir makalesinde sizin eserleriniz ile gerçeküstücü arayışlar arasında yakınlık kuruyor.

Bu yakınlığı bir anlamda kabul ederim. Gerçeküstücüler ve ben, 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanan bir entelektüel geleneğe bağlıyız. Breton’un Gustave Moreau’ya, sembolizmin ve neo-sembo-

lizmin o dönemine bir tutkusu vardı. Gerçeküstücüler akıldışına dikkat gösterdiler; onu estetik bakımdan işlemeye uğraştılar. Benim yararlandığım malzeme de biraz budur; ama bir yandan güzelliğe duyarlı kalırken, onu tahlile tabi tutmayı, onu anlamayı denemek için...

Bu grupta benim çok istifade ettiğim bir entelektüel teşvik ikliminin hüküm sürdüğünü de ekleyeyim. Gerçeküstücülerle temas içindeyken, estetik zevklerim zenginleşip incelidi. Küçük görerek kenara atma eğiliminde olabileceğim çok sayıda nesneyi, Breton ve arkadaşları sayesinde bambaşka bir ışık altında gördüm.

Uzaktan Bakış'taki bir metinde, Mythologiques'i Max Ernst'in kolajları gibi kurduğunuzu mu söylüyordunuz?*

Max Ernst'in kolajlarında yapmaktan hoşlandığı sarp ve öngörülmez yakınlaşmalardan ürkmemeyi gerçeküstücülerden öğrendim. *Yaban Düşünce*'de görülebilir bu. Max Ernst, bir başka kültürden, 19. yüzyılın eski kitaplarındaki kültürden ödünç alınmış imgeler yoluyla kişisel mitoslar kurdu ve bu imgelere, saf bir bakışla yaklaşıldığında ifade ettiklerinden fazlasını söyletti. Ben de *Mythologiques*'te, mitsel bir malzemeyi kesip biçerek, onun parçalarını daha fazla anlam çıkaracak şekilde tekrar oluşturdum.

*

Eylül ayı geldi ve New School'daki derslerinize başladınız.

Yazın Amerikalı meslektaşlarımla bazı temaslar kurmuştum. Tabii varır varmaz Métraux ile; davet edilmemi büyük ölçüde kendisine borçlu olduğum Lowie ile de. Berkeley'de yaşıyordu, ama zaman zaman New York'a geliyordu. Amerika'da emekliye ayrılan profesörler arasında yaygın olduğu gibi, Columbia'daki büro-

* Birden fazla anlama ("mitlerin mantığı", "mitoloji incelemeleri") gelebilecek biçimde kurulmuş bu başlığı olduğu gibi bırakmayı tercih ettim. -ç.n.

sunu muhafaza eden Boas'a kendimi takdim etmeye gitmiştim (üstelik emekliye ayrılalı otuz küsur sene olmuştu).

Métraux ile kaynaştınız.

Evet, çok değerli bir dostum oldu.

Ne zaman tanımuştınız onu?

Nambikwaraların bölgesine yaptığım seferin dönüşünde. Ben Fransa'ya dönmek üzereydim. Kesik kesik mektuplaştığımız Métraux, Arjantin'den dönerken São Paulo'nun limanı Santos'ta birkaç saatlik bir beklemesi olduğunu ve nihayet tanışabileceğimizi haber verdi bana. Yarım gün boyunca, 16. yüzyıl seyyahlarının anısının gezindiği ıssız kumsallarda yürüdük.

O New York'ta mı yaşıyordu?

Washington'da. Ama sık sık New York'a geliyordu. O zaman benim evimde kalıyordu. Yatak takımını paylaşıyorduk.

Sıcakkanlı biri miydi?

Çok sıcakkanlıydı. Aynı zamanda derinlemesine nevrozlu; çok keyifli bir haldeyken kapkara bir depresyona geçebilirdi. Müthiş çalışırdı: Sürekli yazmazsa kendini sefil hissedirdi.

Görevleri nelerdi?

Beni hemen ortak çalışmaya davet ettikleri *Handbook of South American Indians*'ın hazırlanmakta olduğu *Bureau of American Ethnology*'de çalışıyordu.

Yetişmenizde önemi oldu mu?

Yetişmemde, hayır. Alfred Métraux teorisyen değildi, ama mütihş bir mütebahhir ve kusursuz bir saha işçisiydi – ki bu da başka alanlarda capcanlı bir tecessüs göstermesini engellemiyordu. Sayısız bilgi borçluyum ona. Önceleri onun da gerçeküstücülerle

bağları olmuştu. Bataille ile Leiris'e yakındı. Daha sonra, Paris'te sürekli görüşüyorduk. Ölümüne kadar sürdü bu. Dostları gibi beni de altüst etti ölümü. Ama bugün düşünüyorum da, özel yaşamında kendini azar azar intihara alıştırmıştı gibi geliyor.

Franz Boas'ı görmeye gitmiş olduğunuzu söylüyordunuz.

New York'a varır varmaz onunla görüşme talebinde bulundum. Amerikan antropolojisinin üstadıydı ve muazzam bir saygınlığı vardı. Sadece kaleme aldığı kitapların sayısıyla değil, ele aldığı konuların çeşitliliğiyle de artık göremeyeceğimiz o 19. yüzyıl devlerinden biriydi: fiziki antropoloji, dilbilim, etnografi, arkeoloji, mitoloji, folklor; hiçbir şey ona yabancı değildi. Eserleri etnografi sahasının tamamını kapsar. Tüm Amerikan antropolojisi ondan çıkmıştır.

Max Ernst'in oğlu Jimmy Ernst, hatıratında⁹ ABD'ye Boas sayesinde girebildiğini anlattığına göre, Avrupalı âlimlerin ve sanatçıların kurtarılmasına da yardım etmiş.

Boas'ın sorunsuz bir yaşamı olmamıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, kalben Almandı ve Amerika'nın savaşa katılmasına karşı mücadele vermişti. Savaşın ertesinde, bu tavrı çok sayıda meslektaşının husumetine mal olmuştu ona. İkinci Dünya Savaşı sırasında, zaten epey yaşlanmıştı ve uzun zamandır emekliye ayrılmıştı; otoritesi daha ziyade maneviydi. Kişisel olarak eski vatandaşlarından yana hareket ediyordu. Ve tabii, ırkçı fikirlerin ilk ve en amansız düşmanlarından biri olarak, doğduğu ülkede olup bitenlerden acı duyuyordu.

ABD'ye gittiğinizde, onun kitaplarını okumuş muydunuz?

Hepsini okumamıştım, ama birkaçını biliyordum. Boas teveccüh göstererek kabul etti beni; o kadar. Hiç tanımadığı biriydim tabii.

9. Jimmy Ernst, *L'Ecart absolu*, Paris: Balland, 1987.

Ama daha sonra tekrar gördüm onu. Önce Jakobson'la; zira bir sürü ortak dilbilimsel merakları vardı ve sık sık bunları tartışıyorlardı. Boas bir defasında ikimizi Hudson'ın diğer yakasına, Grantwood'daki evinde akşam yemeğine davet etti. Yemek salonunda, eserlerinin büyük bölümünü hasretmiş olduğu Kwakiutl Yerlilerinin yontup renklendirmiş olduğu harikulade bir sandık vardı. Bu eşyaya hayran oldum ve ölçüyü kaçırarak: "Böyle şaheserler yapabilen Yerlilerle birlikte yaşamak sizin için eşsiz bir deneyim olmalı," dedim. Bana kuru kuru: "Onların da diğer Yerlilerden farkı yok," dedi. Anladığım kadarıyla kültürel göreciliği halklar arasında bir değerler hiyerarşisi kurmasına izin vermiyordu. Çok katı entelektüel ilkeleri vardı.

Birkaç hafta sonra, Kolombiya'ya sığınmış olan Dr. Rivet, Meksika'ya gitmeden önce New York'a uğradı. Boas onun onuruna bir yemek verdi.

Rivet hâlâ İnsan Müzesi'nin müdürü müydü?

Evet, 1928'den beri Müze'de profesördü ve Trocadéro Etnografya Müzesi'ni dönüştürerek 1937'deki Dünya Fuarı için inşa edilen Chaillot Sarayı'nı İnsan Müzesi yapmıştı. Almanların İnsan Müzesi'ndeki direnişçi şebekesini dağıtmaları üzerine kaçmak zorunda kalmıştı. Beraber olduğu insanların çoğu idam edilmiş ya da toplama kampına gönderilmişti. O da kıl payı kurtulmuştu.

Öğle yemeği Columbia Üniversitesi'ndeki *Faculty Club*'daydı. Kış mevsimindeydik, inanılmaz bir soğuk vardı ve Boas, altmış sene önce Eskimolara yaptığı ziyaretlerden kalma olduğunu sandığım eski bir kürk başlıkla geldi. Orada Boas'ın kızı ve hepsi eski öğrencisi olan Columbia'dan birçok meslektaş vardı: Ruth Benedict, Ralph Linton, birkaç kişi daha. Boas çok neşeliydi. Sohbetin orta yerinde, masayı şiddetle itti ve arka üstü düştü. Yanında oturuyordum ve derhal onu kaldırmak için eğildim. Kariyerine askeri hekimlikle başlamış olan Rivet, onu canlandırmaya uğraşırsa da işe yaramadı: Boas ölmüştü.

Eserleri sizin için çok önemli miydi?

Çok önemliydi. Üzerlerine bir külliyat yazdığı kuzeybatı kıyısı Yerlileriyle hep ilgilendim. Boas'ı eleştirmek çok moda oldu bugün. Sistem anlayışı noksanlığı, teoriden tiksınmesi, eserlerinin düzensizliği kınanıyor. Ama Boas derlediğı ya da okumuş Yerlilere derlettiğı göz kamaştırıcı bir malzeme kütlesiyle karşı karşıyaydı – çok sayıda Yerli dilinde yazılı metinler geliyordu ona ve hepsini bizzat çeviriyordu! Üzerinde çalıştığı alana göre kuraldışı tutumlar benimsemiş olması da kınanıyor.

Bana ise, Amerikan etnolojisi en iyi dönemindeki zenginliğini Boas'ın merak gösterdiği alanların bu çeşitliliğine borçlu gibi geliyor: Lowie'nin eleştirel ampirizminden Ruth Benedict'in kültürel şekillenmelerine, ya da Margaret Mead'in kültürle ilişkilerinde bireysel psikolojiye gösterdiği dikkate. Yetiştirdiğı kuşak, daha doğrusu kuşaklar içinde herkes, onun derslerinin ya da eserlerinin bir veçhesini alıp geliştirebilmiştir. Bir tek, bütün bu veçheleri birlikte tutmayı deneyen Kroeber haricinde.

Böyle bir insanla karşılaşmak sizin için heyecan verici olmalı, zira henüz yetişme yıllarınızdaydınız.

Bazı temel fikirleri Boas'a borçluyuz. Mesela, fiziki antropoloji çalışmalarında, antropologlar tarafından ırkları tanımlamaya yardımcı olabilecek değişmez bir özellik gibi telakki edilen kafa göstergesinin, ortama göre değiştiğini göstermişti. ABD'deki art arda gelen göçmen kuşaklarını inceleyerek, başlangıçta etnik gruplar arasında açık seçik olan anatomik farkların azar azar silindiğini tespit etmişti. Çocukların büyümesindeki ayrımsal ritim için de aynı şey geçerli. Irkçılık eleştirisi kaynağını Boas'tan alır.

Dilbilim eserleri de muazzamdır. Boas tek başına şimdiye kadar yaşamış dilbilimcilerden daha fazla yerli dili grameri yazmıştır muhtemelen. Egzotik dillerin gramerini Hint-Avrupa modellerine indirgemeyi istemenin beyhude olduğu onun sayesinde anlaşılmıştır.

Boas aynı zamanda insan bilimlerinin şu temel olgusunda ilk ısrar edenlerden olmuştur – bazen bunun Saussure olduğunu yazmışımıdır, ama aslında Saussure bu konuda bir şey söylememiştir, eserinden dolayı olarak çıkar bu: Dil yasaları bilinçdışı düzeyde, konuşan öznelere denetimi dışında işler; dolayısıyla nesnel hadiseler olarak, bu itibarla da başka toplumsal olguların temsili olarak incelenebilirler. Boas bu çok önemli ilkeyi 1911'de, *Amerikan Yerli Dilleri Elkitabı*'na yazdığı ve haklı olarak çok ün kazandırmış önsözünde dile getirmiştir.

Son olarak, folklor ve mitoloji alanında, gülünç bir biçimde alaya alınmak istenen müthiş bir malzeme yığını biriktirmiştir. Mesele Boas, bilgi kaynaklarından birini, kabilesindeki tüm yemek tariflerini yazılı olarak kayda geçirmeye teşvik etmiş ve neyin önemli olup neyin olmadığı konusunda bir önyargıda bulunulamayacağı fikriyle, bunları çevirip yayımlamıştır. Az tanınan ya da hiç tanınmayan bir kültürün araştırılmasında, bazen görünüşte en anlamsız ayrıntılar en çok şeyi açığa vurabilmektedir.

Bu titizlik alaya alındı. Halbuki, *Kwakiutl* tarifleri, gıda maddeleri arasında sadece bir zevk meselesi olmayan bağdaşırlık ve bağdaşmazlık ilişkilerini göstererek bazı mitolojik problemlerin çözüm anahtarını sağladı bana.

Bununla birlikte Boas'ın eserlerinden yararlanmak kolay değildir. Zahmete girmek gerekir. Fakat benzeri görülmemiş bir zenginliktedir.

1941 ile 1944 arasında, tüm Amerikan etnolojik çevresiyle teşriki mesainiz oldu.

Evet. Ralph Linton ve Ruth Benedict'i de yakından tanıdım. Her biri beni yemeğe davet edip ötekini çekiştiriyordu. Columbia'da alay konusuydu bu; birbirlerinden nefret ediyorlardı.

Ya Kroeber?

O da Lowie gibi Kaliforniya'da yaşıyor ve zaman zaman New York'a uğruyordu. Tuhaf şey: Boas öldüğünde yanındaydım, Kroe-

ber'in ölümüne de neredeyse şahit oldum. Karısıyla birlikte Paris'e uğramıştı ve ikisini eve yemeğe davet etmiştim. O sabah, Madam Kroeber bana telefon açarak kocasının önceki gece öldüğünü söyledi. Kadın Paris'te kimseyi tanıımıyordu. Quai Voltaire'deki otellerine koşturarak ona yardımcı oldum.

Amerikan antropoloji ekolü bir hayli aktifti.

İngiliz ekolü de öyleydi; ama ABD muazzam büyük bir ülke; bunun sonucunda, nasıl her şey orada çoksa, etnolog da çoktu.

1941 sonbaharına dönelim: New School'daki derslerinize başlıyorsunuz.

Latin Amerika'nın çağdaş sosyolojisi üzerine ders yapmakla görevlendirilmiştim – *Good neighborhood policy*'nin (İyi Komşuluk Politikası) başlangıcıydı. Brezilya hariç o konuda hiçbir şey bilmiyordum. Dolayısıyla her gün New York Halk Kütüphanesi'ne gidiyor ve Arjantin'in, Peru'nun ve diğer ülkelerin toplumsal gerçeklikleri ve siyasal yaşamları üzerine bilgileniyordum...

Dinleyici kitlesi nasıldı?

Meslektaşlarımdan derslerindeki gibi, dinleyici kitlesi kısmen İngilizceyi bizden iyi konuşmayan mültecilerden ve buraya kültür edinmek için gelen New Yorklulardan oluşuyordu. Gerçekten bir halk üniversitesine çok benziyordu. Yıllar boyunca ders verdim, hep çağdaş Latin Amerika tarihi üzerine. 1941-42 kışında New York Yüksek Araştırmalar Özgür Okulu (*Ecole libre des Hautes Etudes de New York*) kurulduğunda, orada derslerimi Fransızca verdim; serbestçe seçtiğim etnolojik konular üzerine oluyordu bunlar.

Yani iki tarafı bir arada mı yürütüyordunuz?

Evet, öyle.

Bu okul nasıl kurulmuştu?

Sanırım ilk fikir Boris Mirkine-Guetzévitch'ten çıkmıştı. Rus Devrimi'nin başında liberaller arasında bir rol oynamış olduğu söylenen Rus kökenli bir hukukçuydu. Rusya'dan çok çabuk ayrılmış ve Fransa'ya sığınarak vatandaşlık almıştı. New York'ta iyi arkadaşım olan kızı Vitia Hessel, yazardı. Çok yakınlarda öldü. *Les Temps modernes* onun bir öyküsünü yayımladı.

Mirkine-Guetzévitch'in yaratıcı bir kafa yapısı vardı. Her çeşit organizasyonu bazı şöhretlerin himayesinde tasarlayıp kurmaktan hoşlanırdı. Başkan yardımcılığıyla yetinirdi, ama işi o yönetirdi. Destek toplamayı herkesten iyi bilirdi. İngilizcede bu türden insanlar için bir sözcük var: *go-between* (arabulucu, çöpçatan). Tercüme edilemez, çünkü iki anlamlı: övücü ama biraz da alaycı. Mirkine-Guetzévitch projesine ünlü şahsiyetleri katmıştı: Jacques Maritain, Henri Focillon, Jean Perrin, Belçikalı Bizans uzmanı Henri Grégoire; unuttuklarım da var.

Mali kaynağı nereden bulmuştu?

Para birkaç bilim ve sanat koruyucusundan ve Özgür Fransa'dan geldi. Amerikalılar idari ve pratik sorunların halledilmesinde yardımcı oldular.

Okul neredeydi?

Beşinci Cadde üzerinde, On İkinci Cadde'nin neredeyse köşesinde, New School'un yanındaydı.

Ve hemen oraya katılma daveti mi aldınız?

Evet, beni yeni kurumun genel sekreteri yapmak isteyen Mirkine-Guetzévitch'ten. Ama bu makamı Alexandre Koyré arzuluyordu. İyi bir ilişkimiz vardı ve ben aradan çekildim.

Ders vermek için davet edilen Jakobson'a sizi takdim eden de Koyré olmuştu sanırım.

Jakobson'la benim aramda muayyen bir ruh ortaklığı olduğunu sezmişti.

Ve bu tanışma sizin için belirleyici mi oldu?

Hem de nasıl! O devirde henüz bir tür naif yapısalcıydım. Bilmeden yapısalcılık yapıyordum. Jakobson bir disiplin içinde olmuş bir öğreti bünyesinin olduğunu gösterdi bana: Hiç uygulamamış olduğum dilbilimdi bu. Benim için ilham kaynağı oldu.

Ve de büyük bir dostluğun başlangıcı.

İkisi birden: Entelektüel olarak yakınlığımızı, dost olmanın alınımızda yazılı olduğunu hemen hissettik. Başta bir yanlış anlama mı olmuştu? Jakobson, beni ilk gördüğünde, “Nihayet sabaha kadar birlikte kafa çekebileceğim biri!” diye düşündüğünü anlatmıştı bana. Oysa alkole tahammüllü değilimdir ve geç yatmayı sevmem ben. Her ne halse, benden on iki yaş büyük olmasına rağmen kardeşçe bir dostluğun başlangıcı olmuştu bu.

Hiç bitmeyen bir dostluğun.

Eksiksiz bir dostluk, kırk yıllık bir dostluk. Hiç gevşememiş bir bağ bu; benim tarafımda ise hiç bitmeyen bir hayranlık. Ölümünden birkaç gün önce, bir makalesinin ayrırbaşımını almıştım, “Kardeşim Claude’a” diye ithaf etmişti.

Nasıl bir insandı?

Etrafındaki her şeye hâkim zihinsel güçte bir düşünürdü. On kadar dile hâkimdi; Hindistan'ın eski dilbilimcilerinden Husserl'e kadar, olağanüstü bir birikim sahibiydi... Her şeyle ilgilenirdi; resimle, avangard şiirle, etnolojiyle, bilişimle, biyolojiyle...

Gençliğinde etnolog da olmuş.

Kariyerine neredeyse ergen yaşlarda Moskova bölgesinde büyük Rus etnoloğu Bogatirev'le folklor araştırmaları yaparak başla-

mıştı. Modernist Rus ressam ve şairlerinin hareketine de katılmıştı.

Daha sonra onu sık sık Paris'te gördünüz.

Fransa'ya geldiğinde düzenli olarak görüşüyorduk; çok seyahat ediyordu! Ellili yıllarda, üçüncü karım Monique ile Notre-Dame-de-Lorette Kilisesi yakınında, Saint-Lazare sokağının başındaki ufak bir dairede oturuyorduk. Jakobson'u yatıya ağırlayamıyorduk ve onun için komşu bir otelde oda tutuyorduk. Gelip kaldığı her sefer bizim için bir sevinç kaynağıydı; biraz da ürküyorduk, zira onun ne fiziki direncine ne zihinsel hayat doluluğuna sahiptik: Sabahın sekizinde kapıyı çalıp kahvaltıya gelir, günü bizimle geçirir ve bazen gecenin bir yarısına kadar tartışmaya kalırdı.

Daha sonra işler biraz düzeldi. Onu çok iyi dost olduğum Lacan'la tanıştırdım. Beklenebileceği gibi, Lacan'ın gönlünü hemen fethetti; karısı Sylvia'ninkini de. Lille sokağında bitişik dairelerde oturuyorlardı ve teklifim üzerine Jakobson Paris'e geldiğinde onu ağırlamayı seve seve kabul ettiler. Böylece yıllar boyunca Sylvia Lacan'ın evinde Jakobson'un "odası" oldu.

New York'ta, Özgür Okul'da dersler de veriyordu.

Dersleri göz kamaştırıcıydı. Fransızcada kendini rahatlıkla, notlarına neredeyse hiç bakmadan ifade ederdi. Cebinden çıkardığı ufak bir fiş destesine zaman zaman göz atardı. Bilhassa eşsiz bir tiyatro yeteneği vardı; düşünce tarihinin belirleyici bir ânını yaşadıkları izlenimini haklı olarak verdiği dinleyicileri, kendilerinin geçerlerdi.

Ne üzerine ders veriyordu?

Dersleri birkaç yıl önce, *Ses ve Anlam Üzerine Altı Ders* başlığıyla yayımlandı.¹⁰ Talebi üzerine, bu dersleri dinlemiş olduğum için, önsözünü kaleme aldım.

10. Roman Jakobson, *Six Leçons sur le son et le sens*, Önsöz: Claude Lévi-Strauss, Paris: Minuit, 1976.

O da sizin derslerinize katılıyor muydu?

Dersim akrabalık sorunları üzerineydi. Ben onun derslerine gittiğim gibi, Jakobson da benim derslerime geliyordu. Bir gün bana bütün bunları yazmam gerektiğini söyledi. Bunu hiç düşünmemiştim ve onun dürtmesiyle 1943'te *Akrabalığın Temel Yapıları*'na¹¹ başladım. 1947'de bitirdim.

*

Ders veriyordunuz, yazıyordunuz... Günlerinize nasıl bir düzen veriyordunuz?

Her sabah New York Halk Kütüphanesi'ne gidiyordum. Etnoloji üzerine ne biliyorsam o yıllarda öğrendim. Açılırken gidiyor ve öğlen 12 veya 13'te çıkıyordum oradan. Yemeğimi ufak bir lokantada yiyor ve yazmak için eve dönüyordum.

New York Halk Kütüphanesi şaşırtıcı bir yer olmalı, değil mi?

Çok insan olurdu, ama az akademisyenle karşılaşılırdı: Onlar Columbia'nın kütüphanesini tercih ederlerdi. Ben Kırk İkinci Caddeneyi daha çok seviyordum, çünkü evime yakındı. Mekân azametliydi; New York'taki eski kurumların çoğu gibi biraz yaşlanmıştı, ama çok sevimliydi.

Orada yine de önemli bir etnoloji koleksiyonu var mıydı?

Hatırı sayılırdı. Bilginin yaygınlaştırılmasına yönelik bu kütüphanede bile çok zengin bir koleksiyon vardı ve sürekli güncelleniyordu. *Akrabalığın Temel Yapıları*'nda kullandığım kaynakların büyük bir bölümünü orada bulmuştum.

11. Claude Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, Paris: PUF, 1949. İkinci baskı: Mouton, 1967.

Size sık sık yöneltilen bir itiraz: Çok kitap okumuşsunuz, ama az saha araştırması yapmışsınız.

Şartlar öyle gerektirdi. 1940'ta Brezilya için bir vize alabilseydim, savaştan önce gezdiğim yerlere dönüp saha çalışması yapardım. Savaş çıkmasaydı, muhtemelen tekrar görev için sefere çıkmış olurum. Kader beni, imkân noksanlığından ve uluslararası konjonktür sebebiyle araştırma gezileri düzenleyecek durumda olmadığım ABD'ye yöneltti; ama buna karşılık, teorik çalışma yapmak için tüm özgürlüğe sahiptim. Sınırsız olduğunu söyleyebileceğim olanaklarım vardı bu konuda.

Ayrıca, son yirmi ya da otuz yıl içinde kayda değer boyutta malzemenin birikmiş olduğunun bilincine varıyordum; fakat öyle bir kargaşa içindeydi ki, hangi ucundan tutup nasıl kullanacağımızı bilmiyorduk. Bu belge yığınının bize ne getirmiş olduğunu açığa kavuşturmak acil göründü bana. Ve nihayet –neden itiraf etmeyeyim?– saha insanından ziyade büro insanı olduğumu epey çabuk hissettim. Hiçbir küçümsemeyle söylemiyorum bunu; bilakis, saha çalışması biraz “hanım işi”dir (kadınların bu işte o kadar başarılı olmalarının muhtemelen nedeni de bu). Bende itina ve sabır yoktu.

Oysa, daha önce zikrettiğimiz tehlikelere rağmen, bundan çok zevk alır gibiydiniz.

Öyle. Ama bunlar benim ilk araştırma gezilerimdi. Ardından başka geziler gelseydi, kullanılabilir zaman ile kaybedilen zaman arasındaki orantısızlık karşısında öfkemin giderek artmayacağını dan emin değilim.

O dönemde böyleydi, ondan sonra daha da beter oldu. Birkaç gün önce, Kanada'dan ilginçlik olarak, Britanya Kolumbiyası'ndaki bir yerli grubunun artık yanlarında çalışma yapmak isteyenlere doldurmaları için verdiği soru fişlerini ve diğer belgeleri gönderdiler bana. Bilgiyi veren kişiye yazılı olarak bunun edebî mülkiyet hakkının ona ait olduğunun yazılı teminatı verilip hukuki icaplar

yerine getirilmediği takdirde size bir mitos anlatılmayacaktır. Kılı kırk yaran bu bürokrasinin, –bizim âdetlerimizin karikatürü olan– bu kırtasiye düşkünlüğünün, vaktiyle saha çalışmasında bulunan cazibeyi ortadan kaldırdığını kabul edersiniz.

Malinowski'nin günlüğünde tasvir ettiği izlenimleri hissettiniz mi? O sinirlenme, hatta tikslenme duygularını?

Tamamen. O günlük yayımlandığında etnologlar ikiyüzlülükle infial gösterdiler; yazarın eserlerini tekzip ettiğini ileri sürdüler. Ama bu depresyon anlarından kim geçmemiştir ki? Muazzam düzeyde saha çalışması yapmış olan Métraux bunlardan rahatlıkla bahsediyordu. Bilirsiniz; etrafınızdaki kimselerin düpedüz canını sıktığınız için hiçbir şey çıkaramadan bir Yerli grubuyla on beş gün kaybettiğiniz vakit, onlardan nefret etmeye başlarsınız.

Sizin de başınıza geldi mi bu?

Orta Brezilya'nın verimsiz savanlarında, hayatımı mahvettiğim izlenimine ne çok kapılmışımdır! Demin söylediğimize dönersem, kendimi Malinowski'yle karşılaştıramasam da, beni eleştirenlerin söylediğinden daha fazla saha çalışması yaptım. Her halükârda, saha çalışmasının ne olduğunu öğrenmeye ve anlamaya yetecek kadar yaptım; başkalarının yaptığı çalışmaları sağlıklı bir değerlendirmeden geçirip kullanmak için, olmazsa-olmaz şarttır bu. Benim saha tecrübelerimin, psikanalistlerin “didaktik” diye adlandırdıklarını temsil ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda, bazı buluşlarımın da olduğuna ve yeni olgular aktardığıma inanıyorum.

*

New York'ta bir siyasi faaliyetin takipçisi oldunuz mu? Mesela Gaullist çevrelerle temasınız oldu mu?

Özgür Fransa Kuvvetleri'nde (FFL) bir taahhünameye imza atmıştım. ABD'deki Fransız Bilimsel Misyonu diye adlandırılan ya-

pıda tuttular beni. New York'a uğramış olan Soustelle, onunla Londra'ya gitmem için dostane bir biçimde ısrar etti. Ama okumak istiyordum; çok geçmeden yazmak da istedim. Birkaç Gaulist toplantıya katıldım, ama çok etkin olmadım.

Siyasi bağlanmanız o sırada mı son buldu?

Tel tel dağıldı daha ziyade.

Ve sonra, günün birinde, Normandiya Çıkarması'nı haber aldınız.

O günü hatırlıyorum. Greenwich Village'daki stüdyomdaydım; sabah uyanınca ufak radyomu açmış ve haberleri anbean almıştım. İşittiklerim o kadar tuhaftı ki önce anlaşılmaz geldi bana. Yavaş yavaş anladım ve hiçkıra hiçkıra ağlamaya başladım.

Kurtuluş'ta, Fransa'ya dönme talebinde bulundunuz mu?

İşler tam olarak öyle olmadı. Koyré Özgür Okul'un genel sekreterliğinden istifa etmişti. Çekişmeler olmuştu. Sayısı çok artmış olan öğretim üyeleri arasında iki tavır gün yüzüne çıkıyordu. Kendilerini bütünüyle Fransız hissedenlerin kafalarında tek bir fikir vardı: Fransa'ya dönmek ve mesleklerini orada sürdürmek. Onların gözünde, savaştan sonra Özgür Okul'un varlık nedeni kalmayacaktı; feshetmek gerekiyordu. Yakın zamanda vatandaşlık almış ya da yabancı olan başka meslektaşlar ise, başlarına geleceklerden emin değillerdi. Fransa'da neler olacağını bilmiyor ve beklemeyi, bir yandan ABD'de korunaklı konumda bulunurken Fransa'yla bağlarını diri tutan Özgür Okul'u ayakta tutmayı tercih ediyorlardı. Koyré kendini ateşli bir biçimde Fransız hissediyordu, ama iki kampa birinden yana tavır almak hiç hoşuna gitmiyordu. İlk kampın temsilcisi olarak onun yerini aldım.

Fransa'da, bu sorun iyi biliniyordu, zira Kültürel İlişkiler'e atanmış olan Henri Laugier de bizzat Kanada'ya sığınmış biriydi. Bir çözüm bulmayı denemek için beni aradı. Dolayısıyla Amerikan bahriyesinin bir konvoyunda zor bir yolculukla Paris'e döndüm (savaş bitmemişti). Hangisi olduğunu bilmediğim bir İngiliz

limanına indirdiler bizi; birkaç V2'nin düştüğü Londra'ya ulaştım, sonra da Dieppe'e ve bir Amerikan kamyonu ile Paris'e vardım. Ocak 1945'in tam başıydı. Champs-Élysées yakınındaki Lord Byron sokağında eski bir möbleli konağa yerleşmiş olan Kültürel İlişkiler Müdürlüğü'nde ufak bir bürom vardı.

Unvanınız neydi?

New York Yüksek Araştırmalar Özgür Okulu'nun genel sekreterliğinden başka unvanım yoktu.

Ne yapıyordunuz peki?

ABD'yi ziyaret etme arzusundaki kimseleri kabul etmekle görevliydim. Sadece iki belirgin anı kaldı aklımda. Merleau-Ponty'yle orada tekrar görüşmem bunlardan biri.

Öğretmenlik stajınızdan beri görmemiş miydiniz onu?

Onu tekrar ilk görüşümdü.

Bu buluşma nasıl geçti?

Çok iyi. Fransa'da olup bitenler hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğim için, ona varoluşçuluğun ne olduğunu sordum. Bana şöyle cevap verdi: Descartes ile Kant'ın geleneğindeki büyük felsefeyi tekrar ayağa kaldırma denemesi.

Onunla bu konuda bir tartışmanız oldu mu?

Olanlardan habersizdim. *Varlık ve Hiçlik*'i bile okumamıştım.

Ya ikinci anınız?

O sırada ünlü bir kantatris olan Jeanine Micheau'yu da kabul ettim. Çok parfüm sıkıyordu, kocaman iki köpeğin tasmağını tutuyordu.

Eski Dünya'ya Dönüş

Paris'te sadece birkaç ay kaldınız ve tekrar New York'a gittiniz...

... kültür danışmanı olarak. Laugier beni Meksika'da görevlendirmek istiyordu. Ama o sırada *Akrabalığın Temel Yapıları*'nı yazmaktaydım ve Amerikan kütüphanelerine ihtiyacım vardı. Yakın dost olduğum Henri Seyrig'in yerini bana vermesi için ısrar ettim. Seyrig de arzuluyordu bunu.

Aktrisin babası mı?

Evet, küçük bir kızken anne ve babasının evinde gördüğüm Delphine'in babası. Seyrig meşhur bir arkeologdu; daha sonra Fransa Müzeleri'nin başına atandı. İkimizin birlikte çabaları sonucunda Laugier bu görevi bana vermeye ikna oldu.

Ne zaman döndünüz oraya?

1945 ilkbaharında.

Faaliyetiniz nelerdi?

Esas olarak bir binayı hazırlamak!

Günümüzdeki binası mı?

Hayır, bugün Başkonsolosluk binası orası. Savaş arifesinde Fransa, Beşinci Cadde üzerinde, bir Amerikalı bankerin kendine Roma sarayları üslubunda inşa ettirdiği muhteşem bir özel konak sa-

tın almıştı. Vichy hükümetine düşman olan New York belediye başkanı, Fransa'nın temsilcilerinin oraya girmesini engellemişti. De Gaulle iktidara gelince, belediye başkanı izni verdi. Bina kültür hizmetlerindeki ihtiyaçlara pek uygun değildi. Düzene sokma görevi bana verildi. Chaillot Sarayı'nın mimarı olan ve ABD'ye sığınan Jacques Carlu bana yardımı kabul etti. İçini baştan aşağı yeniden yaptık.

Muazzam bir iş değil mi bu?

Evet, ama beni eğlendiren türden bir iş. Kültür danışmanlığı mesleğinden çok daha fazla. Fikirler aramak, planlar yapmak, bir şantiye yaşantısına katılmak, fırsat çıktığında biraz işin ucundan tutmak... – bütün bunlar beni coşturur.

Ama kültür danışmanı görevleriniz de vardı yapacak!

Evet, vardı! Ama kolay bağışlanıyordum, çünkü çalışmalar sırasında, Kültür Servisi'nde çalışanların hepsi, eskiden büyük salon olarak kullanılan mekânda kamp kurmuşlardı: Aslında bir balo salonuydu orası.

New York'taki dostlarınızla tekrar görüştünüz mü?

Göçmen çevreleri dağılmaya başlıyordu. Birçoğunun içinde yaşamıştım, birbirleriyle de kesişiyordu bu çevreler: gerçeküstücüler, akademisyenler, ayrıca psikanalistler; zira Raymond de Saussure'ün (büyük dilbilimcinin oğlu) evinde, sık sık Loewenstein, Kris, Nunberg'le ve hatta bir kere Marie Bonaparte ile karşılaşmıştım. Kültürel danışmanlık görevim beni başka bir çevreye yöneltiyordu; Fransa dostu zengin Amerikalıların çevresine. Farklı bir New York toplumu kendini gösteriyordu bana.

Üç yıl kaldınız.

1947 yılının sonunda Paris'e döndüm.

Kültürel danışman olduğunuz sırada Sartre ABD'yi ziyaret etmişti.

Evet, ama yapacaklarını düzenlemek için bana ihtiyacı yoktu onun. Bir kez baş başa öğle yemeği yedik.

Onu tanımıyor muydunuz?

Hem de hiç. Öğretmenlik sınavına hazırlanırken şöyle bir görmüştüm onu, zira Yüksek Öğretmen Okulu'nda derslere gidiyordum. Biri bana onu göstermiş ve "Sartre bu işte," demişti. Sartre'ın kim olduğunu bilmek daha o zamandan önemliydi!

New York'ta, Simone de Beauvoir'ı da gördünüz.

O tek başına geldi, biraz daha sonra. Ama onun da büyükelçilikteki kültür servisinin yardımlarına ihtiyacı yoktu. Onu biraz tanıdığımdan, temasa geçtik. Evime öğle yemeğine davet ettim. Çok iyi hatırlıyorum —oğlum yeni doğmuştu— beşiğine öyle bir tiksintiyle bakıyordu ki: Ona bir bebek göstermek, en yapılmayacak şeydi!

Sanırım Camus'yü de ağırladınız?

Onun kültür servisine daha çok ihtiyacı vardı. Şehirde gezdirdim onu; Chinatown'da yemeğe götürdüm... Ve güldürü amacıyla yaşlı şantözlerin teşhir edildiği bir Lower Broadway kabaresinde bir akşam geçirdik. Kadın soytarı, bilinmesi gereken ve tipik olarak Amerikalı bir türdür, ama hiç hoşuma gitmez.

Başka şahsiyetler de ağırladınız mı?

Jules Romains'i. Ama o dönemde, hâlâ ilkelerim vardı. Savaşın arifesinde, ateşli bir okuru olduğum *İyi Niyetli İnsanlar*'dan (*Les Hommes de bonne volonté*) çok uzak olan muğlak bir kitap yayımlamıştı. Ayrıca, Jules Romains büyükelçiliğin kültür servisi tarafından değil, savaş sırasındaki tavırları pek net olmamış Fransız-Amerikan kuruluşları tarafından ağırlanmıştı. Yapmam için çağırdıkları konuşmada, Jules Romains için hoş olmayan şeyler söyledim. *İyi Niyetli İnsanlar*'ı övdüm ve bu kitabın iki kahramanı olan ve benim kuşağımın kendini hâlâ yakın hissettiği Jal-

lez ile Jerphanion'un, kısa süre önce Jules Romains'i üyeliğine seçmiş olan Fransız Akademisi'ne asla girmemeye yemin ettiklerini hatırlattım. Toplantıda hazır bulunan André Maurois, *Anılar*'ında kültür danışmanının yaptığı iğneli konuşmayı zikreder.

Genç hekimlerden oluşan bir heyeti de karşılamıştım; bugün Collège de France idarecisi olan Yves Laporte bu hekimlerden biriydi. Daha sonra Akademi'de meslektaşım olacak Jean Delay'i karşıladım. Ve daha sonra yüksek öğrenimde yönetici olacak olan Gaston Berger'yi.

Maurice Béjart'ın babası.

Ta kendisi. O anda, sanırım Aix'te hocaydı. O geldiğinde ben bagajlarımı hazırlamaktaydım. Onu iyi ağırlayamadığım için özür diledim ve yola çıkmak üzere olduğumu açıkladım. "Biliyorum. Collège'e gidiyorsunuz," diye cevap verdi bana. Size daha önce de anlattığım gibi, Collège de France'ın neredeyse sadece adını duymuştum: Öğrenciyken içine girme cüretini gösteremediğim korkutucu ve yasak bir yerdi. Dolayısıyla Gaston Berger'nin lafına fazla dikkat göstermedim. Paris'e varır varmaz, beni seven Laugier, Henri Piéron'un beni görmek istediğini haber verdi. Piéron'un kim olduğunu bilirsiniz: Collège de France'ta profesör olan ünlü psikolog ve komünist. Ondan randevu almıştım. Bana: "Sizi Collège'e sokma niyetimiz var," dedi. Buradaki "biz" kimdi bilmiyordum, ama kendinden çok emin bir hali vardı ve her şeyin esrarengiz güçler tarafından ayarlanmış olduğunu düşündüm; kendimi bırakmam yetecekti. On üç yıl Fransa'dan uzakta yaşamıştım ve Collège'de muhafazakârlarla liberaller arasındaki kabile savaşının ortasında ganimet gibi kaldığımı anlayabilecek durumda değildim. Yenildim. Collège'in gelenekleri göz önüne alınırsa anlaşılabilir bir şeydi; birkaç ay sonra bir kürsü daha boşalınca tekrar aday olmam için ikna edildim ve tekrar yenildim.

Bu iki kötü serüven hangi yıl başınıza geldi?

1949 ve 1950'de.

Dumézil de o sırada seçildi. İdareci Edmond Faral'ın ona karşı da duyduğu husumete rağmen.

Beni de Collège de France'a asla giremeyeceğimi söyleyerek soğuk bir biçimde uyarıyordu! Dumézil, Bataillon ve Benveniste'in ortak çabaları meclisi döndürmeyi başaramadı. Max Ernst'ten bahsederken Loubat konferanslarından söz etmiştim: Paradoksal şekilde, tam yenildiğim sırada, bir dizi konferans vermeye davet edildim. Dumézil de katıldı. Onu o vesileyle hakikaten tanıdım.

Tekrar adaylığınızı koyana kadar on yıl beklediniz – ama o sefer doğru sefer olacaktı.

Eskilerle modernler arasındaki çekişmeye habersizce dalıveren safdil olmuştum: Gelenekçi kabile, ruhları ve büyülenmeleriyle bir başka yüzyıla ait olan adamları kapsıyordu. Collège yönetiminde Faral'ın yerine Marcel Bataillon geçer geçmez, bu eğilim çatışmalarının silinmeye başladığını söylemeliyim. Yirmi yıllık Collège yaşantımda, Bataillon'un ve haleflerinin idaresi altında böyle olayların tekrarlandığını hiç görmedim.

Bu iki yenilgi sonrasında, kariyer diye adlandırılan şeyi hiçbir zaman yapmayacağıma kanaat getirmiştım. Geçmişimle bağımı kopardım, özel yaşantımı tekrar kurdum ve akademik bir makam için herhangi bir rekabete girmiş olsam yayımlamaya asla cüret edemeyeceğim *Hüzünlü Dönenceler*'i yazdım.

New York'ta, Akrabalığın Temel Yapıları'na son bir el atmıştınız.

Kültür Servisi'nde Laugier'nin yerine gelmiş olan Louis Joxe ile bir uzlaşmam vardı. Bana yarı-zamanlı danışmanlık izni vermişti: Sabah bürodaydım, öğleden sonra eve gidip yazıyordum. İkinci karımla binanın en tepesindeki bir *penthouse*'da (çatı katı dairesinde) oturduğum da doğru tabii. İhtiyaç olduğunda aşağı inmem yeterliydi. Kitabımı böyle bitirebildim.

Paris'e dönünce onu teziniz olarak sundunuz.

Ana tezim olarak. *Nambikwaralarda Ailevi ve Toplumsal Yaşam* ise tamamlayıcı tez olarak.

Tez jüriniz nasıl teşekkül etmişti?

Kolumun altında tezimle Sorbonne'un dekanı olan Davy'yi görmeye gidip ondan tez yöneticim olmasını istemiştım (tabir caizse, çünkü tez bitmişti). Teveccüh göstererek beni kabul etti – ki pek alışkanlığı değildi (huysuz mizaçlı biriydi). Ve razı oldu. Tamamlayıcı tezi de aynı şekilde Griaule kabul etti. Dolayısıyla Sorbonne'da tezimi savundum; jüride Davy, Griaule, Benveniste, Bayet ve Çin dili ve uygarlığı uzmanı bir hukukçu olan Escarra vardı. 1948'deydi bu.

Benveniste'i tanıyor muydunuz?

Fransa'ya döner dönmez onu da Dumézil'i de ziyaret etmişim. Jakobson onlara iletilecek çeşitli mesajlar vermişti bana. *Akrabalığın Temel Yapıları* tüm dünyayı kapsadığı için, her büyük coğrafi alan için bir jüri üyesi olması gerekiyordu. Hindistan için Davy'ye Benveniste'i çağırmaı önermişim.

Onunla daha sonra bağlarınız oldu mu?

Bu tez savunması ve onun bana yaptığı itirazlar üzerine uzun yazışmalarımız olmuştu. Sonra, ama çok daha sonra, Collège'e girdiğim zaman, daha iyi tanıdım onu. Benveniste çok ketumdu, kolay bağ kurmazdı. Bir kere onu eve yemeğe davet ettim; ona karar verdirebilmek için diploması hünerleri göstermek gerekti. Jakobson'a bakılırsa, her zaman bu kadar içine kapanık değilmiş. Benveniste'in neşeli ve doğal olduğu gençlik yıllarından sonra, Jakobson'un anlattığına göre, bir şeyler değişmiş.

Akrabalığın Temel Yapıları'nı 1949'da mı yayımladınız?

Evet, Presses Universitaires de France'ta.

Ama ondan önce, Nambikwaralarda Ailevi ve Toplumsal Yaşam'ı çıkarmamış mıydınız?

O metin *Journal de la Société des Américanistes* içinde yaklaşık yüz sayfalık bir inceleme yazısı olarak çıkmıştı. Tez savunmasında kullanmak amacıyla ayırtasım yapılmıştı. *Akrabalığın Temel Yapıları* sonra çıktı. Tez savunmamı daktilo edilmiş nüshalarla yaptım.

Kitabınız çıktığında Simone de Beauvoir bir yazı yazmıştı.

İkinci Cins'i bitirmişti. Bir gün İnsan Müzesi'nde Michel Leiris bana bundan söz etmişti. Leiris'e benim de biraz aynı sorunlar üzerine bir çalışmayı yeni bitirdiğimi söylemiştim. Leiris bunu Simone de Beauvoir'a söyleyince, gelip *Akrabalığın Temel Yapıları*'nı prova baskılarından okumuştı; çünkü kitabına son noktayı koymadan önce antropolojik araştırmaların son durumunu bilmek istiyordu. *Akrabalığın Temel Yapıları* çıkınca, *Les Temps modernes*'e bir yazı yazdı.¹²

Çok övgülü bir tarzda.

Hatta ateşli bir tarzda. O dönemde *Les Temps modernes* dergisinin entelektüel yaşamın merkezinde olma isteğini de kayda geçirin. Dolayısıyla varoluşçu olup olmadığını dert etmeden beni ağırlamaya hazırdılar.

Akrabalığın Temel Yapıları daha genel olarak nasıl karşılandı?

Antropologlar çevresinde çok iyi karşılandı. Ama meslekten çevreler dışında kitabın çok ilgi uyandırdığını söyleyemem.

Çok teknik bir kitap olduğunu da belirtmek lazım.

Bunu seve seve kabul ederim. Kaldı ki, bir ikinci cilt yazma fikrindeydim; bunu düşünmeye başlamıştım ve "Karmaşık Akrabalık Yapıları" başlığını taşıyacaktı.

Kenara mı kaldırdınız onu?

12. *Les Temps modernes*, no. 49, Kasım 1949.

Bu karmaşık sistemlerin zanaatkâr yöntemleriyle ele alınamayacağına çabuk farkına vardım. Pratik, bilhassa da zihinsel araçları yoktu elimde.

Akrabalığın Temel Yapıları'nda, André Weil'in yazdığı bir "matematik eki"ni daha o zamandan buluruz.

Tarihsel bakımdan konuşursak, o sayfaların büyük önemi var. Akrabalık üzerine o zamandan beri çok geliştirilmiş olan tüm matematik oradan çıkmış ve devam etmektedir.

Simone Weil'in kardeşi André Weil'i ABD'de mi tanımuştunuz?

Simone'un kardeşi ve Bourbaki Grubu'nun* kurucularından biri. Üzerine çalıştığım Avustralya'daki akrabalık sorunları o kadar karmaşıktı ki, kendi kendime, bunları çözmek için matematikçi lazım, diyordum. Gidip, kendisi de ABD'ye sığınanlardan Hadamard'ı buldum: Çok yaşlanmıştı artık, ama ünlü bir matematikçiydi. Ona meseleyi arz ettim ve bana –sanırım bunu başka bir yerde de anlatmıştım– matematikçilerin sadece dört işlemi bildikleri ve evliliğin bu işlemlerin hiçbirine benzemediği cevabını vermişti. Bunun üzerine, bir başka mülteci olan Weil'i gördüm. Ona Hadamard'a yaptığım ziyaretten bahsettim, bambaşka bir tepki gösterdi. Evliliği matematiksel bir bakış açısıyla tanımlamaya gerek yok, dedi bana. Sadece evliliklerin arasındaki ilişkiler ilginçlik arz eder. Ona sorunun verilerini sundum ve demin zikrettiğiniz o analizi üretti.

Sizin için, çalışmanızın bilimselliğini bir gösterme tarzı mıydı bu?

Bu matematiksel tanıtlama daha ileri gidiyordu, benim daha az karmaşık sistemler için mütevazı araçlarla denediğim tanıtlama-

* Nicolas Bourbaki hayal ürünü bir matematikçinin adıdır; bu ad altında, 1935'te Auvergne'de André Weil'in teşvikiyle oluşan bir Fransızca-konuşan matematikçiler grubu toplanmış ve 1930'lu yılların sonunda matematik metinleri yazıp yayımlamaya başlamıştır. Grubun ilk hedefi bir analiz kitabı yazmak olmuştur. –ç.n.

larla uyum içindeydi. Özellikle, Jakobson'un dilbilimde uyguladığı ilkelere akraba olan ilkelere yola çıkıyordu, çünkü iki durumda da dikkat, öğelerden uzaklaştırılarak öğeler arasında geçerli olan ilişkilere kaydırılır. Evlilik kurallarının etnologların önüne koyduğu bilmeceyi çözmek için benim yapmaya giriştiğim de tam buydu.

*

Collège de France'a girme konusundaki başarısızlıklarınızdan söz ettik. Peki 1948'de Fransa'ya döndükten sonra akademik görevleriniz neler oldu?

Birkaç ay boyunca CNRS'te kıdemli araştırmacı (*maître de recherche*) oldum. Bir bekleme pozisyonuydu bu. Sonra, Muséum'da müdür yardımcısı, İnsan Müzesi'nde müdür yardımcısı oldum.

İnsan Müzesi'ne kim getirmişti sizi?

Dr. Rivet. Emekliliğe ayrılmasının hemen öncesinde, beni etnolojiden sorumlu yardımcılığa atadı. Tarihöncesi bölümünden sorumlu André Leroi-Gourhan Lyon'da ders veriyordu ve hâlâ gelmemişti. Bir yıl boyunca ve Muséum sorumlu bir profesör atanmış olmasına rağmen, Rivet'nin halefi gelinceye kadar sorunların çoğuyla ben uğraştım.

İnsan Müzesi'nde çalışan Michel Leiris'le de o zaman tanıştınız.

Eserlerinden habersizdim ve hepsini büyük zevk alarak okudum. Karım Monique (daha o zamandan birlikte yaşıyorduk ve 1954'te evlendik) Leiris'leri tanıyordu. Onunla da Lacan'ın evinde tanışmıştım.

Lacan'ı nasıl tanıdınız?

Bizi bir akşam Koyré bir araya getirmişti. Georges-Henri Rivière ile dostluğum da o tarihe dayanır. Saint-Lazare sokağındaki evimizde sofradaki yeri hep hazırды ve bekâr yalnızlığından bezdiği zaman bize gelirdi.

Siyasi faaliyetlerinizi o dönemde mi bütünüyle bırakmıştınız?

Ah evet, tamamen.

De Gaulle'cülük sizi hiç çekmedi mi?

Hayır. De Gaulle'cülüğe geçemeyecek raddede etkilenmiştim sosyalizmden. Aynı zamanda da, her siyasi konum bana çelişik geliyordu. Brezilya'daki yıllarımda olaylarla arama bir mesafe koymuştum. Sadece benden de olmamıştı bu. Öğretmenlik sınavı öncesi yıllarda, hatırlarsınız, sosyalist milletvekili Georges Monnet ile beraber çalışmıştım. 1936'da, ben Brezilya'dayken, Halk Cephesi hükümetinde bakan oldu. Beni aramasını bekliyordum. Göründüğü kadarıyla eski yoldaşlarım, kendilerini zaferlerine kaptırıp beni unutmuşlardı. Olaylar, yaşamımın girdiği yeni yol, gerisini belirlemişti...

Siyasi yaşamla ilgilenmeyi sürdürüyor muydunuz peki?

Elbette, hâlâ da dikkat ederim.

İnsan Müzesi'nde geçirdiğiniz yıllardan sonra, Yüksek Araştırmalar Okulu'nda (Ecole des Hautes études) ders verdiniz.

Döner dönmez, İnsan Müzesi'nin içinde çalışan Etnoloji Enstitüsü'nde ders verdim. Sonra Yüksek Araştırmalar Okulu'nda emekliliğe ayrılan ve yerine benim geçmemi hiç istemeyen Maurice Leenhardt'ın kürsüsüne seçildim. Kendi öğrencilerinden birini destekliyordu. Nazik bir durumdu bu; zira bu okulda, genellikle görevden ayrılan profesörün görüşü göz önüne alınır. Yine de, büyük ölçüde Dumézil'in desteği sayesinde ben seçildim. Ama okulda kendi kendinizi aday gösteremediğiniz için –daha ziyade, çağırırlar sizi– Dumézil'in oynamış olduğu rolü ancak şu son yıllarda öğrendim.

Din Bilimleri bölümünde mi? Beşinci bölümde?

Evet.

Sorbonne'un içinde bulunuyordu.

Hâlâ orada, E merdiveni.

Dersiniz hangi konudaydı?

Kürsünün adı “Uygar Olmayan Halkların Dinleri”ydi; Mauss’un iştigal ettiği zamandaki gibi. Bu adı çabucak değiştirmem gerekti; nedenini anlatayım: Bir gün, bir Afrika halkının göreneklerinden söz ederken, tanımadığım bir siyah dinleyici kalktı ve bana “Ben bu toplumdanım ve sizin yorumunuzla hemfikir değilim,” dedi. Sorbonne’da sizi dinlemeye gelen kimselerin “uygar olmadıkları” söylenemezdi! Tam anlamıyla bir yazıya sahip olmadıkları ise bir vakıydı.

Yüksek Araştırmalar Okulu ve Collège de France’taki derslerinizin özetlerini topladığınız Verilmiş Sözler’de, tuhaf bir hikâye anlatan bir notunuzu buluyoruz; 1953’te Paris’te Talcott Parsons’la karşılaştığınızı, size Harvard’da bir kadro önermekle kalmayıp hazır durumdaki bir sözleşmeyi de uzattığını anlatıyorsunuz.¹³

Talcott Parsons’ı kültür danışmanı olduğum sırada zaman zaman konferans verdiğim Harvard’da tanışmıştım...

... ve onunla temasta kalmıştınız...

... hiç temasımız kalmamıştı. Hatta bu ünlü sosyoloğun benimle görüşmek istemesine şaşırmıştım; üstelik ne için olduğunu da söylemiyordu. Aslında ilk fikir, daima çok iyi anlaştığım Harvard’ın antropoloğu Clyde Kluckhohn’dan çıkmıştı.

Verilmiş Sözler’deki not, bir kitapta kötülük olsun diye ABD’de iş bulamadığım için Fransa’ya dönmüş olduğumu yazan Amerikalı bir hanım yüzünden konmuştu. Amerikan anlayışına göre Avrupa’ya dönüşüm başka türlü izah edilemezdi! Aynı yanlış anlama Robert Redfield’da da olmuştu. Yakınlaşmıştık, hatta onun evinde kalmıştım. Bir Amerikalı sosyoloğun Chicago banliyö-

13. Claude Lévi-Strauss, *Paroles données*, Paris: Plon, 1984, s. 258.

sündeki çok şirin öncü evini zikrettiğim, “Figüratif Öncesi ve Sonrası New York” başlıklı bir metinde ismini vermeden ima ettim bunu.¹⁴ ABD’ye yerleşmem için ısrar ediyordu bana. Pek kulak asmadığım için, Métraux’ya benim “*a case of European tiredness*” (Avrupa bezginliğinin bir örneği) olduğumu söylemişti. Aslında uzun süredir ABD’ye yerleşebilirdim. İlk başta, Kurt Lewin bana sabit bir iş teklif etmişti; Collège’e seçilemeyişimin sonrasında Kroeber de bir teklifte bulundu. Parsons şimdi bana müstesna şartlar sunuyordu. Sözleşme beni *tenure* ile *full professor* (kadrolu profesör) yapıyordu; yani bir kürsüye sahip olacaktım ve işten çıkarılamayacaktım. Ama tekrar bir sürgün yaşamına başlamayı hiç istemiyordum.

Birçok kez Fransa’ya dönüp orada kalma kararı almış olmam, ABD’ye karşı hissettiğim derin minnet duygusunu hiç etkilemez. Yardımları muhtemelen hayatımı kurtardı ve yıllar boyunca, bugünkü kişiliğimi geniş ölçüde borçlu olduğum bir entelektüel iklim ve çalışma koşulları buldum orada. Yalnız, bütün hislerimle Eski Dünya’ya ait olduğumu biliyordum; geri dönülmez biçimde.

Oysa, mesleki olarak, Amerika uzmanı diye tanımlanabilirsiniz yine de!

Tesadüfen oldu bu. Bana yurtdışında sunulan ilk görev Brezilya’daydı. O sırada Güney Amerika üzerine kafamda çok muğlak mefhumlar vardı. Aslında, nereye olsa giderdim.

Bana asıl neden Amerika uzmanı kaldığımı sorun. Önce, bana öyle geliyor ki, Eski’siyle karşılaştırıldığında ortak ölçü bulmakta zorlandığımız Yeni Dünya’yla temasın yol açtığı silinmez izlenim nedeniyle. Hâlâ etkisinden kurtulamadığım, el değmemiş muazzam bir tabiatla baş başa kalınca allak bullak olmak da ekleniyor buna; oysa ben, en “vahşi” veçheleri bile insanların yüz yıllar, hatta binyıllar boyunca gösterdikleri sabırlı emeği ele veren mütevazı ölçülerde bir tabiattan başkasını görmemişim...

Nihayet –ve belki en büyük neden budur– başka hiçbir kıtanın incelenmesi bu kadar hayal gücü talep etmediğinden. Amerika'ya insan yerleşimi esasen günümüzdeki Bering Boğazı'nın bulunduğu yerde su yüzüne çıkan toprakları aşarak gelen Asya halklarıyla olmuştur. Ama ne zaman? En iyi tahminler arasında elli bin yıllık bir fark payı var. Farklı dönemlerdeki o mükerrer geçişlerden de hiçbir iz kalmamıştır. Deniz seviyesindeki değişimler nedeniyle, geçiş güzergâhları ya dağların tepelerinde ya da suların altında yitip gitmiş muhtemelen. Daha bitmedi: Amerika, çok düşük bir teknik ve ekonomik düzeydeki kültürlerle komşu olan çok yüksek kültürlerin hayret verici gösterisini sunar. Üstelik, bu yüksek kültürlerin sadece geçici bir mevcudiyetleri olmuştur: Her biri birkaç yüzyıllık bir zaman diliminde doğmuş, gelişmiş ve göçüp gitmiştir; İspanyolların gelişinde yok olmuş olan kültürler ise muhtemelen, gerileme dönemlerinde olmalarına rağmen göz ka-
maştırmış o kültürlerden daha bilgili ve daha incedi.

Aslında, hem de biriktirilen bütün çalışmalara rağmen, Amerika'nın geçmişte ne olduğunu hâlâ bilmiyoruz, anlamıyoruz. 15. ve 16. yüzyılların kâşifleri için nasıl bir başka gezegen olmuştusa, bizim için de öyle olmaya devam ediyor. Neredeyse her sene yeni bir keşif, kazanım olduğuna inanılan her şeyi sorgulama konusu haline getiriyor. Amerika kıtası ve dilleri uzmanlığının durumu, elini uzatsa bir şeyler bulma umuduyla dolu olan o 16. yüzyıl bilimlerinin durumunu andırıyor biraz. Onu bu kadar ilginç kılan da bu.

Peki ama, neden, Collège de France'a girişte iki kez başarısızlığa uğramanızdan sonra, Talcott Parsons'ın daveti sizi tekrar gitmeye itmedi?

1492 öncesindeki Amerika'ya tutkulu bir merak duymak başka bir şey, bugünün Yeni Dünya'sında yaşamaya gitmek için köklerinden kopmak başka bir şey. Harvard'ın daveti beni bu dediğiniz tercihe daha da itebilirdi; üstelik reddetmeden önce, o sırada Yüksek Öğrenim'in başındaki Gaston Berger'ye akıl danıştığımda,

bana: “Tereddütsüz kabul edin,” demişti. Ama ufak bohem yaşıntımda mutluydum, Massachusetts’teki Cambridge’de yaşamak yerine cumartesiileri bitpazarına gitmeyi tercih ediyordum.

Söz bitpazarına gelmişken, bir anekdotla bitireyim. ABD’de tanışmış olduğum Pierre Mendès-France, bir gün onu bitpazarına götürmemi rica etti. Ailesinin Antiller’de bulunduğu zamanla ilgili eski aile belgeleri bulma ümidini besliyordu. Hevesinin kurasığında kaldığını söylememe gerek var mı?

8 Sayısının Esrarı

1955'te, Hüzünlü Dönenceler'i yayımlıyorsunuz. Sizi böyle bir çalışmayı kaleme almaya teşvik eden ne oldu?

Birincisi, tanımadığım ve *Terre humaine* dizisini kurmakta olan Jean Malaurie'nin bir teklifi. Yolculuklarımı anlatma fikri hiç aklımdan geçmemişti.

Oysa, geçmekte olduğum evrede, artık akademik bir geleceğim olmayacağına kanaat getirmiş bir haldeyken, bir kereliğine de olsa önlem almaksızın yazacağımdan, kafamdan geçen her şeyi söyleyebileceğimden, bu proje çekici geldi.

Son olarak, zamanla araya belirli bir mesafe koymuştum. Bir tür sefer güncesini kayda geçirmek söz konusu değildi artık. Es-ki serüvenlerimi tekrar düşünmem gerekecekti; bu olaylar üzerine kafa yormam ve felsefe yapmam, bir döküm çıkarmam gerekecekti.

Hüzünlü Dönenceler epey hızlı yazdığınız bir kitap sanırım.

Dört ayda. Hâlâ yazabileceğime inandığım karmaşık akrabalık yapıları üzerine ikinci cilde çalışmadığım için vicdan azabı duyuyordum. O çalışmaya mümkün olduğunca kısa bir ara veriyordum gibiydim. Bilime karşı günah işlediğimi düşünüyordum. Kitapta hissedilir bu; en azından kaba yanlışlarla dolu ilk baskısında. Kullandığım Portekizce sözcüklerin yazımlarını kontrol etme zah-

metine bile girmiyordum: Kulağıma geldikleri gibi yazıyordum. O ilk baskı ucubedir.

Gayet sıcak şekilde karşılanan bir ucube. Leiris'in, Blanchot'nun makaleleri oldu...

Georges Bataille'ın ve Raymond Aron'un da. Evet, iyi karşılandı, ama satışı ağır gitti. Goncourt Akademisi'nin –kitap ödülün verildiği günün arifesinde çıkmıştı– bir roman olmadığı için *Hüzünlü Dönenceler*'e ödül verememenin üzüntüsünü bildirdiği bir açıklama yaptığını biliyor musunuz?

Aldığım mektupların biri beni bilhassa etkilemişti: Ergenliğimde hayran olduğum yazar Pierre Mac Orlan'dandı. *Hüzünlü Dönenceler*'i yazarken Mac Orlan'ı hatırladığımı biliyordum. Muhtemelen ondan geldiğinden kuşku duymadığı şeyler bulduğu için sevmişti kitabımı.

Yani edebiyat çevrelerinde çok sıcak bir karşılama, peki ya etnoloji çevrelerinde?

Daha ziyade ihtiyatla karşılandı. Paul Rivet, *Hüzünlü Dönenceler*'in bir sayfasını okuduğu gün, kapısını kapattı bana. Taşkın bir mizacı vardı ve ilk satırı okumuş olmalıydı: “Yolculuklardan ve kâşiflerden nefret ederim.” Orada durmuş ve ona ihanet ettiğim sonucuna varmış olmalı. Son günlerine kadar görmedim onu. Klinikteydi ve barışmak için beni başucuna davet etti.

Ama bu kitap yine de bir etnoloji kitabı değil miydi?

Nambikwaralarda Ailevi ve Toplumsal Yaşam'dan sayfalarca aynen alıntı vardı.

Sizce yapmış olduğunuzun bir tür sentezi miydi bu?

O sırada yapmış olduğumun bir sentezi, evet. Aynı zamanda, inandığım ya da düşlediğim her şeyin de senteziydi.

1948'deki dönüşünüz ile Hüzünlü Dönenceler'in çıkışı arasında Fransa'nın entelektüel atmosferi nasıldı? Varoluşçuluğun zafer yıllarında...

Evet, ama ben bunlardan çok uzaktım. Kitapları okuyordum, ama yazarları pek tanıımıyordum. Sartre'la sadece iki ya da üç kez karşılaştım; bir kere de Jean Pouillon'un evinde tesadüf eseri yemek yedik.

Merleau-Ponty'yi tanıyordunuz ama.

Collège de France'a seçilmesi benim başarısız girişimlerimin az sonrasında oldu. Bu tesadüf bizi yakınlaştırdı. Bildiğiniz gibi, Collège'e seçilmek birkaç safhada gerçekleşir: Profesörler bir kürsü kurulması kararını oylarlar, bir süre sonra atanacak kişiyi seçerler ve formalite icabı ikinci bir başka aday da tespit ederler. Daha sonra Enstitü'de bu konuyla ilgilenen akademi fikrini beyan etmelidir. Genel kaide olarak, Collège'in seçtiği düzeni düpedüz tasdik eder. Daha sonra her şey Bakan'ın kararına kalır. Merleau-Ponty'nin vakasında, Ahlaki Bilimler Akademisi, Collège'in sıralamasını değiştirdi ve Gaston Berger'yi birinci sıraya koydu. Merleau-Ponty'nin bu inceliklerden haberi yoktu. Aday olduğumda bunu bana izah etmişlerdi; nasıl bir tavır benimseyeceği konusunda yardımcı olabildim. Aslında bu beklenmedik olaylar daha ziyade işine yaradı; zira bakanlık, Collège ile Enstitü arasında bir fikir ayrılığı çıktığında, alelacele ilkinin lehine kestirip attı, oysa normal koşullarda bir atamanın çıkması yavaş olur.

İyi dost oldunuz.

Evet, karılarımızla beraber çok görüşüyorduk. Lacan'ları, Leiris'leri de çok görüyorduk...

Yaptıklarından bahsediyor muydu size?

Felsefe az konuşuyorduk, ama Collège'e tekrar aday olmam fikrini, hem de 1954'ten itibaren, ortaya atan Merleau-Ponty oldu.

Çok iyi hatırlıyorum, çünkü ona şöyle cevap vermiştim: “Bir kitap (*Hüzünlü Dönenceler*) yazıyorum; siz ve Collège’deki profesörler bunu okuduğunuzda beni seçtirmeyi artık aklınızdan çıkaracaksınız.” Métraux’nun söylemekten hoşlandığı gibi, “saf saf konuşuyor”dum işte.

Her şeye rağmen, 1959’da sizi aday gösterdi.

Sadece göstermekle kalmadı, onca çabuk son bulacak yaşamının üç ayını feda etti bu işe. Engeller olduğunu çok iyi biliyordu. Faral’ın eski cephesinin hâlâ taraftarları vardı. Merleau-Ponty kendini çok yordu. Ziyaretlere gitti, mektuplar yazdı; öyle ki, onun önerisine karşı başka hiçbir kürsü kurma talebi olmadı.

Seçim sorunsuz mu geçti?

Karşı oylar oldu; bazıları tek aday olduğum için yaptılar bunu. Seçiciler daima onlara bir tercih özgürlüğü bırakılmasını ister.

Collège’e girişiniz çalışma koşullarınızı çok değiştirdi mi?

Muhakkak. 1953’ten bu seçime kadarki dönem boyunca ek bir faaliyette bulunduğumu söylemeyi unuttum size. UNESCO’nun himayesindeki bir sivil toplum kuruluşu olan Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi’nin genel sekreteriydim. Elbette zamanımı alıyordu bu.

Ne yapıyordunuz?

Hedefsiz ve işlevsiz bir kuruluşun bir varlık sebebi olduğu izlenimini vermeye çalışıyordum.

Hedefsiz, işlevsiz, ama biraz paralı mı?

Evet, bir etkinlik yapılmış gibi davranarak gerekçelendirilmesi gereken bazı olanaklar vardı.

Profesörleri, araştırmacıları ağırlıyordunuz...

Çok insan ağırlıyordum. Özellikle, uluslararası toplantılar düzenlemek ve tartışma konuları bulmak gerekiyordu.

1952'deki Irk ve Tarih¹⁵ başlıklı metninizi bu çerçevede mi sundunuz?

Irk ve Tarih UNESCO'nun bana Sosyal Bilimler Konseyi'ne girmeden önce sipariş etmiş olduğu bir kitapçıktır. Onu 1951'de yazmış olmalıyım; zira Konsey'deki görevime başlamadan önce, 1952'de çıktı. O sırada UNESCO'da olan Métraux'nun aracılığıyla almıştım bu siparişi.

Collège de France'taki açılış dersiniz nasıl geçmişti? 5 Ocak 1960'ta yapmıştınız bu dersi.

O kadar ağır bir geçmişle ümit edebileceğimden iyi. Dersimde sadece konuya vâkıf olanların çözebileceği bölümler vardı. Tıpkı dersin en başında giriştiğim, 8 sayısı üzerine acayip mülâhazalar gibi. Merleau-Ponty, aynı yılda –1908'de– doğduğumuzun ona hatırlatılmasından hoşlanmazdı. Ondan daha yaşlı göründüğümü düşünüyordu, ki doğruydı bu. Bende kendi yaşlanmasını seyrediyordu. Öte yandan ve bana karşı gösterdiği cömertliğe rağmen, yanlış bir ata oynamış olmaktan ürküğünü de pek saklayamıyordu. En tuhaf icatları çıkarabileceğime inanıyordu.

Kürsüm ile 8 sayısı arasındaki tahayyül edilebilir tüm bağlar üzerine zırvalarken, ortak doğum yılımıza gelmemi beklediğini biliyordum – kürsü de o yıl kurulmuştu. Masumane bir muziplikti bu.

Dersin sonuna doğru, kürsünün bu kadar geç kurulmuş olmasına hayıflandığımda (Brezilya'ya ilk giden seyyahlardan birine de verilebileceği gerekçesiyle), o sırada beni alkışlayan meslektaşlarıma, bu dersin on yıl önce de verilebileceğini hatırlatmıştım.

15. Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire*, Paris: UNESCO, 1952, yeniden basımı Folio essais, 1987; Türkçesi: *Irk, Tarih ve Kültür* içinde, çev. Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden, İstanbul: Metis, 1. basım 1985, 7. basım 2016, s. 21-63.

Collège de France'taki ilk antropoloji kürsüsü müydü gerçekten?

İlki olduğu söylenemez, çünkü Marcel Mauss'un ki vardı. Onun kürsüsünün başlığı Sosyoloji idi, ama aslında antropolojidi.

Dersiniz nasıl karşılandı?

Merleau-Ponty bana en hasmane davranmış olanların tepkilerini gözliyordu. Daha sonra bana, partiyi kazandığımızı söyledi.

Collège'de Braudel'i de tekrar görüyorsunuz.

Brezilya'dan beri görmemiştım onu.

Ve Benveniste'i...

...tez jürimdeydi o da. Ve de beni Yüksek Araştırmalar Okulu'na sokmuş olan Dumézil'i.

Yeni seçilen kimsenin ilk katıldığı profesörler toplantısı, onun için daima sorunludur. Takdim edilir, herkes ayağa kalkar, hoş geldin denir, oturmaya davet edilir; o ise endişeli gözlerle, elli kişinin bulunabileceği masanın etrafında boş bir sandalye arar. Merleau-Ponty beni önceden uyarmış ve salonun bir planını vermişti; böylelikle onun oturduğu yere kadar tereddütsüz ilerleyip, onun tuttuğu bir sandalyeye oturabilecektim. Plan çok iyi işledi ve onunla Benveniste'in arasına oturdum.

Braudel'le Brezilya'dakinden daha yakın bir ilişkiniz oldu mu?

Çalışmalarına ve çeşitli sorumluluklara çok gömülmüştü. Collège'deki toplantılar dışında, çok görüşmüş olduğumuzu söyleyemem. Benim de içinde bulunduğum Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Altıncı Bölümü'nün başkanlığını aldığı zaman hariç.

İyi anlaşıyor muydunuz onunla?

Braudel derinlemesine iyi, hassas ve cömertti. Büyük fırsatlarda ona bütünüyle güvenilebilirdi. Aynı zamanda, duruma hâkim olmayı severdi ve kendisini görmeye gelenlere tatlı tatlı takılmanın

zevkine karşı koyamazdı. İstediginde sevimli olmayı da bilirdi. O zaman da büyülerdi insanı.

Bir noktayı netleştirsенiz: Braudel Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Altıncı Bölümü'nün başkanı olmuştu. Siz ise, Beşinci Bölüm'deydiniz. Nasıl karşılaşabilmiştiniz?

Ben iki bölümdeydim de. Aslında, diğerine girmeden önce Altıncı Bölüm'e katkıda bulunuyordum. Şu anda daha kesin açıklamayı beceremeyeceğim belirsiz bir statüyle. Her halükârda Lucien Febvre, sanırım 1949'dan itibaren orada seminerler yapmamı istemişti benden.

Beşinci Bölüm'e seçildiğinizde, Altıncı Bölüm'de mi kaldınız?

Evet, zira idari kurallar o sırada çok esnekti. Altıncı Bölüm'ün başkanı canı ne isterse onu yapıyordu biraz. Aydınlanmış bir monarşiydi.

Collège de France'a seçildikten sonra iki bölümde de devam mı ettiniz peki?

Birkaç yıl boyunca Beşinci Bölüm'de devam ettim; Sosyal Bilimler Yüksek Araştırmalar Okulu'na dönüşecek olan Altıncı Bölüm'de biraz daha fazla, emekliliğime kadar, fakat ders vermeksizin kaldım. Aynı zamanda hem CNRS'e, hem Collège de France'a, hem de Yüksek Araştırmalar Okulu'na bağlı olan Sosyal Antropoloji Laboratuvarı'nın müdürü unvanıyla kalıyordum orada.

Collège'e girer girmez, akabinde muayyen bir yoğunluk kazandıran o laboratuvarı kurdunuz.

Başlangıçta Iéna Caddesi'ndeki Guimet Müzesi'nin bir müstemilatına yerleşmiştik: Emile Guimet'nin eski özel konağı. Üç-dört mesai arkadaşıyla birlikte, eskiden banyo olarak kullanılmış bir mekândaydık: Fayans kaplı duvarlardan çıkmış kesik boru uçları vardı hâlâ ve ayağımın altında eski bir banyo teknesinin boşaltma

deliğinin kalıntısı vardı. Bu tıkkış tıkkış yerde zar zor dolaşılabilirdi. Ziyaretçilerimi, berbat vaziyette iki eski koltuk yerleştirmeyi başardığımız sahanlıkta ağırlıyordum.

Neden Guimet Müzesi'nin bir müstemilatında bulmuştunuz kendinizi?

Müze bu konağı, bugün hâlâ var olan Din Araştırmaları Merkezi'ni orada kursun diye Beşinci Bölüm'e tahsis etmişti; Bölüm de doğmakta olan laboratuvarımı iki odasında ağırlamayı kabul etmişti. Odaların büyük olanını, Yale Üniversitesi tarafından ABD yönetimi hesabına yirmi beş kopyası üretilen devasa bir belge aracı olan *Human Relations Area Files* ile doldurmuştuk. UNESCO bunun bir kopyasını alıp bütün araştırmacılara açık olması şartıyla Fransa'ya vermişti. Bir sürü serüvenden sonra bize emanet edilmişti.

O sırada sizin için ikinci bir faaliyet başlıyor; bir ekibi, bir laboratuvarı yönetmek...

Bilimsel, daha doğrusu entelektüel çalışmanın yanında hep idari bir faaliyetim de olmuştu. Öğrencilik yıllarımda, size hatırlatmam gerekirse, siyasi grupların, sonra da bir milletvekilinin genel sekreterliğini yapmışım. Daha sonra, New York'taki Yüksek Araştırmalar Özgür Okulu'nun genel sekreterliğini; ondan sonra da büyükelçiliğin kültür danışmanlığını yapmışım. Son olarak da İnsan Müzesi'nde idari görevlerim olmuştu. Aynı şekilde, Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi'nde de.

Bu laboratuvarı kurmuş olmanız, antropolojik çalışmanın tek bir insanın kapasitesini aştığını görmenizden miydi?

Hayır, kişisel çalışmamı her zaman yalnız başıma tasarladım ve yürüttüm. Ama yerimiz ve elde edebildiğim krediler sayesinde, birkaç genç araştırmacıya çalışma olanağı sunabiliyordum. Benimle ilgili kısma gelince; bir sekreterin yardımı, kitap alımları ve

bir fotokopi makinasının konulması hariç tutulursa, laboratuvarın yönetimi daha ziyade bir yükü; ama seve seve üstlendim.

Bu laboratuvardaki mesai arkadaşlarınız kimlerdi?

Başından itibaren Isac Chiva ve Jean Pouillon. Onların peşinden de Lucien Sebag, Pierre Clastres, Robert Jaulin, Françoise ve Michel Izard... Kimileri İnsan Müzesi'nden beri benimle çalışıyordu. Sonradan Collège'de profesör olan Lucien Bernot da.

Lucien Febvre, UNESCO'dan gelen kredilerle, bir Fransız köyü üzerine monografik bir soruşturmayı yönetme görevi vermişti bana – sanırım etnolojik bir anlayışla tasarlanan ilk soruşturmaya bu. Bu çalışmadan bir kitap çıktı: *Travaux et Mémoires de l'Institut d'Ethnologie* dergisinde çıkan "Nouvelle, Bir Fransız Köyü". Aynı koşullarda, Chiva da Korsika'da bir soruşturma yürüttü. İkimiz için uzun soluklu bir işbirliğinin başlangıcı olmuştu bu. Emekliliğime kadar sürdü. Laboratuvarın da benim de ona bir borcumuz var.

Laboratuvarın kurulmasından az sonra, bir dergi kurmaya girişiyorsunuz: L'Homme (İnsan / Erkek).

ABD'deki *American Anthropologist*'in, ya da İngiltere'deki *Man*'in bir muadilinin Fransa'da olmamasına çok şaşıırıyordum. Bu yüzden *L'Homme*'un –önce bir erkek moda dergisi isim hakkını elinde tuttuğu iddiasıyla buna karşı çıkmıştı; bir avukata danışmak gerekmişti– sadece özel bir grubun değil Fransız etnolojisinin yayın organı haline geleceğinden emin değildim. Yazı kurulunda yer almaları için derhal laboratuvarla bağı olmayan meslektaşlara çağrıda bulunduk.

Benveniste ve Pierre Gourou'dan da istemiştiniz bunu.

Fransa'daki araştırmaların özgün hatlarını, özellikle de Vidal de La Blache geleneğinde kendini gösteren, etnolojiyle beşeri coğrafya arasındaki bağı sergilemek çok önemli geliyordu bana. Pierre Gourou'yu ünlü kılan *Tonkin Deltası Köylüleri (Les Paysans*

du delta tonkinois) bir coğrafyacı ya da tarihçi kitabı olduğu kadar, bir etnolog kitabıdır da. Benveniste'e gelince; ona davetimiz, dilbilime, özellikle de Fransa'da onun temsil ettiği ve benim düşüncemde yapısal antropolojiden ayrı tutulamayacak yapısal dilbilime bir saygı duruşuydu. Ayrıca, Benveniste Hint-Avrupa alanındaki akrabalık sorunları üzerine çok düşünmüştü ve olguları onunla aynı şekilde yorumlamasam bile, kendimi ona yakın hissediyordum. Ama Benveniste ve Gourou ile birlikte, biraz fazla bir "Collège de France kulübü" oluşturunuyorduk. Eğer *L'Homme* Fransız etnolojisini temsil etmek istiyorsa, daha da genişlemesi gerekiyordu. Dolayısıyla André Leroi-Gourhan, Georges-Henri Rivière ve André-Georges Haudricourt'a çağrıda bulunduk.

Leroi-Gourhan henüz Collège de France'ta değildi.

1969'da girdi; emekliye ayrılan Dumézil'in yerine.

Neden bir tarihçiye çağrıda bulunmadınız?

Nazik bir mevzuymuştu bu. Şimdi çok yakınlaşmış olan tarih ve etnoloji, 1960'ta, kamuoyunun dikkatini çekmek için, tabir caizse o kadar rekabet halindeydiler ki. Tarihçilerin kendi bayraklarını taşımayan bir dergiye girmekten çok hazzedeceklerinden emin değilim. Tarihsel antropolojiden söz etmenin yaygınlaşmasından beri işler hayli değişti.

*André Haudricourt'a gelirse; kısa süre önce çıkan küçük anı kitabını belki okumuşsunuzdur. Leroi-Gourhan'dan ve sizden söz ediyor ve ikinizin de gösterdiğiniz "teveccüh"ü zikrediyor. Ve şunu ekliyor: "Lévi-Strauss'a gelince; felsefi kültürü onu anlamamı zorlaştırıyordu. Dilsel yapılar ile diğer yapılar arasındaki bağlantılar hususunda Georges Granai ile birlikte ona bulunduğum sitemlerden ötürü kızmadı bana..."*¹⁶

16. André-Georges Haudricourt ve Pascal Dibie, *Les Pieds sur terre*, Paris: Métailié, 1987.

Bu sitemleri *Yapısal Antropoloji*'de cevapladım, ama Haudricourt'a daima büyük değer verdim. Araştırmasında dilbilimi, teknikler tarihini ve bitkibilimi birleştirmeyi becermiş olan ince ve özgün kafalı biridir. Çok derin görüşler borçluyuz ona.

*André Leroi-Gourhan da bir söyleşi kitabında sizinle olan ilişkisinden bahsediyor. Şöyle diyor: "Lévi-Strauss ile ben, biraz karşı kutuplarız; ama sonunda birbirine kavuşan kutuplar. Daha yirmi yıl önce, birbirimizden farklı olduğumuz ve bağdaşmaz iki ayrı dünyaya ait olduğumuz duygusundaydık: Yıllarca sürdü bu. Azar azar onun ne istediğini daha iyi anladım; o da benim ne istediğimi. Ve birbirimize kuşkuyla tahammül ettikten sonra, dostlukla hoş görür olduk birbirimizi. Günümüzdeki ilkelerin –hâlâ kalmışlarsa– araştırılmasıyla yeri doldurulabilecek bir geçmişin içine dalarak geçiriyordum belki de zamanımı. Claude Lévi-Strauss'un mekân içinde katettiği güzergâhı benim zaman içinde katetmiş olmam da mümkün. Ama benim durumumda, bir sığınak söz konusu değil; çünkü on iki yaşımdan beri hep böyleydi."*¹⁷ Bu söylenenlere katılıyor musunuz?

Kabaca evet. Birkaç ay önce öğrencileri onun için bir anma toplantısı düzenlediler ve benden birkaç söz söylememi istediler. Leroi-Gourhan ile benim, görme ve düşünme biçimlerimiz arasında çok sayıda ortak nokta olmasına rağmen, gerçekten tanıştığımız zamandan çok daha uzun bir süre birbirimize teğet geçmiş olmamızdaki paradoksun altını çizdim. Metinlerimizden bazılarını birlikte tarttım, çok çarpıcıydı. İkimizin de araştırması, değişmezleri ortaya çıkarmaktan ibaret olmuştur daima.

Yani sizin mekânda yaptığınızı onun zamanda yaptığı duygusuna mı sahiptiniz?

17. André Leroi-Gourhan, *Les Racines du monde: Entretiens avec Claude-Henri Rocquet*, Paris: Belfond, 1982, s. 109.

Geçmiş zamanlar için mekânda da yaptı. Sizin koyduğunuz bakış açısıyla bile benzerlikler tespit ediyorum. Tüm eserleri boyunca geliştirdiği o fikir; aletlerin evriminin, genel olarak teknik alet takımlarının evriminin kişisel olmayan bir karakter arz ettiği, adeta kim olduğuna bakmadan farklı insanlık biçimlerinin elinden geçtiği fikri, benim mitoslarla ilgili söylediklerime çok benziyor. Fransız antropolojisinde maalesef seleflerimizden tevarüs ettiğimiz bir iklim vardı: bir karşılıklı güvensizlik iklimi. Herkes kendine ait olduğuna inandığı alanın üzerine kıskançlıkla oturuyordu. Uzun zaman boyunca, Leroi-Gourhan bana güvenmedi...

Tarihöncesi uzmanıydı, ama çalışmalarının büyük bir bölümü etnolojiyle de ilgili.

Bu iki alanın birbirinden ayıramayacağını düşünmüştür daima. Fakat şayet, farklı alanlarda birbirine çok yakın şeyler yapan Leroi-Gourhan, Louis Dumont, bendeniz ve birkaç başka kişi arasında daha serbest bir iklim hüküm sürebilseydi, Fransız etnolojisi güç ve etki bakımından çok kazançlı çıkardı – her ne kadar, bu bakımdan pek şikâyetçi olmamızı gerektiren bir durum yoksa da. Haleflerimizin bundan ders alacağını umalım.

Sizin için etnolojinin bir sığınak olduğu manasına gelen o cümlesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sadece benim için değil, çok sayıda etnolog için, etnolojiye yöneliş, belki gerçekte kendimizi rahat hissetmediğimiz bir uygarlığa, bir yüzyıla karşı bir sığınak olmuştur. Herkes için geçerli değil bu. Mesela Margaret Mead toplumu ve zamaniyla dayanışma içinde hissediyordu kendini. Çağdaşlarına hizmet etmek istiyordu. Siyaseten bazen benzer bir tutuma girmiş olsam da, ben yarım ağızla yaparım bunu.

Size göre etnoloji hizmet edemez mi?

Hizmet edemediğini söylemiyorum. Ama benim ondan istediğim ve onda beni tatmin eden şey bu değil.

1961'de çıkarmaya başladığınız o L'Homme dergisiyle hâlâ uğraşıyor musunuz?

Artık karışmıyorum o işe. Benim kuşağımdan sonra nöbeti devralan en az iki kuşak olduğunu unutmayın. Şayet *L'Homme* Fransız etnolojisinin dergisi olarak kalmalıysa, daha genç olanların sorumluluğu sırtlanmaları gerekir. Dolayısıyla nöbeti devrettim; ama zaman zaman, hâlâ orada makaleler ve raporlar yayımlıyorum. Jean Pouillon tüm yeteneği ve fedakârlığıyla devamlılığını sağlıyor.

Paris'te Yapısalcılık

1958'de, Collège de France'a seçilmenizden bir yıl önce, 1945'ten beri yazdığınız makalelerin derlemesi olan Yapısal Antropoloji'yi¹⁸ yayımladınız.

Bunu uzun zamandır düşünüyordum ve *Hüzünlü Dönenceler'i* yazmadan önce, kitabı, daha doğrusu kitap projesini Gallimard'a götürmüştüm. Brice Parain benimle görüşmüş ve reddetmişti. Düşünceniz olgunlaşmamış, demişti bana. *Hüzünlü Dönenceler'* den sonra, Gaston Gallimard, yanlarına çekmek için cezbetmeye çalıştı. Plon beni iyi karşılamıştı, orada kaldım.

Birkaç yıl sonra Brice Parain'in Deliliğin Tarihi'ni de reddettiğini biliyor musunuz?

Haberim yoktu. İnsanı teselli ediyor bu.

Kitabınızın başlığı bir bayrak gibi dalgalanıyordu. Yönteminizin bir manifestosu muydu bu?

Bu başlığın çok doğal olduğunu düşünüyordum. Dilbilimcilerin uyguladıkları haliyle yapısalcılıkta kendimi bulmuştum. Ama yapısalcılığın o sırada henüz, sonra modalaştığındaki gibi olmadığını unutmayın. Saussure, Troubetzkoy, Jakobson ve Benveniste

18. Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris: Plon, 1958; Türkçesi: *Yapısal Antropoloji*, çev. Adnan Kahiloğulları, Ankara: İmge, 2012.

ile aynı zihinsel eyalette yer aldığımı söylemek istiyordum sadece; iddiam buydu en azından.

Her halükârda, akılda kalan bir başlık oldu bu.

Hem iyi hem kötü anlamda!

Bu başlığı koyduğunuza pişman mısınız?

Hiç değilim. Ama yapısalcılığın edindiği şöhret bir sürü talihsiz sonuca yol açıyordu. Terim heder edildi; gayri meşru ve bazen gülünç uygulamaları oldu. Benim elimde olan bir şey değil.

*Bu derlemede bulunan makaleleri nasıl seçtiniz? Çok sayıda makaleyi dışarıda bıraktınız, özellikle de 1951’de Les Temps modernes’de yayımlanmış olan “Noel Baba’nın Çilesi”ni.**

Aynı düşünce düzeyinde olan makaleleri aldım; aralarında muayyen bir homojenlik belirliyordu. Zikrettiğiniz makaleyi biraz hafif, biraz gazetecimsi bulmuştum; kitabın genel tonunda bir kırılmaya yol açabilirdi. Mamafih bu makaleyi inkâr etmiyorum.

Polemiğe girmeyi sevmediğinizi sık sık söylüyorsunuz, ama Yapısal Antropoloji’de başından sonuna polemik olan bir metin var.¹⁹

Daha gençtim ve hoplayıp zıplamaya meyyaldim. Saldırıları ve eleştirileri derinden hissediyordum. Yaşla birlikte, bu ateş külle-nir. Öte yandan, benimle ilgili o kadar çok –sık sık da gayri dostane– kitap ve makale yazıldı ki, şayet kendimi polemiğe kaptırsaydım tüm zamanımı alıp götürürdü. Başka hiçbir şey yapamazdım.

Size yönelik eleştirileri okuyor musunuz acaba?

* Bkz. *Hepimiz Yamyamız* içinde, çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis, 2017, s. 13-33. –ç.n.

19. *Yapısal Antropoloji*, a.g.y., XVI. Bölüm (“Etnolojide Yapı Mefhumu” bölümüne yazılmış sonsöz).

Tesadüfen, zira benim hakkımda polemik bir tonda yazarlar – özellikle İngilizler ve Amerikalılar– genellikle bana kitaplarını yollamaktan kaçınıyorlar. İki ya da üç yıl sonra mesleki dergilerde onları zikreden ya da onlar üzerine yazılmış makalelerle varlıklarından haberdar oluyorum. Onları okuyup tartışmak, ısıtıp temcit pilavına dönüştürebilir.

Kendi hakkınızda bir makaleyi okurken duygunuz nedir?

Hasmane ise, bu beni rahatsız eder; çünkü olgusal hataları düzeltmek, yanlış anlamaları ortadan kaldırmak lazım derim kendi kendime. Bununla birlikte, yazara söylediklerinden dolayı kızmasam da, içimde onu cevaplamak için çalışmaya ara verme eğilimine yol açtığı için kızarım. Sonra da, bir anlık çarpıntı akabinde, onu ikna edemeyeceğimi bildiğimden, yatışırm. Bazı defalar da, hakikate aykırı iddialarla ya da bariz kötü niyetle karşı karşıya isem, dur demek mecburiyeti hissedirim. Ama bu bir işe yarar mı? Gitgide daha az inanıyorum buna.

Yapısal Antropoloji’de, Gurvitch, Rodinson ve Revel’e karşı olan metin bu kitap yayımlanırken özel olarak mı yazıldı?

Gurvitch’i, içinde yer aldığı New York Yüksek Araştırmalar Okulu’nda tanımıştım. Başlangıçta, çok iyi anlaşıyorduk. 20. Yüzyıl-da Sosyoloji başlıklı bir kolektif çalışmada Fransız sosyolojisi üzerine olan bölümü vermişti bana.²⁰

Ve o bölümde ondan bahsediyor muydunuz?

Elbette. Onu anlamak için büyük çaba gösterdim ve kendisi üzerine bundan iyisinin hiç yazılmamış olduğunu söyledi bana.

O dönemdeki sosyolojiye o mu hükmediyordu?

20. *La Sociologie au XXème siècle*, haz. G. Gurvitch ve W. E. Moore, Paris: PUF, 1947.

Zannettiği kadar değil.

Ama çok gücü vardı.

Sorbonne’da profesör oldu ve sonra, endişeli bir mizacı, hastalık derecesinde bir alınganlığı vardı, bu yüzden bazen şiddetli ve etrafını ürküten tepkileri olurdu. İnatla nefret besleyebiliyordu. Üstelik sosyolojik düşünceyi baştan aşağı reforma uğrattığına içten içe inanıyordu. Gurvitch’in katkısı ihmal edilemez, ama hayal gücü bunu büyütüyordu.

Ve Yapısal Antropoloji’nin XVI. bölümünde cevapladığınız, size karşı o makaleyi yazdı.²¹

O saldırı beklenebilir bir şey değildi hiç. Birbirimize karşı anlayışlı, hatta dostane bir ilişkimiz olduğunu zannediyordum. Bir alarm işaretini daha iyi algılamam gerekiyormuş: Yönettiği bir dizideki Marcel Mauss’un seçme eserlerine bir giriş yazmamı istediği zaman, aramıza özenle mesafe koymuştu. Görüldüğü kadarıyla, metnimi sevmemişti. Okuduktan sonra, bunu tasvip etmediğini sezdirenen kısa bir haşiye eklemişti. İşler o zaman tatsızlaşmaya başlamıştı.²²

1958’de verdiğiniz karşılığa nasıl tepki gösterdi?

Bir daha görüşmedik.

Yine bu metinde, Jean-François Revel’in Niçin Filozoflar?²³ kitabına cevap veriyorsunuz. 1957’de size bütün bir bölüm ayırmış olması, tanınmışlığınızın uzmanlar çemberinin dışındaki çevrelere ulaşmaya başladığını gösteriyor.

21. G. Gurvitch, “Le concept de structure sociale”, *Cahiers internationaux de sociologie*, c. 19, 1955.

22. Marcel Mauss, *Sociologie et anthropologie: Avec une introduction de Claude Lévi-Strauss et une préface de Georges Gurvitch*, Paris: PUF, 1950.

23. Jean-François Revel, *Pourquoi des philosophes?*, Paris: Julliard, 1957.

Yapısal Antropoloji'den sonra oldu bu. Kitap kamuoyunu etkilemedi, ama fark edildi ve filozoflar, sosyologlar, tarihçiler... tarafından yorumlandı.

*

İzleyen iki kitabınız, Günümüzde Totemcilik²⁴ ve Yaban Düşünce,²⁵ 1962'de, araştırmanızda yeni bir yola girdiğinizi gösteriyor.

Çıkış noktasını daha önceden başlatmak gerek sanıyorum; Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Beşinci Bölümü'ne seçildiğim zamandan... Bu bölüm din bilimleriyle uğraşır. Oysa ben, o zamana kadar, evlilik kuralları ve akrabalık sistemleriyle meşgul olmuştum özellikle. Bir günde, hedef değiştirmek zorunda kaldım. Bu bakımdan haklısınız. 1962'deki bu iki kitap benim için önemli, çünkü ikinci bir safhaya giriyorum ve dini temsilleri araştırmaya hasrettiğim bu safha, kariyerimdeki en uzun safhadır. *Mythologiques*'e bir nevi peşrevdir.

Her iki durumda da, tabir caizse olumsuz metinler söz konusu: Arıttıcı bir çalışma.

Olumsuz sözcüğü uymuyor buna. Daha ziyade Kantçı anlamda eleştirel metinler derdim ben olsam. Yazısız toplumlardaki dini olguların araştırılmasını karanlıkta bırakan muayyen sayıda yanılsamayı etnolojide bertaraf etmem gerekiyordu. Sonraki yıllarda benimseyeceğim sorunsalı ortaya çıkarmayı da denemem gerekiyordu.

Yaban Düşünce'yle birlikte "yapısalcılık" modası geliyor...

Benim için tali bir hadise bu. Kaldı ki boyutunu hiçbir zaman ölçemedim. Bu modayı sömürmeye girişseydim, muhtemelen çağ-

24. *Le Totémisme aujourd'hui*, a.g.y.

25. Claude Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Paris: Plon, 1962; Türkçesi: *Yaban Düşünce*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: YKY, 7. basım 2016.

daş düşüncede bana verilen yer daha büyük olurdu; ama bunun için, yapmadığım işlere gönül indirmem gerekirdi.

Ama oyunu kuralına göre oynadınız! Çok sayıda söyleşi verdiniz. Kendinizi ifade etmeniz için size sunulan fırsatları reddetmediniz.

Belki ilk yıllar için doğru bu. Kısa sürede kabuğuma çekildim.

Altmışlı ve yetmişli yıllarda küresel bir hadiseden bahseder gibi bahsediliyordu yapısalcılıktan ve bir liste çıkarılıyordu: Lévi-Strauss, Foucault, Lacan, Barthes...

Bu beni hep sinirlendirir, zira böyle bir karışımın temeli yoktur. Bu zikrettiğiniz isimler arasında ortak ne var göremiyorum. Ya da daha ziyade görüyorum: Aldatıcı görünüşler bunlar. Ben başka bir entelektüel aileye ait olduğumu hissediyorum: Benveniste ve Dumézil’le tanınan aileye. Ayrıca kendimi Jean-Pierre Vernant’a ve onunla aynı istikamette çalışanlara yakın hissediyorum. Foucault başkalarıyla bir tutulmayı reddetmekte tamamen haklıydı.

Sizin Foucault’yla ilişkileriniz nasıldı?

Collège’in toplantılarında uzaktan görüyorduk birbirimizi ve François Jacob bir kez akşam yemeğinde bir araya getirmişti bizi. Hepsi bu. Bana gönderme nezaketini gösterdiği çalışmalarını okudum elbette.

Eserleri beni yazı kalitesiyle etkiler – edebi bakımdan çok güzel olan, Collège de France’taki açılış dersini hatırlıyorum; heyecanını bize de geçirmişti. Buna karşılık, sürekli olarak tüm tonlarda, “dikkat, şeyler sizin sandığınız gibi değil, aksine” diye tekrarlar tercih karşısında biraz kapanıyorum. Eninde sonunda, karaya ak, aka kara demeye geliyor bu. Yazarın görüşleri hakkında aydınlatıyor beni; ama fazladan bir şey öğretmiyor. Bir fotoğrafın negatifi ile pozitifini aynı nicelikte bilgiye sahiptir.

Foucault’nun kronolojiye pek bağlı kalmadığı izlenimine de –kontrol etmediğim için bunu haklı göstermeye çalışmayacağım–

engel olamıyorum. Kanıtlamak istediği şeyi önceden biliyor, sonra da tezini destekleyecek malzemeyi arıyor gibi sanki. Bir düşünce tarihçisinden gelince, rahatsız ediyor beni. Belki yanıltıcıdır. Bu noktada sadece meslekten tarihçi olanlar fikir beyan edebilir.

Bununla birlikte, koca bir kuşağın felsefeye tekrar güven duymasını sağlayarak olumlu bir rol oynamıştır. Varoluşçulukla malul bir felsefenin, somut konuları yöntemli bir biçimde incelemesi koşuluyla tekrar yola koyulabileceğine ikna etmiştir takipçilerini.

Böylelikle siz de kendi yapmak istediğinizi mi buluyordunuz?

Kesinlikle hayır. Felsefi düşünceye temeller sunma iddiam hiç olmadı. Kişisel tarihimde beni felsefeden uzaklaştırıp etnolojiye iten nedenlerin, insanı anlamak istiyorsanız içebakışa kapanmakla, ya da tek bir toplumu –bizimkini– göz önüne almakla, ya da Batı dünyası tarihinin birkaç yüzyılının üzerinden üstünkörü geçmekle yetinmekten kaçınmanız gerekmesinde yattığı doğru. En farklı ve bizimkine en uzak kültürel tecrübelerin üzerine eğilelim istiyordum. Geçmişini işe katsa da sadece bizim kültürümüzle ilgilenen Foucault'nun yaklaşımı hiç böyle değildi.

Barthes ile ilişkileriniz nasıl oldu? Birkaç yıl önce, S/Z başlıklı kitabı için ona yazdığınız ufak bir metin tekrar yayımlanmıştı.

Şaka olsun diye yazdığım bir metin. S/Z hoşuma gitmemişti. Barthes'ın yorumları, Muller ve Reboux'nun *Racine*'vari kitabındaki* Profesör Libellule'e haddinden fazla benziyordu. O zaman “abarttığım” o birkaç sayfayı gönderdim ona; biraz istihzayla, biraz da komplimanlarda bulunmaktan kendimi âciz hissettiğim müşkül bir durumda yapmıştım bunu. O bunu ciddiye aldı. Bu metni tekrar yayımlamam istendi. Neden olmasın? Evet dedim.²⁶

* Bkz. Paul Reboux ve Charles Müller, *À la manière de Racine...*, Paris: B. Grasset, 1913. –ç.n.

Barthes'tan başka kitaplar okudunuz mu?

Elbette. Ama hiçbir zaman kendimi ona yakın hissetmedim ve daha sonraki evrimi bendeki bu duyguyu doğru çıkardı. Son dönemdeki Barthes, benim kanaatime göre doğasında olmayan önceki Barthes'ın yaptığı'nın tersini yaptı.

Lacan'ı ise çok iyi tanıdınız.

Birkaç yıl boyunca çok iyi dost olduk. Merleau-Ponty'lerle birlikte bir evinin bulunduğu Guitrancourt'a öğle yemeğine gidiyorduk. Karımla ben şehir dışında kafa dinleyecek bir ev bulmak istediğimizde, Lacan da yeni bir Citroen DS almıştı ve arabaya yol yaptırmak istiyordu. Dördümüz keşif gezisine çıkıyorduk, çok neşeli geçiyordu. Lacan'ın sefil bir kasaba oteline girip, imparatorlara yaraşır haşmetiyle, derhal ona bir oda hazırlatılıp banyo küvetinin doldurulmasını emredişini görmek herkese nasip olmaz!

Psikanalizden ya da felsefeden pek söz etmiyorduk; daha ziyade sanat ve edebiyat konuşuyorduk. Çok geniş bir kültürü vardı, tablolar ve sanat eserleri satın alıyordu; sohbetlerimizin ağırlıklı konusu bunlardı.

Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Beşinci Bölümü'nde dersleriniz başladıığınız vakit, Lacan da ünlü "seminer"ine başlıyordu. Hiç katıldığınız oldu mu?

Sonradan sadece bir kere katıldım; Ulm sokağındaki ilk oturumdum.* Yüksek Öğretmen Okulu (ENS) yolu ona kapatılınca, haksız olduğuna kanaat getirmiş olsam bile, Yüksek Araştırmalar Okulu'nun onu ağırlaması için Braudel nezdinde devreye girdim.

Çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

* Bkz. Jacques Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, çev. Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis, 2013.

26. Idées-Gallimard dizisinde 1979 yılında Claude Lévi-Strauss başlığıyla yayımlanan bir kitabın sonunda (haz. Raymond Bellour ve Catherine Clément).

Onları anlamak gerekirdi. Ama ateşli dinleyicilerinin “anlamak” tan anladıklarıyla benim anladığının aynı şey olmadığı izlenimine kapılmışımdır hep. Beş ya da altı defa okumam gerekirdi. Bazen Merleau-Ponty ile bundan bahsederdik ve zamanımızın olmadığı sonucuna varırdık.

Ama ona gönderme yapmıştınız...

Sadece bir kere sanırım, daha çok dostluktan...

Dostluğunuza rağmen, “yapısalcılık” takımyıldızında isminin isminizle yan yana getirilmesine sinirlendiniz.

İtiraf ediyorum; ama o sırada bir tür guru haline gelmişti ve ilişkimiz çok mesafeliydi.

Elisabeth Roudinesco Psikanalizin Tarihi'nde²⁷ Lacan'ın üniversitede yeterince yer bulamamaktan hep çok mutsuz olduğunu belirtiyor. Bilhassa Collège de France'ta...

Bu konuyu hiç açmadı, ama olabilir.

Onu Collège de France'a aday göstermeyi hiç düşünmediniz mi?

Aklıma bile gelmedi. Az önce dediğim gibi, o da bana veya benim yanımda Merleau-Ponty'ye bu konuda en ufak bir imada bulunmadı.

Collège de France'ta

Collège de France çok saygın bir kurum. Akademisyenlik kariyerinin doruğu. Bununla birlikte, bir gün bana tüm kariyerinizi geleneksel üniversitenin dışında yapmış olduğunuzu söylemişsiniz.

Saygın bir kurum, ama I. François tarafından kurulduğundan beri üniversitenin dışında olmuş ve öyle kalmak istemiştir. Daha önce Brezilya'da, ABD'de ders vermişim, sonra da Fransa'da Yüksek Araştırmalar Okulu'nda. Ama üniversitede hiç ders vermemiştim.

Geleneksel üniversitenin dışında çalışmada bulduğunuz avantajlar neydi?

Daha büyük bir özgürlük ve bir anlamda disiplinsiz bir zihne tanınan bir imtiyaz. Belirgin ve düzenli mecburiyetler usandırır beni: bir programı izlemek, sınavlardan geçirmek, tez jürilerinde yer almak (zaman zaman bundan kaçınmadığım oluyor). Collège'deki bir profesörün uymak zorunda olduğu tek mecburiyet her sene yeni bir konuyu ele almaktır. Bana çok uygundu bu.

Verimli bir özgürlük olmuş; zira, Verilmiş Sözler önsözünde hatırlattığınız gibi,²⁸ dersleriniz sık sık kitaplaştırıldı.

Collège'e girer girmez, öğretim kitaplarla iç içe geçti. Değiştirilmiş bir biçim altında demek istiyorum, ama Collège de France'

28. *Paroles données*, s. 11-12.

taki derslerim deneme tezgâhı hizmeti görüyordu benim için.

1960'tan 1982'ye kadar ders verdiniz orada. Bu uzun dönemde ne gibi olaylar yaşandı?

En büyük olay kuşkusuz Sosyal Antropoloji Laboratuvarı'nın Collège'in binasına yerleşmesiydi.

Hatırlıyorum, 1959'daki adaylık ziyaretlerimde, jeoloji kürsüsünde bulunan zat tarafından kabul edilmiştim. Onun laboratuvarı en üst katta, binanın 18. yüzyılda Chalgrin tarafından ilave edilmiş bir kanadında bulunuyordu. Profesörün bürosu ile tavan arası haricinde, esas olarak büyük meşe masalarda tek tük kimselelerin çalıştığı iki görkemli salon vardı. Köşeleri yarımayaklarla süslü duvarlar boyunca, sade bir üslupta, ama çizimleri ve orantılarıyla hayranlık verici olan, yaslanılabilecek yükseklikte maun mobilyalar görülüyordu. Restorasyon döneminde, bugün büro mobilyaları diye adlandırılan tarzın aşılmaz örneğini temsil etmiş olmalıydı. XVIII. Louis'nin mineraloji koleksiyonunu sakladıklarını öğrenmiştim.

Kürsüde bulunan zat, görüldüğü kadarıyla, monarşi yanlısıydı. Belki bu nedenle, laboratuvarının bir eski zaman kokusunu muhafaza etmesi hoşuna gitmişti. Geniş bir büronun dibinde tam karşısında, siyah mermerden doğal büyüklükte bir IV. Henri büstü duruyordu. Pencereleler asırlık ağaçların yapraklarına açılıyordu.

Yüreğimden vurdu beni. Şu sessiz ve gizli, 19. yüzyıl ortasında bir ortak çalışma mekânı nasıl tahayyül edilebilirse öyle kalmış olan bu geniş yerden daha çok günlerimi geçirmekten hoşlanacağım bir yer olamazdı başka. Benim için, girmek istediğim Collège de France buydu: Claude Bernard'ın, Ernest Renan'ın yuvası...

Çok geçmeden, tesadüf bu ya, jeoloji kürsüsü boşaldı. Profesörler meclisi onun yerine astronomi kürsüsünün getirilmesi kararını aldı. Aynı katta ve tavan arasında bile, jeoloji laboratuvarı astronomi kürsüsüne elverişli bir mekân olacak kadar gökyüzüne yakın değildi! O sırada Collège'i idare eden Marcel Bataillon bi-

zi oraya yerleştirmeyi akıl etti, profesörler meclisi de onayladı bunu. Dolayısıyla, bu düş mekânına ilk ayak bastığımda hayal bile edemeyeceğim mucize gerçekleşiyordu.

Geçici olarak yerleşmiş olduğumuz Iéna Caddesi'nden ve Emile Guimet'nin eski konağından ayrılıp bu yere girdiğimizde, değerli maun mobilyalar ve mineraloji koleksiyonu Marcelin Berthelot'nun Collège'e miras bıraktığı Meudon'daki araziye taşınmıştı. İki salondan birine kütüphanemizi, diğerine ise Karşılaştırmalı Etnoloji Belge Merkezi'ni (Yale'den gelen milyonlarca *Files* fişine verdiğimiz ad) yerleştirdik. Ne yazık ki, özellikle çatı katında, herkesin kendine ait bir yeri olsun diye biraz bölmelelere ayırmak gerekti. Müşterek salonda, daktiloların ve sohbetlerin gürültüsü yüzünden çalışılamazdı. Ama ben en azından profesörün bürosunun eskiden kalma dolaplı kütüphanesine ve meşe taklidi boyanmış doğramalarına el sürülmemesini istedim: Gider listesini biraz ağırlaştıran bir sanatçı çalışmasıydı. Gereksiz hiçbir onarıma kalkışılmadı zaten: Seksen yıldır boya yapılmamıştı.

Sizin ders verdiğiniz süre boyunca antropoloji laboratuvarı “eski” Collège'de kaldı.

Evet. Ama çabucak zorluklarla karşılaştık. Teknik ve bilimsel personel bir araya getirildiğinde, otuz kişiden fazlaydık. Yeterli sayıda büro olmadığından, laboratuvara bağlı araştırmacıların yarısı, ya evlerinde çalışmak ya da yer sahibi talihlilerden biri bir misyona gitsin de birkaç aylığına onun masasını devralayım diye beklemek zorundaydılar. Kütüphane büyüyordu; kitapları artık nereye koyacağımızı bilmiyorduk. Bilhassa, aboneliğimiz dolayısıyla, Yale'den kilolarca fiş gelmeye devam ediyordu. Şimdiden insan boyunu geçen, üst üste konmuş evrak dolaplarına bu fişleri de koysak, eski döşemelerin direncini zorlardı. Her tarafta açılmamış koliler birikiyordu. Kimilerinin sersemce çekiştirme konusu haline getirdiği *Files* dosyaları her şeyden önce bir kütüphaneydi: Sayfa sayfa, hatta satır satır dizini çıkarılmış ve enine fotokopilenmiş binlerce kitap ve makale. Herkese açık tutmakla

yükümlü olduğumuz bu kaynakça hazinesine erişim gitgide daha sınırlı hale geliyordu.

Tam o sırada bir mucize gerçekleşti. 1977’de Cumhurbaşkanı, Teknik Okul’un Sainte-Geneviève Yokuşu’ndaki eski binalarının bir kısmını Collège’e tahsis etti. Collège bizimkinin de içinde bulunduğu insan bilimleri laboratuvarlarının bazılarını oraya toplamaya karar verdi. Böylelikle iki misli yer kazanıyorduk. Krediler alabilmek ve tadilat çalışmalarını yaptırabilmek için yedi yıllık çaba gerekti; fakat 1982’de emekliliğe ayrılmadan önce hâlâ, etrafı bürolarımızla çevrili kütüphanemiz olmasına karar verdiğimiz saygıdeğer Arago Amfisi’nin madeni mimarisi ve dekorasyonuna saygı gösterilsin ve tarihi prestiji korunsun diye uğraştığımız bir lokaldeki çalışmalara nezaret ediyordum.

Afrika toplumları üzerine karşılaştırmalı incelemeler kürsüsünün başındaki Françoise Héritier-Augé, benden sonra laboratuvarın yönetimine getirildiğinde, benim de içinde yer almamı kabul ettiği daha kalabalık bir ekiple 1985 İlkbaharı’nda yerleşti oraya. 1960’ta kurulmuş olan Sosyal Antropoloji Laboratuvarı böylece üçüncü hayatına başlıyordu.

Profesörlükten emekli olduktan sonra Sosyal Antropoloji Laboratuvarı’nda sorumluluklar almadınız mı?

Yo hayır! Bilakis laboratuvarın herhangi bir mensubu gibi davranmaya çok dikkat ediyorum; hatta –şimdi elimi ayağımı çekmişken– hâlâ etkin olan arkadaşlara nazaran daha siliğim. Gençliğimde, varkalmak için yırtınan çok meslek büyüğü gördüm ve asla bu duruma düşmeme sözü verdim kendime. Ama bir görüş vermem istenirse reddetmiyorum bunu.

Laboratuvarınız –çünkü o dönemde hakikaten “sizin” laboratuvarınızdı– Mayıs 68 olaylarını nasıl yaşadı?

Orada çok ciddi hiçbir şey yaşanmamasına rağmen Collège de France sarsıldı. Durum özeldi. Yapısı gereği Collège de France bir üniversite kurumundan ziyade akademiye benzer: Kendi kendile-

rini yöneten elli kadar profesörden müteşekkildir. Söylendiğine göre, farklılığı vurgulayan bir kostüm bile varmış – ama bildiğim kadarıyla hiç giyilmemiş: Üniversite cüppesi yerine, Enstitü mensuplarınıninkine benzer, fakat nakışları menekşe rengiymiş.

Mamafih, çalışma şartları iyileşti; özellikle de birlikte çalışacak meslektaşlar arayan ve bunları CNRS'te ya da Collège dışındaki başka kurumlarda bulan bilim insanları için... Bilim insanları laboratuvarlar kurdular ve gitgide daha kalabalık ekipler içinde oldular. Altmışlı yıllarda, Collège'in ücret verdiği ya da ağır-ladığı, çeşitli düzeylerden bin kadar çalışma arkadaşı, kurumun bir parçası olduklarının tanınmasını ve idaresine katılmayı istediler. Talepleri her laboratuvarın içinde anlamlıydı. Collège'e karşı dile getirildiğinde ise kurumun doğasını bütünüyle değiştiriyordu.

Sizin ekibinizde de bu sorun çıktı mı?

Sosyal Antropoloji Laboratuvarı'nda sol, özellikle de MLF (Kadın Kurtuluş Hareketi) yanlısı bir zihniyet hüküm sürüyordu: Kadınlar erkeklerden fazlaydı. Birbirine dış gıcırdatıldığını algıladığım zaman, çeşitli mazeretlerle evime çekildim ve onları kendi hallerine bıraktım. İç çalkantılarla geçen sekiz gün oldu; daha sonra beni gelip çağırdılar.

Hatırat'ında, Raymond Aron ona Ekim 1968'de yazdığınız bir mektuptan alıntı yapıyor. Bu mektupta üniversitenin durumunu ve bu arada laboratuvarınızdaki "rütbe ya da görev ayrımı olmayan"²⁹ işleyiş tarzını yorumluyorsunuz.

Krizi atlatmamıza çok yardımcı oldu bu. Başlangıçta, laboratuvar ufaktı; yönetim ve işletme organları kurmak yararlı görünmüyordu bana. Düzenli olarak laboratuvar meclisini topluyorduk. Herkes tam bir eşitlik içinde katılıyordu; hatta buna temizlikçi hanımlar da dahildi. Doğrudan demokrasideydik. Talep edilecek ne vardı? Ben ayrılınca kadar bu sistemin işleyişi herkesi tatmin

etti. Şayet CNRS daha karmaşık işletme kuralları dayatmasa hâlâ işlerdi de.

1968'deki çalkantı döneminde araştırmacılığınızın tartışma konusu edildiği oldu mu?

Hiç olmadı.

Ya feminist militanlar tarafından?

Laboratuvardan ayrılmaları rica edilen, fazla ateşli bir-iki hanım oldu. Herkesin rızasıyla elbette.

O dönemde sizinle Collège'in diğer profesörleri arasındaki ilişkiler nasıldı?

Collège'in içinde, "bilimciler" diye adlandırılanlarla ötekiler arasındaki bir tavır farklılığından ötürü konumlar karmaşıktı. Bir biyolog ya da fizikçi laboratuvarsız çalışamaz. Benim gibi "edebi" bir laboratuvar yöneticisi için aynı durum söz konusu değildi: Ertesi gün laboratuvar ortadan kalksa benim çalışmamda neredeyse hiçbir şey değişmezdi. Dolayısıyla bilimci meslektaşlarımla zıddına bir doktrinim vardı. Hem ekipleri hem de kendileri için kabul edilebilir bir çözüm arıyordu onlar. Bense ayrılmadan yanaydım: Bir yanda, olması gerektiği haliyle, yani elli profesörle sınırlı bir topluluk olarak Collège olacaktı; diğer tarafta ise mensupları istedikleri gibi örgütlenebilecek olan laboratuvarlar. Gerçek anlamıyla Collège'in bu laboratuvarları tanıması gerekmiyordu – şayet profesörler tarafından yönetiliyorlarsa onlara tahsis ettiği krediler ve barınmayı Collège sağlayacaksa da kalacak yer bulma haricinde.

Daha genel olarak, Mayıs 68'i nasıl yaşadınız?

İşgal altındaki Sorbonne'da gezindim. Etnografik bir bakışla. Arkadaşlarla bazı düşünme seanslarına da katıldık. Evimde bir-iki toplantı oldu.

Olayların yaşandığı sırada tavır almadınız mı peki?

Hayır. İlk merak ânı geçtikten ve bazı matraklıklardan bezdikten sonra, Mayıs 68'den sıdkım sıyrıldı.

Niçin?

Çünkü barikat yapmak için ağaçların kesilmesini (ağaçlar yaşamdır; buna saygı göstermek icap eder), hepimizin malı ve sorumluluğu altında olan kamuya açık yerlerin çöplüğe döndürülmesini, üniversitelerin ya da başka binaların duvarlarının yazılarla kaplanmasını kabul etmiyordum. Entelektüel çalışmanın ve kurumların idaresinin içi boş laflarla felç edilmesini de...

Yine de bir kaynaşma, yenilenme ve hayal gücü ânyıdı... Bu veçhesi sizi cezbetmiş olmalı.

Sizi hayal kırıklığına uğratacağım için üzgünüm, ama hiç etmedi. Benim için Mayıs 68, üniversitede uzun zamandır başlamış olan bozulmada bir kademe daha inilmesini temsil ediyordu. Daha lisedeyken, kendim de dahil olmak üzere benim kuşağımın, Bergson, Proust ve Durkheim'ın aynı yaştaki halleriyle mukayese kabul etmediğini düşünüyordum. Mayıs 68'in üniversiteyi yok ettiğine inanmıyorum; fakat, daha ziyade, üniversite yok olma- ta olduğu içindir ki Mayıs 68 vuku buldu.

Mayıs 68'e karşı bu husumet, gençliğinizdeki bağlanmalarınızdan tam bir kopuş değil mi?

Bu kopuşun izlerini aramak istersem, daha ziyade *Hüzünlü Dönenceler*'in son sayfalarında bulurum. İdeolojik ve siyasi geçmişimle bir bağı ayakta tutmak için yırtındığımı hatırlıyorum. Bu sayfaları tekrar okuduğumda, bir şeyler yanlışı gibi geliyor bana. Kopuş uzun zaman önce gerçekleşmişti zaten.

Raymond Aron'a yazmış olduğunuz bir mektuptan bahsediyordum az önce. Onu ne zaman tanıyıştınız?

Hatırlamıyorum. Savaştan sonra muhakkak. Önceden, konuklarını pazar günleri kabul eden Brunschvicg'in evinde onu şöyle bir görmüşümdür belki; bir-iki defa gitmiştim oraya.

Ona yazmış olmanız muayyen bir yakınlığa tanıklık ediyor.

Karşılıklı bir sempatimiz vardı, ama hakikaten birbirimize bağlı olduğumuzu söyleyemem. Birçok defa yazıştık. Ondan gelmiş birkaç mektup olmalı bende.

Şu meşhur formülü bilirsiniz: "Aron'la birlik olup haklı çıkmak-tansa Sartre'la beraber haksız çıkmayı yeğlerim." Siz "Aron'la birlik olup haklı çıkma"yı tercih edenlerden miydiniz?

Buna kuşku yok.

Raymond Aron'un ölümünde, onun "doğru bir kafa"³⁰ olduğunu beyan ettiniz. Tahlillerini takip ediyor muydunuz?

Makalelerini düzenli olarak okumuyordum; ama gözüme bir makalesi çarptığında, zihninin berraklığı ve hükümlerinin inceliğinden çok etkileniyordum.

Yine aynı söyleşide, "yanlış kafa" diye nitelediğiniz Sartre'ın zıddı olarak bahsediyordunuz ondan.

Evet, elbette, ama Sartre'da deha vardı; bu sözcüğü Aron için kullanamam. Sartre bambaşka bir varlıktı; büyük bir edebi yeteneği vardı ve en çeşitli türlerde kendini gösterebiliyordu. Bununla birlikte Sartre vakası, üst düzeyde bir zekânın tarihi önceden bildir-mek, daha beteri de tarihte bir rol oynamak istediğinde tutarsız-laştığının göz alıcı bir ispatıdır. Böyle bir zekâ ancak Aron gibi onu sonradan anlamayı deneyebilir. Tarihi yapanların meziyetle-ri bambaşka bir tabiattadır.

Yeşil Urba

1973'te Fransız Akademisi'ne seçildiniz. O kubbenin altında düzenlenen kabul töreninde, Alain Peyrefitte'e cevabınızda³¹ Akademi'ye girme fikrinin "hiçbir zaman aklınızdan geçmediğini" beyan ediyordunuz. Nasıl oldu bu?

Birkaç yıldır, ara sıra, benim önce ciddiye almadığım işaretler verilmişti. Bana bundan ilk bahseden André Chamson oldu. Onu uzun zamandır tanıyordum. 1928-30'da Palais-Bourbon'da (Meclis'te) radikal grubun sekreteriydi. Sosyalist grubun sekreteri Déat, benim de sık sık geldiğim büronun komşusuydu. Chamson'un Cévennes Dağları'ndaki aile evi annemle babamın evine üç-dört kilometre mesafedeydi. 1940'taki mütareke sonrasında, ikimiz de Cévennes Dağları'na çekilmiştik ve birlikte patikaları arşınıyor, olaylar üzerine tartışıyorduk. Bu ilişki savaştan sonra da aynı çerçevede devam etti. O sırada Chamson bana Akademi'den bahsetti. Bana gerçek olamaz gibi geldi; şahsıma bahsedilen bir nezaket nişanesi gibi gördüm ve ilgilenmedim.

Daha sonra benim pek az tanıdığım çok önemli bir şahsiyet devreye girdi: Bana bir-iki kere yazan Wladimir d'Ormesson. Ben yine üstüme alınmadım. Nihayet, Montherlant'ın ölümünden sonra, henüz Akademi'de olmayan ama o zamandan hayranlık duyduğum ve çok iyi komşuluk ilişkilerim olan (UNESCO'da onun yönetmeye devam ettiği Uluslararası Felsefe ve İnsan Bilimleri Konse-

31. *Discours de réception d'Alain Peyrefitte et réponse de Claude Lévi-Strauss*, Paris: Gallimard, 1977, s. 57.

yi'ne paralel olan Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi'yle iştigal ettiğim zaman) Jean d'Ormesson, Maurice Druon'la bir tanışma vesilesi yarattı. İkisi birden, "şimdi zamanı, harekete geçmek gerek" dediler bana. O sırada daimi sekreter olan Maurice Genevoix' ya bir ziyarette bulunmam için ısrar ettiler; ben de onu ziyarete gittim. O da bana aynı şeyi söyledi. Britanya Kolumbiyası'na doğru yola koyulmamın arifesinde adaylık mektubumu gönderdim.

Tek aday sizdiniz.

Biri daha vardı, adaylıktan çekildi.

Öyleyse her şey sorunsuz olup bitti.

Evet, ama büyük bir zafer değildi! İlk turda hemen seçildim, ama bir oy farkla.

Yakınlarınızın tepkisi nasıl oldu?

Çok fena. Karım ve oğullarımın tepkisi değil; ama çalışma arkadaşlarım, dostlarım anlamıyorlardı. Onlara ihanet ettiğim duygusuna kapılmışlardı. Akademi hakkında temelsiz bir fikirleri vardı. Onları bırakacağımı, başka bir âleme geçeceğimi düşünüyorlardı.

Bizzat bu kuruma karşı husumetlerinin de payı vardı, sanıyorum...

Evet, bunu da biraz çocuksu buluyordum. Onları sevdiğim için, gerekçelerimi açıklamak istedim. Kabul günü yaptığım konuşmanın başlangıcı onlara hitaben yazılmıştı. Yerlilerin kuralları ile bizim toplumlarımızinkileri karşılaştırıyordum. Törene katılan Aron bana şöyle dedi: "Konuşmanız iyiydi, fakat fazla ısrar ettiniz, çünkü herkes sizden bu tür bir şey bekliyordu." Onun görmediği ise, bu sözlerin ne Akademi'ye ne dinleyicilere yönelik olmasıydı; meslektaşlarıma ve çalışma arkadaşlarıma hitap etmiştim asıl. şunu diyordum onlara: Ömrünüzü insan topluluklarının kurallarını incelemekle geçirmişseniz, içinde doğduğunuz ve ya-

şadığınız toplumun kurallarına da aynı dikkati göstermemek için hiçbir sebep yoktur. Etnologlara konuşurken gerekçelendirmemi sıkı tutmalıydım.

Şu itirazda bulunulabilirdi: Bir parçası olmak istemeden de kurumları değerlendirebilir, işleyişlerine bakabilir, bunları inceleyebilirsiniz.

Kuşkusuz, ama şayet size çağrıda bulunuluyorsa, elbette mütevacı bir payla da olsa, kurumun ayakta tutulması için yararlı olacağınıza hükmedildiğindendir. Siz bunu istemiş de olsanız, istemiş de, bir sorumluluğunuz vardır ve artık sade bir seyirci olamazsınız.

Montherlant'ın koltuğu söz konusuydu. Akademi'de öyle büyük bir yer tutmuş ve tutmaktaydı ki, onunla aynı çizgide bir halef bulmak zordu. Kurum ise kopuşu tercih etti. Akademi'ye bir etnolog hiç alınmamış değil miydi? Seçimin özgünlüğü seçilen kişiden fazla etki yaratacaktı. Ustaca bir çözümdü bu.

Genç Kızlar haricinde, Montherlant'ın eseriyle ülfetim yoktu. Onun övgüsünü yapmak bana düşüyordu. Bütün kitaplarını okuyarak notlar aldım ve hakkında ne denmiş olursa olsun, *Bekârlar* ve *Kum Gülü* (*La Rose de sable*) kitaplarının yazarına samimi bir hayranlık duydum. Dolayısıyla hiçbir şey rahatsız edemezdi beni: Ne selefimin şahsı, ne de üç buçuk asırlık olan ve bu vasfıyla saygı uyandıran bir kurumdaki varlığım.

Nitekim Fernand Braudel'e Akademi kılıcının verilişi sırasında yaptığınız kısa konuşmada, Akademi'yi övmek için, bu kurumun uzun vadeye yayıldığını zikrettiniz. Fernand Braudel'in huzurunda bulunduğunuz için miydi bu? Yoksa bu kalıcılık sizi hakikaten büyülüyor mu?

Kuralları da onların sürelerini de küçümsememek lazım. Kayıtsız şartsız bağlı olduğu değerleri bulunmayan bir toplum ayakta kalamaz; bu değerlerin, kayıtsız şartsız oldukları için, kökten yıkıcı aklın çalışmasından onları koruyan elle tutulur bir yönleri ol-

ması lazımdır. Oxford'da, Cambridge'de ve daha genel olarak İngiltere'de, kurallara hâlâ yer vermeyi bilen bir topluma hayranlık duydum. Fransa'da Akademi bunun sürdüğü son yerlerden biridir. Ayakta tutulmasına katkıda bulunmayı da yurttaşlık ve etnologluk görevi bildim.

Akademi'ye kabul töreninizde geleneksel konuşmayı yapma görevi Roger Caillois'ya düşmüştü. Tüm söylediklerinde sizi çiçeklerle karşılıyor; fakat sonunda, can acıtıcı birkaç laf da dokunduruyor. Çok tuhaf bu...

Uzun bir hikâye bu. Brezilya'ya gidip kaldığım sıralarda Caillois'dan bahsedildiğini çok işitmiştim, çünkü Dışişleri Bakanlığı'nın –bugün Kültür Servisleri diye adlandırılan– Eserler Servisi'ni yöneten ve daha sonra Kelt dinlerini ele aldığı Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Beşinci Kısım'ında meslektaş olduğum Jean Marx ona hayrandı. İsmi öyle bir telaffuz ediyordu ki, ilk başlarda isminin Khaillouah gibi bir yazımı olduğunu zannediyordum...

Caillois ile ilk kez New York'ta karşılaştım; kültür danışmanı olduğum zamandı. Onu kabul ettim ve kültür servisinde hoşuma gitmeyen bir konferans verdi. Konuşmasının büyük bölümü dostum olan gerçeküstücülere karşıydı; entelektüel ve ahlaki “düzene geri dönüş”ü salık veriyordu.

Hatırlarsınız, UNESCO'nun talebi üzerine yazdığım *İrk ve Tarih* başlıklı incecik kitaba karşı akla hayale gelmez bir makale yayımlayana kadar Caillois'yı tekrar görmemişim. Bu beni çok öfkeliendirdi ve *Les Temps modernes* dergisinde yayımlanan “Uzantmış Diyojen”³² başlıklı bir makaleyle sert bir cevap verdim ona – o dönemde, cevap vermek gerektiğine inanıyordum hâlâ.

Size karşı hangi gerekçeleri ileri sürüyordu?

32. “Diogène couché”, *Les Temps Modernes*, no. 195, Paris, 1955.

Bana karşı Batı uygarlığının mutlak üstünlüğünü ileri sürüyor ve göreciliğimi kınıyordu. Şekli görüyorsunuz! Cevabım epey kırıcıydı. Oysa Akademi'ye aday olduğum zaman (o benden iki yıl önce girmişti) beni desteklemiş olduğunu öğrendim. Bu beni müteessir etti; seçildikten sonra, "Size teşekkür edebilmemin tek yolu, son sözü size bırakmaktır" diyerek kabul konuşmamı yapmasını rica ettim ondan. Önce biraz kendini naza çekti, sonra kabul etti.

Nahoş bir geçmişi böylece birlikte gömebileceğimizi düşünüyordum. Hiç öyle olmadı: Caillois sitemlerini tekrarladı ve sizin de fark ettiğiniz gibi son bölümü dış gıcırdatıcı bir konuşma yaptı (ilk versiyonu daha da sertti). Ne olursa olsun, erken ölümüne kadar içten bir ilişkimiz oldu.

Caillois çok kültürlü bir insandı; kendi deyişiyle "çaprazlaşmasına" kurulmuş öngörülmez yakınlıklara meraklı bir zihindi. Marcel Mauss'un derslerini izlemişti, bunlardan esinlenmişti. Anlaşmamız gerekirdi. Ama üsluba yönelerek, araştırmayı ihmal etti. Spekülasyonlarını edebi ve şiirsel düzlemle sınırlı tutmak istedi: Tözden ziyade biçim ilgilendiriyordu onu. Tözü biraz daha kesinlikle ve nesnel bir kaygıyla ele almaya çabalanır çabalanmaz, müsamaha göstermiyordu buna. Tuhaf bir paradoksla, gerçeküstücülerle eski takışmasının unsurlarını, ama daima muhafazakâr bir anlayışla, tersyüz ediyordu.

Akademi'deki oturumlara katılıyor musunuz?

Hayli düzenli bir biçimde.

Ne yapıyorsunuz orada?

İç meseleler tartışılıyor ve daha sonra okula döndüğüm izlenimini veren sözlüğe geçiyoruz. Bir sözcüğü açık seçik tanımlamak çok iyi bir zihinsel alıştırma. Gündelik yaşamda dili ne kadar yaklaşıp, hatta kusurlu kullandığımız anlaşılıyor. Anlamını bilmediğimiz meslek terimleriyle sıkça karşılaşıyoruz. Zanaatkârlarla tartıştığım zaman, onlarda her alet, her unsur, her hareket için kesin kelimeler bulunurken, benim ağır ve sakar dolaylamalarla ko-

nuşmak zorunda kalmama her zaman üzölmüşümdür. Onların ke-
limelerinin saptanıp yaygınlaştırılması yararlı görünür bana; baş-
ka bir düzlemde ise, tamamen aynı anlama gelen ve unutulmuş
olan iyi eski Fransızca sözcükler olduğunda İngilizce ve Ameri-
kancadan kelime alınmasından (buna ilke olarak karşı çıktığıım-
dan değil) kaçınmak da. Bana genellikle etnografik sözcükler için
danışılıyor. “Bumerang” gibi bir sözcüğü, bütün sözlüklerle aynı
yanılgılara düşmeden üç satırda tanımlamanın biraz düşünmeyi
gerektirdiğine inanmanızı istirham ediyorum.

Dil, yazarların iş aletidir: karmaşık ve kullanması güç bir alet.
Bunun kaynaklarını ve zorlamalarını bilmek yerinde olur; bu
alandaki iş hiç bitmez. Sözlük hazırlama işi, sporcunun antrenman
jimnastiğine, müzisyenin gamlarına benzer. Hem bunu kullanan-
lar hem de sonuçta ortaya çıkana girişenler için elzemdir muhte-
melen. En azından kendi payıma, bunu böyle anlıyorum.

*1984’te, o sırada Kadın Hakları Bakanı olan Yvette Roudy’nin
kurduğu komisyonun, bazı sözcüklere dişil bulma tekliflerine kar-
şı Fransız Akademisi’nin açıklamasını sizin kaleme aldığınız söy-
lenir.*

Kâğıda dökme işini ben üstlenmişim. Roudy Komisyonu’nun or-
taya attığı sorunlar önemsiz değildi. Dilin geleceğini bağlayan so-
runlardı.

Dilde değişikliklere gitmek ilkelerinize ters mi?

Modaya uymak içinse, elbette ters. Akademi bunun yerleştğini
gözlemlediğinde kural koyar ve muhtemelen onaylar (onay: *sanc-
tion* sözcüğünü bugün kazandığı yanlış anlamda [yaptırım] kul-
lanmıyorum: *sanction* onaylamak demektir, cezalandırmak de-
ğil). Kullanıma girmiş ve dilin ruhuna da sözcüklerin oluşum ku-
rallarına da aykırı değilseler, bazı dişil türevlerin kabul edilmesi-
ne muhalif değilim. Bana kabul edilemez gelen şey, bir baskı gru-
buna sevimli görünmek için, kararnameyle resmen sözcükler ilan
etmektir. Özellikle de cinsiyetler ile dilbilgisel cinsleri birbirine

kariştirmek kadar kaba bir durum söz konusu ise. Dumézil bu konuda *Le Nouvel Observateur*'de, gelecek kuşaklara da yol göstermeyi hak eden parlak bir makale yazmıştı.³³

O halde, franglais diye adlandırılan olgu için de aynı şeyin söz konusu olduğu söylenerek size itiraz edilebilir: Week-end sözcüğü kullanıla kullanıla kendini kabul ettirdiyse, haftasonu demek neden gereksin?*

Bu fikre katılmıyorum, ayırt etmek gerek. Az önce söylediğim gibi; İngilizce sözcükler ithal ediyoruz, oysa bunların Fransızcalarını sadece unutmuşuz. Onları tekrar kullanıma soksak yeter. Fransız etnologları, aynı anne ve babadan olan çocuklar için, cinsiyet ayırt etmeksizin, İngilizce *sibling* sözcüğünü kullanmak zorunda hissediyorlardı kendilerini. Fransızcadaki *germain*'in anlamının da tam bu olduğunu gösterdim onlara (*germain* kuzenler, kız ya da erkek kardeşle bir tutulabilecek derecede yakın olan kuzenlerdir). Ondan sonra hâlâ *sibling* yazmayı sürdürenler sadece geri zekâlılardır.

Başka örneklerde, ya Fransızca bir sözcük yoktur, ya da Fransa'da bulunmayan ve ithal ettiğimiz bir şeye bu sözcüğün kullanılması için onu bozmak gerekmektedir. Ya onu olduğu gibi benimseyelim, ya da yabancı terimi Fransızlaştıralım. Dil daima bu şekilde zenginleşmiştir. Fransızca dışarıdan alınmış sözcüklerle doludur; hatta bunların bazılarını Orta Brezilya'daki Yerlilerin ağzından bile duymuşumdur!

Buna mukabil, sözdiziminin İngilizce tarafından bozulmasına karşı mücadele vermek gerek. Kafaları tıka basa Anglosakson literatürle doldurulmuş yazarların "olmak" fiilinden başka fiil bilmediği ve bütünüyle edilgen kullanımla kendilerini ifade ettikleri haddinden fazla doktora tezi, hatta habilitasyon tezi (*doctorat d'Etat*) geçti elimden.

* Fransızcada bolca İngilizce kelime kullanımına verilen alaycı ad. -ç.n.

33. Georges Dumézil, *Le Nouvel Observateur*, 7 Eylül 1984, s. 74-76.

İngilizceyi akıcı konuşuyorsunuz, çünkü New York'ta yaşadınız. Başka çok dil öğrendiniz mi?

Hayır. Dil yeteneğim hiç yok. Kusurlu bir İngilizceyle makaleler yazıyorum; berbat bir aksanla İngilizce bir konferans verebiliyorum.

Bu kolaylık noksanlığı sizi rahatsız etmedi mi?

Etti, hem de çok.

Dumézil gibi diller öğrenmeye yönelik sıkı bir iradeniz hiç olmadı mı? Yabancı dillere yönelik ateşli bir tutku?

Dumézil'de bu sadece bir tutku ya da bir irade değildi, yetenektir! Dumézil bir metni satır satır çevirisiyle beraber okuyunca yüz sayfa sonunda söz konusu dili öğrendiğini anlattığı vakit ağzım bir karış açık kalıyordu.

Brezilya'dayken Portekizce öğrenmeyi denediniz mi?

Elbette, fakat o dönemde bu katiyetle elzem değildi, çünkü biraz kültürlü her Brezilyalı Fransızca konuşuyordu. Araştırma gezisine çıktığımızda, ülkenin içlerindeki köylülerle Portekizce konuşurdum: kaba, neredeyse taşra ağızlı bir Portekizce.

Ya Japonca? Bugün bilhassa Japonya'yla ilgileniyorsunuz.

Şu son on yıl boyunca çok çaba gösterdim. Ama çok yaşıyım. Bir kulağımdan girip diğerinden çıkıyor.

Yolculukları sever misiniz?

Çok seyahat etmem gerekti, ama yolculuk olsun diye yolculuğu sevmem. *Corinne*'de, "Her ne denirse densin, yolculuk hayattaki en hazin zevklerden biri," diye yazan Madam de Staël ile aynı duyguyu paylaşıyorum.

Hüzünlü Dönenceler'in başındaki "Seyahatlerden nefret ederim" sözü, sadece bir takılma değil öyleyse...

Ufak bir kıskırtmaydı, elbette. Mamafih, gençliğim haricinde (o zamanlar hakikaten "başka bir yer"e gidiyordunuz) yolculukların beni hiçbir zaman coşturmadığı da doğru. Son on yıldır boş kalan yerleri doldurmak için tekrar seyahat etmeye başladım. Hâlâ kalan var...

Nereye gittiniz?

Meksika'ya, Kaliforniya'ya, İsrail'e, İtalya'ya, Kore'ye; şimdi yine gitmeye hazırlandığım Japonya'ya ise dört kez.

Japonya gibi bir ülkeye vardığınızda ne yapıyorsunuz?

İki-üç konferansla zorunlulukları yerine getirdikten sonra, benim de katkılarımıyla çıkarılan bir güzergâh uyarınca ülkeyi geziyorum. Çok yol yaptım orada.

Orada sizi çeken ne?

Bizim uygarlığımızla şaşırtıcı simetri ilişkisi olan çok eski bir uygarlık; ama tersyüz edilmiş bir simetri bu. Fransa'nın batı çıkıntısını temsil ettiği Avrasya kıtasının doğu çıkıntısı olduğunu unutmayın Japonya'nın. İki ülke, üzerinde binlerce yıldır yaşanan ve insanlarla fikirlerin durmaksızın dolaşımında olduğu uçsuz bucaksız toprakların iki ucunda, birbirine sırt çevirmiş gibi. Bir dizi dönüşümün en uç hallerini ayırt etmek hoşuma gidiyor orada.

Modern Japonya'yla ilgilenmiyor musunuz?

İlgileniyorum elbette; her halükârda, onu hesaba katmazlık edemem. Ama ancak şimdiki zamanı en uzak geçmişe tekrar bağlayabilirsem uyanıyor o ilgi.

Sosyolojik kafa yok mu sizde?

Benimki daha ziyade etnolojik, hatta arkeolojik. Kore'yi beraber gezmekte olduğumuz öğrencilerin hoşuna gitmiyordu bu; muhtemelen çok siyasallaşmışlardı. Bana söylenene göre aralarında birbirlerine: “Şu Lévi-Strauss da sadece artık var olmayan şeylerle ilgileniyor,” diyorlarmış. Bir anlamda doğrudu bu.

Tabiat da çok büyük yer tutuyor tabii. Dörtte üçünün meskûn olmadığını sıklıkla unuttuğumuz Japonya'nın tabiatı ise, inanılmaz güzellikte gösteriler sunar. Japonya tabiatı da bütün diğerleri gibi: Bakışımıza bir düzensizlikler tablosu sunar. Fakat Avrupa ya da Amerika'da, kompozisyonun unsurları, bitkileri kastediyorum, bizatihi düzensizdir – Baudelaire'i hatırlayın: “gayri nizami nebatat”. Japonya'da, manzaradaki çeşitlilik, nizami bitkilerin bağdaşmasının sonucu: kriptomerler, bambular, çay, pirinç tarlaları. Hem biçimleriyle hem renkleriyle daha yoğun ve kalıcı görkemli bir gösteri arz eder.

Japonya'da, anıtlar ve örflerle ilgilendiğim kadar ağaçlar ve bitkilerle de ilgilendim. Ağaçları ve bitkileri, hatta kayaları canlı varlıklar telakki eden eski Japon inancının ruhu da zaten bu değil midir? Japonya'nın bende yarattığı büyülenmenin nedenlerinden biri de orada, etnoloğun kendini aşına olduğu bir zeminde bulunduğu, arkaik bir geçmişle doğrudan temas içinde olan üst düzeyde gelişmiş teknik, edebi ve sanatsal bir kültürün hissedilmesi.

“Zamanın nasıl geçtiğinin farkına varmıyor insan”

1964'ten 1971'e kadar Mythologiques'in dört cildini çıkardınız...

Her sabah beş ile altı arasında uyanıp haftasonu denen şeyi unuttuğum bir dönem bu. Hakikaten çalıştım...

Sonuç devasa: Cilt başına yüzlerce, toplamda neredeyse iki bin sayfa.

Bu kitapların bana verdiği zahmeti hatırlıyorum bilhassa. Çıkan üründen de büyüktü!

Bir kitabı bitirdiğiniz vakit, muayyen bir sevinç, gerçek bir hoşnutluk hissediyorsunuzdur.

Bitirmiş olmanın hoşnutluğu. Ama sevinç içinde çalıştığımı söyleyemem. Daha ziyade bunalarak, hatta gına getirerek oluyor bu. Başlamadan önce, başlangıç cümlesini bulamadan boş kâğıt karışısında günler geçirdiğim olur.

Ya kitap çıkınca?

Ölüdür, bitmiştir, yabancı bir cisim haline gelmiştir. Kitap beni katederek geçip gider; birkaç ay ya da yıl boyunca, şeylerin hazırlandığı ve kendilerine yer buldukları mekân olurum; daha sonra da bir atık gibi ayrılırlar benden.

Kitaplarınız arasında tercihiniz hangisinden yana?

Bunu bile söyleyemiyorum. Çünkü onları tekrar elime aldığım-
da, sanki başka biri tarafından yazılmış gibi geliyor. Benim ço-
cuklarım değiller.

*Yazmış olmayı isteyeceğiniz ya da yazmamış olduğunuz için piş-
manlık duyduğunuz bir kitap var mı?*

Edebi bir eser yazmamış olduğuma çok pişmanım.

Bir roman ya da tiyatro oyunu mu?

Tiyatro yazarı olmak isterdim. Hiçbir edebiyat türü böyle bir tu-
tarlılık gerektirmiyor gibi. Her replik, her sözcük, harekete katkıda
bulunmalıdır. Ölü zaman olmamalıdır.

Denediniz mi?

Hüzünlü Dönenceler'de bahsettiğim, muallakta bir denemeyi ha-
riç tutarsanız hayır. Üstelik felsefi bir dramdı. İyi bir bulvar piyesi
bana bu türün doruk noktası gibi gelir!

Buna mukabil, bir romana başlamıştınız...

...otuz sayfa sonunda bırakmıştım, çünkü çok kötüydü.

Öyküsü neydi?

Adı *Hüzünlü Dönenceler* olacaktı. Ve Conrad'vari bir öyküydü
bu. Olay basında okuduğum bir hikâyeden geliyordu: Pasifik'te-
ki bir adada, bir gramofonla yerlileri tanrıların yeryüzüne dön-
düğüne inandırma amaçlı bir sahtekârlık. Kitapta bu işi yapanlar,
siyasi mülteciler ya da çeşitli kökenlerden başkaları olacaktı. Ara-
larında dramlar yaşanacaktı.

Sadece başlığı mı kaldı?

Başlık ve bir günbatımını tasvir ettiğim, italikle yazılmış sayfalar.
Romanın başıydı bu.

Joseph Conrad olmayı ister miydiniz?

Her halükârda kitaplarını yazmış olmayı isterdim!

*

1983'te, Uzaktan Bakış'ı çıkardınız. İki ciltlik Yapısal Antropoloji tarzında makalelerden oluşan bir derleme bu. Neden Yapısal Antropoloji III demediniz?

Çünkü arada, yapısalcılık sözcüğü öyle bir hasara uğramış, öyle suistimallere maruz kalmıştı ki, ne anlama geldiği artık bilinmiyordu. Ben hâlâ biliyorum, ama özellikle Fransız okurlar için aynı şeyin söz konusu olduğundan emin değilim. Sözcüğün içi boşaltıldı.

Bu derlemenin önsözünde şöyle yazmışsınız: “Yapısalcılığın modası geçti.” Nostalji miydi bu?

Kesinlikle değil. Bir tespitte bulunuyordum: Fransa'daki kültür dünyası obur. Bir süre, yapısalcılıktan otlandı. Bir mesajı olduğu hayal ediliyordu. Bu moda geçti. Her moda beş-on yıl sürer... Paris'te bu işler böyle. Ne nostalji ne pişmanlık duyuyorum.

Yapısalcılığın bu geri çekilişiyle beraber, felsefenin en geleneksel biçimlerine dönüş yaşandı...

İki hadise birbirine bağlı.

Bu dönüşü üzülüyor olmalısınız...

Neden üzüleyim?

Çünkü çalışmanızı bu gelenekçi felsefeye karşı kurdunuz.

Doğru, ama çağdaşlarımın selametinden sorumlu hissetmiyorum kendimi.

Budalaca şeyler okuyorlarsa başlarına geleni hak etmişlerdir diye mi düşünüyorsunuz?

“Başlarına geleni hak ettiler” demem; “bu kitapları okumaktan hoşnut oluyorsa ne âlâ” derim.

Yapısalcılığın revaçta olduğu dönemin bitişi için yorumcular keskin bir tarih verdiler: Mayıs 68. “Yapılar sokağa dökülmüyor” sözünü bilirsiniz.

Muhakkak olan bir şey var: Mayıs 68, önceki yıllardaki çok sayıda gelişmenin yanlış anlamalara dayandığının ispatı oldu. Şunu demek istiyorum: Kültürlü kamuoyunun yapısalcılığa gösterdiği ilgi, sorunu iskaliyordu. Sadece, yapısalcılığın, çağdaşlarımızın temel uğraşlarından çok uzak bir araştırma tipi olmasındandı –olmasındandır– bu.

Laboratuvardaki sessizlik gazetelerin şamatasından evladır diye mi düşünüyorsunuz?

Aynen.

Biraz Mythologiques’in devamı gibi olan son kitabınız, 1985’te çıkan Kıskaç Çömlekçi (La Potière jalouse), öncekilere nazaran –tabii Hüzünlü Dönenceler bir yana– çok daha erişilebilir bir kitap. Nüfuzunuzun azalmasından çekindiğiniz için pedagojik bir kitap mı yazmak istediniz acaba?

Birincisi, bu kitap pedagojik bir kaygıyla yazılmadı; ikincisi, nüfuzumu pek dert etmiyorum.

Yine de öncekilerden daha basit bir kitap bu.

Hem evet hem hayır. Önce hayırla başlayayım: Bu kitap çıktığında, birçok kişi bana, “Kitabınız çok ilginç, ama o kadar zor ki!” dedi. Bu sözler üzerine, diğer kitaplarımdan da sayfa açmamış oldukları sonucunu çıkardım. Daha az kalın olduğu için pek ürkütmeyen bu kitabı ise okumayı denediler. Ama yine de yılgınlığa düşürdü onları.

Ama diğer kitaplarınızı açmış olanlar bu kitabı sorunsuz okuyabiliyor.

Haklısınız. Çünkü bir kenarda sakladığım epey eski bir dosyaydı bu. *Mythologiques*’in birçok yerinde buna imada bulunurum. Onu muayyen bir mesafeden ele aldım. Ezici bir malzeme kütleleriyle karşı karşıya değildim artık. *Mythologiques*, bir keşif çalışmasının akışını, neredeyse gün gün sergiler. Benim için bilinmez olan bakir bir ormanda güçbela ilerliyordum. İçinden geçilmesi zor ağaçlıklarda çok emek vererek kendime bir yol açıyordum. *Kıskanç Çömlekçi*’yi yazarken ise, ormandan çıktığımı biliyordum: Şeylere daha uzaktan bakabilirdim, perspektif içinde görebilirdim onları.

Diğer yandan, *Mythologiques*’te sıraladığım bütün ayrıntılı ispatlardan sonra, safhaları tekrarlamama ihtiyaç yoktu. Ulaşılmış sonuçları hatırlatmak, onları masaya bir nevi dökmek yetiyordu. Bir kereliğine de olsa, bu kitabı yazarken eğlendiğimi gizlemeyeceğim sizden.

Bu kitapta konu dışına çıktığınız eğlendirici yerler, ufak fantaziler buluyoruz... Labiche ile Sophokles’in yakınlıklarını gösterdiğiniz o bölümü düşünüyorum da.

Bu fikir uzun zamandır aklımdaydı. Hatta belki de kitabın uzak kökeni buydu. Kaldı ki, (şimdi o kadar kötü oynanan) Labiche her zaman zevk vermiştir bana. Çocukken, babaannemin evine haftada bir akşam yemeğine gittiğimiz sırada sığınağım oydu. Bütün eserlerinden bir ciltle salonun bir köşesine çekiliyor ve kendi kendime gülüyordum.

Yaş ilerledikçe, geçmişten parçalar yüzeye çıkıyor, ya da, başka türlü söylersek, kıvrımlar açılıyor. *Mythologiques*, taparcasına bir saygıyla yetiştirildiğim ve ergenlikte koptuğumu sandığım Wagner’e götürdü beni; *Kıskanç Çömlekçi* ise çocukluk okumalarım. Eğer nasip olursa, on yaşındaki tutkum olan Don Kişot’la tekrar buluşacağım (misafirleri eğlendirmek için, içlerinden biri-

nin kitaptan herhangi bir yeri açıp bir cümle okuması isteniyordu; tereddütsüz devamını getiriyordum, zira kısaltılmış baskımı ezbere biliyordum – hafif parlak pembe kapak kâğıdı geliyor gözümün önüne). Yoksa, tüm eserlerimde, benim bir çeşit Don Kişotlukla hareket ettiğimi mi söyleyecek kimileri?

Bununla neyi kastediyorsunuz?

Sözlüklerdeki tanımını değil: Haksızlıkları onarmaya aşırı düşkünlük ve kendini mazlumların koruyucusu gibi görmek değil. Bana öyle geliyor ki, Don Kişotluk esasen, şimdiki zamanın ardında geçmiş bulmak için duyulan saplantılı bir arzudur. Eğer bir gün kaçığın biri çıkıp da nasıl bir kişilik olduğumu anlamayı dert ederse, bu anahtarı sunuyorum ona.

Kıskaç Çömlekçi çıktığı sıra, bana şöyle söylemişsiniz: “Bir kitap daha hazırlıyorum ve sonuncu olacak bu.” Hâlâ ona mı çalışıyorsunuz?

Malzemesi önümde, ama pek çalışmıyorum. Öteki kitabın, İngilizce deyişiyle *sister book*’u (kardeş kitabı) olacak bu. Amerika’nın mitosları ve bölgeleri farklı da olsa, *Kıskaç Çömlekçi*’de ele alınana paralel bir mitoloji problemini konu alacak.*

Hangi bölgeyi kapsayacak?

Washington-Oregon bölgesi. Kuzey Pasifik kıyısı diyelim. Sorun, bu dosyaya hangi ucundan el atacağımı bilememem; özellikle de onca başka örneğin üzerine bir tane daha mitoloji serimlemesi eklemenin hakikaten elzem olup olmadığını...

Bu kitabın başlığı ne olacak, şayet yazarsanız?

Yazmama engel olan sebeplerden biri de başlığı bulamamam. Oysa kitaba tonunu veren, başlığıdır.

* 1991’de yayımlanacak olan *Histoire de lynx* (Vaşağın Hikâyesi). –ç.n.

Çok kitap yazdınız; bunlar yorumlandı, tartışıldı, eleştirildi... Geriye dönüp baktığınızda, izleniminiz nedir?

Bütün bunların bana yabancı olduğu izlenimindeyim. Dün bana Güney Amerika’da bir yerdeki bir mitoloji sorunundan bahsettiler. Buna benzer bir noktaya işaret etmiş olduğumu hatırladım. Nerede olduğunu sordular; aklıma gelmedi.

Ya kariyeriniz? Bütün dünyada çok sayıda üniversitede fahri doktor unvanı aldınız, CNRS’in altın madalyasını aldınız, Fransız Akademisi üyesisiniz... Taltif edilmeye doymuş bir insansınız.

Bunların koleksiyonunu da yapmıyorum, çok fazla önem de atfetmiyorum böyle şeylere. Bir fahri doktorayı reddettiğim olmuştu. Özellikle koltuk kabartıcıydı, fakat gidip yerinden almak gerekiyordu; ama o sıralarda pek yerimden kııldama isteğim yoktu.

Yani sizin için önemli olan, ne taltif edilme ne tanınmışlık; ikna edici serimlemeler üretmiş olmanız asıl...

Yanılsamaya kaptırmıyorum kendimi. Herkesi ikna etmekten uzaklar; ilelebet ikna edici de kalmayacaklar. Dumézil’in âdet edindiği şekilde cevaplayacağım sizi: Yirmi yıl içinde, otuz yıl içinde, bütünüyle aşılmış görünecek bu.

Ama hakkınız var: Muayyen sayıda problemin benim ele alış şeklimden daha iyi bir şekilde ele alınması için, yıkmak için de olsa benim yazdıklarımın geçilmesi gerektiği duygusundayım. Kitaplarımın etnolojik düşünüşün bir ânına damgalarını vurduğu ve bunun hesaba katılacağı...

Aşılma, hatta unutulma perspektifi isyan ettirmiyor mu sizi?

Çocukça davranmak olur bu. Yüzlerce yıllık düşünce tarihi bunun herkesin başına geldiğinin ispatıdır.

Ama o kadar çalışma yürüttükten sonra...

Niçin bu kadar çalıştım? Çalıştığım zaman, bunaltı anları yaşarım, ama çalışmadığım zaman yavan bir can sıkıntısına kapılırım ve vicdanım sızlar. Çalışma hayatı diğerinden daha neşeli değildir, ama hiç değilse zamanın nasıl geçtiğinin farkına varmıyor insan.

İkinci Kısım

Zihnin Yasaları

Lévi Strauss ve ilk eşi Dina, Caduveo ve Bororoların bölgesinde araştırma gezisinde. Mato Grosso, Brezilya 1935.

Katı Evlilik Kuralları

Jakobson'la karşılaşmadan evvel, bundan önce dediğiniz gibi, "öyle olduğunu bilmeden yapısalcı"ydınız ve onun yöntemlerini derhal akrabalık üzerine çalışmanıza uygulayabildiniz.

Olaylar öyle gelişmedi. Fikirlerini uygulamadım; onun dil hakkında söylediklerinin benim akrabalık sistemleri, evlilik kuralları, daha genel olarak da toplum hayatı hakkında bulanık bir şekilde sezinlediklerime tekabül ettiğinin farkına vardım.

Akrabalığın Temel Yapıları'nı (ATY) da o anda yazmaya başladınız. Aslında, dilbilimin size düzene sokulmuş bir modelini sağladığı yapısal yöntemden yola çıkarak tekrar yorumlanan Marcel Mauss'un Armağan Üzerine Deneme'sinin evlilik sorunlarına bir nevi teşmili bu...*

Böyle de söylenebilir. Ama Granet'yi ihmal etmeyin. Akrabalık sorunları hakkında benim gözümü açan, Granet'nin *Eski Çin'de Evlilik Kategorileri ve Hısımlık İlişkileri* adlı kitabıdır.** Montpellier Lisesi'nde çalışırken, azledilmeden birkaç hafta önce bu kitabı okudum ve bayıldım. Granet çok karmaşık sistemlere girişiyordu ve hem ne gibi parçalardan yapılmış olduklarını hem de

* Türkçede ilk çevirisi: *Hibe, Arkaik Cemiyetlerde Mübadelenin Şekilleri ve Sebepleri*, çev. Sadri Etem, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi yayını, Ahmet Sait Matbaası, 1934. –ç.n.

** Bkz. Marcel Granet, *Catégories matrimoniales et relations de proximité dans la Chine ancienne* Paris: F. Alcan, 1939. –ç.n.

nasıl işlediklerini anlamak için, tıpkı bir makineyi söker gibi söküp dağıtıyordu onları. Toplumsal olgulara uygulanan bir nesnel düşünce biçimi keşfediyordum. Aynı zamanda da, çok karmaşık sistemleri açıklamak için Granet'nin onlardan da karmaşık çözümler hayal etmeye kendini kaptırmasından rahatsız oluyordum. Bana kalırsa karmaşığın ardında basit olan vardı. Fakat akrabalık sistemleri üzerine tüm düşünme çabalarım buradan ve de Brezilya'da sahadan toplamış olduğum aynı mahiyetteki malzemelerin daha önce zaten önüme koyduğu sorunlardan gelir.

Akrabalığın Temel Yapıları çok hacimli bir kitap; antropolojideki "arkaik yanılısama"ya saldırdığınız bölüm gibi birçok genel bölümle açılıyor.

Oluşmakta olan ve New York Yüksek Araştırmalar Özgür Okulu'nda verdiğim eğitime tekabül eden bir düşünceydi bu. Bir yandan da yazıyordum. Fikirlerimi yerli yerine oturtmak için bu hazırlıklar elzemdi muhtemelen. Bugün, kitabın genel ekonomisinin bunları gerektirdiği kanaatinde değilim pek artık.

Oysa birinci bölüm, tabiat ile kültür karşıtlığını tasvir ettiğiniz –ensestin yasaklanmasının damga vurduğu– bölüm, bu kitaptaki bütün düşünce çabanızın temelinde.

Çıkış noktası oydu. Ama o zamandan beri, bir şeyler değişti.

Kaldı ki, 1967'de ikinci baskıya yazdığınız önsözde, bu noktaya döndünüz.

Evet, benim bu bölümleri yazmış olduğum devirden (1943-44'e doğru) beri etoloji atılıma geçti ve çok sayıda yeni olgu getirdi. O sırada hayvanlarda ensestten kaçınmaya benzer hiçbir şeyden habirimiz yoktu; çünkü Aristoteles'ten beri neredeyse sadece evcil hayvanlar üzerinden akıl yürütüyorduk.

Oysa vahşi durumda yaşayan hayvanların –büyük maymunların, ama başka türlerin de– gözlemlenmesi, kan bağı olanlar arasında birleşmelerin ender görüldüğünü, hatta bazı düzenleyici

mekanizmalarla imkânsız kılındığını saptıyor gibi. Bu tür araştırmaların uzmanları ve onların peşinden etnologlar, ensestin yasaklanmasının köklerini tabiatıtan aldığı sonucuna vardılar alelacele. Kimileri için, ATY'nin ana tezi bu yüzden yıkılmış olmaktadır; kimileri için de bu tezi insan toplumlarının berisine, bazı hayvan topluluklarına yaymak gerekmektedir: Örneğin, Afrika'daki uzun kuyruklu yeşil maymunlarda en iyi evlilikler –yani türün yaygınlaşmasını en kolaylaştırıcı olanları– kuzenler arasında olanlardır (ayrıca bildircinlarda da bu böyledir) ve genç erkekleri komşularıya takas ederler.

Bütün bunlar, itiraf ediyorum, beni epey kuşkucu kılıyor; gözlemlenen olgular üzerine kuşkular değil bunlar; çok sık olarak insanbiçimcilik izleri taşıyan yorumları üzerine. Buluğa erdiklerinde gençleri –ele alınan türe bağlı olarak bazen erkekleri bazen dişileri– gruptan dışlama yönünde genel bir eğilim olması muhtelif şekillerde açıklanabilir; bunlardan gerçeğe en yakın görüneni yiyecek için yarıştır. Hayvanlar arasında gençlerin dağıtılmasının sözümona bir “ensest yasağı”nın sonucu olduğunu düşünmemize izin veren hiçbir şey yoktur. Kan bağı olanların birleşmesinin zararlı sonuçları olduğu argümanı –özellikle de aktarımlar komşu sürüler arasında yapıldığında– her halükârda bunu açıklayamayacak kadar zayıf.

Öyleyse, kitabınızın başlangıç fikrini bugün savunur musunuz? Ensest yasağı kültür alanının kurallar âlemi olduğunu mu gösterir?

Madem ensest yasağının doğal bir temeli var, insan toplumları neden bu konuyu saplantı haline getiriyor ve manyakça bir titizlikle bunu ilan etmeye girişiyorlar, bu pek anlaşılabilir bir durum değil. Yazısız toplumlarda enseste yönelik arzuların sıklığını açığa vuracak bir atasözü ve özdeyişler seçkisi yapılabilir. Ve sorunu biraz genişletirsek, geleneksel Avrupa toplumlarında içevlilik tutkusunu yeterince hesaba katıyor muyuz? Bizzat Fransa'da, 19. yüzyıl boyunca, yarıçapı 5 km'lik bir alan içinde akdedilen evli-

liklerin, kırsal alanda %80'i aşabildiğini biliyor musunuz? Mistral, bir yerde, enstest yasağının doğal bir temeli olduğunu savunanların üzerine düşünmelerinde yarar olan harikulade bir eski Provans sözünü zikreder: “Köyünden, elinden geliyorsa sokağından, elinden geliyorsa da evinden evlen.”

Çocukluklarını aynı çatı altında yaşamış olan bireyler arasında cinsel istek noksanlığı iddiasına ve yıllardan beri tekrarlanan (ve üstelik hiçbir şey kanıtlamayan) iki örneğe gelince (İsrail'deki *kibbutz*'lar örneği ve Taiwan'dan bir örnek), bunların karşısına karşı örnekler çıkarılabilir. Bilhassa, cinsel ilgi önceden aile çemberi dışına yöneltildiği için bu istek noksanlığının ortaya çıkabileceği görülmemektedir. İzninizle zikretmek istediğim Durkheim, bunu pek iyi anlamıştı: “Enstest ilişkilerinin ve ailevi duyguların birbirine indirgenemez görünmelerinin tek nedeni, bu duyguların kaçınılmaz olarak o ilişkileri dışladığını sanmamızdır.” Sadece biz değil: Toplumların büyük bir çoğunluğu öyle sanıyor.

Bu kitabı günümüzde yazmanız gerekseydi, çıkış noktanız ne olurdu?

Öncelikle, yazmaya çekinirdim onu. Yaşlandıkça, engin sentezlere kalkışmayacak derecede temkinlileştim. Öyle sanıyorum ki, hayvan yaşamından ve grup psikolojisinden elde edilen gözlemlere nasıl bir ilgi duyulursa duyulsun, sosyolojik mülahazaların başka varsayımlara ihtiyaç duymamızı gerektirmeyecek derecede inandırıcı olduğunu söylemekle yetinirdim.

Bir ilk kitap için çok iddialıymış!

Haddinden fazla iddialı, haklısınız.

1949'da yayımlandı ve bugün de hâlâ tartışılıyor.

En başından beri itiraz edildi ona; halen de ediliyor. Ama bu sorunlar üzerine her tartışmada neredeyse mecburi bir referans olması içimi çok rahatlatıyor.

Claude Lefort 1952'de, matematiksel modeli ampirik gerçeklikten daha gerçekmiş gibi sunmakla itham ediyordu sizi.

İnsan tecrübelerinin tamamının matematiksel modellere indirge-
nebileceğini asla iddia etmedim. Toplumsal yaşamda her şeyin
yapısal analizle yargılanabilir olduğu fikri hiç aklımdan geçmedi
– kaçıklık gibi gelirdi bu bana. Aksine bana öyle geliyor ki, top-
lumsal yaşam ve onu kapsayan ampirik gerçeklik, insan ölçeğin-
de, rastlantının alanına girer (bizi ortadan kaldırılamaz bir olum-
sallıkla karşı karşıya bırakan tarih önünde bu sebeple eğiliyo-
rum). Ben sadece, kargaşanın hüküm sürdüğü –bu deyişi kullan-
mama izin verirseniz– bu muazzam ampirik çorbanın içinde şu-
rada burada örgütlenme adacıkları oluştuğunu düşünüyorum. Be-
nim kişisel tarihim, bilimsel seçimlerim, artakalanla ilgilenmek
yerine bunlarla ilgilenmeme neden oldu. Bununla birlikte başka
veçhelerin varlığını ve başkalarının bunlara meşru bir ilgi duya-
bileceklerini yadsımıyorum. Kendi payıma, bir yandan ayrıcalık-
lı vakalar olduğunu bilmekle birlikte, çok küçük bile olsa, biraz
tutarlılık getirilmesi mümkün olan alanlar üzerinde yoğunlaşma-
yı seçtim. Gösterdiğim bu yaklaşım türünün hadiselerin tamamı-
nı kapsamadığını da biliyorum; bir meteoroloji durumunu açıkla-
mak için üzerinde çok çalışılmış mantıksal-matematiksel bir mo-
del, bir günbatımının yol açtığı estetik heyecanı ne kadar açıklı-
yorsa ancak o kadardır bu da. Eğer estetik heyecan tasvir ve tah-
lil edilmek istenirse, başka bir açıdan yaklaşmak ve başka anla-
yış kiplerine başvurmak gerekecektir.

*Claude Lefort'un 1952'deki ithamları, peşinden gelecek –hatta
peşinizden gelecek diyeyim– “biçimciliğiniz”, “kuramcılığiniz”,
“soyutlamacılığiniz” üzerine bir dizi ithamın yolunu açmasıyla
hayli ilginç...*

Cevabım yine aynı.

Rodney Needham'ın ithamı biraz farklıydı; inşa edilmiş modelin,

tahlille ortaya çıkarılan kuralın, gerçeklikte hep uygulanmadığını söylüyordu.

Ben olsam daha ileri giderdim: Model nadiren olduğu gibi uygulanır. Burada da yine, neyi incelemeyi seçtiğinizi bilmek önemli. Şeylerin somutta vuku bulma şekilleri de olabilir bu. Ya da, kendi ilkelerine sadakatle uymaksızın, iyi davranış şekli üzerine ahkâm kesen kimselerin zihninde olup bitenler. ATY’de incelediğim de bu ikinci veçheydi: insanların ne yaptığı değil, yapılması gerektiğine inandıkları ya da yapılması gerektiğini ileri sürdükleri.

Pierre Bourdieu ise, kendi payına, Ikbayliyen’deki (Kabylie) etnolojik incelemelerine dayanır...

... çok dikkat çekici incelemelerdir bunlar...

... evlilikle ilgili “kurallar” fikrinizi kabul etmez ve onun yerine “stratejiler” fikrini koyar.

Buna şaşırmadım, çünkü zamanla ilgi alanları değişiyor. Vurguyu kâh toplum yaşamının kurala bağlanmış veçheleri üzerine yaparsınız, kâh muayyen bir kendiliğindenliğin tezahür ediyor görüldüğü veçheler üzerine. Aslında, kurallar da vardır stratejiler de. Stratejiler kuralları altüst edebilir, ama belirli bir toplumda ve dönemde, bireylerin ellerindeki stratejilerin kurallara tabi olmadığı durumlar da nadirdir ve bu böyle gider. Bütün mesele, bilgilerin mevcut durumunda ve belirlenen bir araştırma hedefinde, hangi gözlem düzeyinin en yararlısı olduğunu bilmektir. Ya biri ya diğeri olacaktır; ya da ikisi birden.

Daha genel bir zeminde bakarsam, “şu” veya “bu” arasında seçim yapma dayatması, “sosyal bilimler”in ya da “beşeri bilimler”in sadece adlarının bilim olduğunu kanıtlar bilhassa. Hakiki bilimlerde gözlem düzeyleri birbirini dışlamaz, tamamlar. Henüz bu olgunluğa erişemedik.

Oysa ATY’de yüksek bir bilimsel iddia vardı.

Çünkü kafa karışıklığının hüküm sürdüğü bir konuyu netleştirmeye yönelik bir çabaydı bu. Her toplum için, her kullanım için, bir sürü özel açıklamalara gark olunuyordu; bunu birkaç basit ilkeye indirgemeyi denedim. Bilim değil bu, ama hiç değilse onun ruhundan esinleniyor.

Bu kitabı yazarken yine de bilimsel bir tanıtılama ürettiğiniz izleniminde miydiniz?

Beşeri ve sosyal bilimlerimizin asla hakiki bilimler statüsünde olduklarını iddia edemeyeceklerine inanıyorum. Ben en azından bu yönde ufak bir adım atmayı denedim. Bizdeki değişkenler fazla kalabalıktır, gözlemci kaçınılmaz biçimde gözlemlediği nesnelerle iç içe geçer; nihayet, elindeki zihinsel araçlar da, incelenen hadiselerle aynı karmaşıklık düzeyinde olduğundan, onları asla aşamaz.

ATY’de çok sayıda akrabalık sistemini, kendileri de kadın alıp vermenin iki biçimi üzerine kurulu olan üç mümkün çözüme indirgirdunuz. Ve idealinde, bu şema uyarınca sonlu sayıda mümkün akrabalık sistemini gösteren bir tablonun çıkarılabileceğini ekliyorsunuz. Bu tahlilinizi bugün olsa ileri sürer miydiniz?

Kabaca evet, fakat o zamandan beri etnoloji literatüründe, bilmediğimiz ya da ben yazdığım zaman hakkındaki bilgilerimizin yetersiz olduğu çok sayıda sistem çıktı ortaya. Bu sistemler çoğu zaman ara çözümleri temsil ediyor. Bu da zemin oluşturucu o şemadan vazgeçilmesine değil, o şemanın karmaşılaştırılmasına ve ince farklarının ayırt edilmesine götürür.

“Arap” evliliği diye adlandırılan ve mümkün eş olarak tercihte amca kızına öncelik tanınan örneği alın: Bir içevlilik, dolaısıyla soy karışması yoktur. Alınip verilen aynı soydandır: Yakınıyla evlenilmektedir. Bununla birlikte, elimizde istatistikleri olan her yerde bu evlilik tipi azınlıkta kalır; hatta buna daha esnek bir tanım getirsek (yani uzak kuzenleri ve yakınları ayırt etmesek) bile, sayımı yapılan izdivaçların yarısını aşmaz, diğerleri

ise dışevliliklerdir: Adeta aileler, kız alıp vermek yerine, birkaçını vermeyi kabul etme mecburiyeti karşılığında birkaçını da muhafaza etme hakkına kavuşuyorlardır. Yakın bir zamanda, parlak genç araştırmacılar işlerin daha da ince bir şekilde olup bittiğini gösterdiler. Soyaların kendilerinden daha üstün soylarla ittifaklara girme yönündeki eğilimi, benim vaktiyle “genelleşmiş alı-verme” diye adlandırdığının bir muadilini oluşturmaktadır: Eşler arasında yüzeysel olarak paralel akrabalık bağları, aynı zamanda çakışan kuzenlerin bağlarıdır. Benim tasarlamış olduğum sistemlerden daha karmaşık olan bu model, yine de aynı sorunsalın alanında-
rındadır.

Öyleyse sonlu sayıda hücreli olan ideal bir tabloda sınıflandırabilir miyiz sistemleri?

Basit yapıları olan toplumlarda, kuşkusuz. Karmaşık yapı-
lı toplumlarda ise başka sorunlar çıkar. Françoise Héritier-Augé, benim sadece önerebilmiş olduğum bir istikamette büyük bir adım atmıştır. Zorunlu kılınan ya da tercih edilen evliliğin olmadığı, sadece yasaklanan yakınlık derecelerinin bulunduğu (basitleştirilmiş biçimiyle bizim toplumumuzda olduğu gibi) toplumlarda, bu yasakların sayısı çok olabilir ve bize olağanüstü karmaşık gelen şecere hesaplarına mahal verebilir. Oysa bu yasakların adeta olumlu zorunlulukların negatif suretleri olduğu, bilgisayar sayesinde gösterilmiştir: Bu iki tip sistem, basit ve karmaşık, birbirlerinin diline çevrilebilir. Dolayısıyla onları birleştirebiliriz: Temel yapı aynıdır.

Kitabınızda, kadınlardan, alınıp verilen “göstergeler” gibi bahsediyorsunuz ve feministlerin şimşeklerini üzerinize çekmenize neden oluyor bu.

Beni yanlış anlamışlar ya da iyi okumamışlar; zira şunu vurguluyorum: Hiçbir insan toplumu yoktur ki kadınları göstergeler kadar değerler olarak da görmesin. Çekişmek nafil: Kadınların erkek alıp verdiklerini de söyleyebilirdik; + işaretiyle – işaretinin ye-

rini değiştirmek yeterdi; sistemin yapısı bu yüzden değişmezdi. Öteki formülleştirmeyi kullanmış olmamın nedeni, insan toplumlarının neredeyse tamamının düşünüp söylediklerine tekabül etmesidir.

Ayrıca, Simone de Beauvoir'ın 1949'da, İkinci Cins'i yayımladıktan kısa bir süre sonra yazdığı bir yazıda, sizinle bu noktada katıyetle kavga aramadığını görmek de çarpıcı.

Feministler *Baldan Küllere ve Sofra Âdetlerinin Kökeni* kitaplarının ana teması olan cinsler arası eşitsizlikle ilgili mitosları tahlil etme şeklimden kendilerine pay bile çıkarabilirlerdi. Bu kitapların ilkinde –sanırım üçüncü kısmın birinci bölümünde– şu varsayımı ileri sürüyorum: Bir cinsi diğerine mistik bir şekilde bağimli kılan eşitlikçi toplumlar, insanları başka insanların hâkimiyeti altına sokmaktan ibaret olan kölelik gibi, kendileri için henüz akıl almaz ya da uygulanamaz olan reel çözümlerin ana hatlarını çizmiş olurlar.³⁴

Nitekim ATY'de kadınların göstergelerden ibaret olmadığını ısrarla belirtiyordunuz, fakat evlilikteki alışverişten bahsederken dilbilimsel ya da ekonomik alışverişle karşılaşıyorsunuz onu.

Kadınlar gösterge değiller, ama söz konusu toplumlardaki evlilik kuralları bir alışveriş sorunsalının alanına girer: Biyolojik aileler arasında kadınların dolaşımı iletişimi sağlar.

Kitabınızın sonunda, alışverişe ve göstergelere dair genelleştirilmiş bir teori inşa etmeyi tasarlıyordunuz.

Sadece üzerine düşünmeye davet ettiğim uzak bir perspektif bu.

Biyolojik bilimlerdeki gelişmeler bu hayalinize destek oldu mu?

34. Claude Lévi-Strauss, *Du Miel aux cendres*, Paris: Plon, 1966, s. 244.

Çarpıcı biçimde. Dilbilimcilerin bize dil üzerine öğretmiş oldukları ve sadece bu alana özgü olduğu zannedilen her şeyin bizzat canlı maddenin yüreğinde var olduğunun, genetik kod ile sözle kodun aynı özellikleri arz ettiklerinin ve aynı şekilde işlediklerinin farkına vardık.

Ama bu keşifler doğalkültür karşıtlığının silinmesine katkıda bulunuyor bir bakıma.

Karşıtlık yöntembilimsel değerini muhafaza ediyor. Kültürel hadiseleri zoolojiden kopyalanmış modellere indirgemek isteyen sosyo-biyoloji gibi ilkel ve basitleştirici bir kafanın hoyrat saldırılarına karşı bizi koruyacak sur odur.

Doğa ile kültür arasındaki ayrım bir gün silinirse, yakınlaşma, insani ve hayvani hadiselerin –günümüz diliyle– arayüzünde vuku bulmazdı; yani –saldırganlık gibi– bazı insani olguların başka türlerin davranışında gözlemlenenlere benzer görüldüğü yerde olmazdı. Yakınlaşma olacaksa, diğer uçta olacaktır: Yaşamın mekanizmalarında en basit olan, en temel olan ile, insani hadiselerin en karmaşığı arasında. Sınır yıkılacaksa, halihazırda kültürün savunucuları ile doğanın savunucuları arasındaki tartışmanın vuku bulduğu sahnenin arkasında olacaktır bu.

ATY'nin son bölümünde psikanalizi, özellikle de Totem ve Tabu'yu zikrediyordunuz. Başarısızlık sözcüğünü kullanıyorsunuz. Psikanalizle ilk polemiginiz bu.*

Bu bir polemik midir? Freud, *Totem ve Tabu*'yla bir mitos inşa etti; üstelik çok da güzel bir mitos. Ama bütün mitoslar gibi, şeylerin gerçekte nasıl olup bittiğini söylemiyor bize. Çelişkilerin üstesinden gelmeyi denesinler diye, bir şeylerin olup bittiğini tahayyül etmeye ihtiyaçları olduğunu söylüyor insanların.

* Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul: Say, 2012.

Yaklaşık kırk yıl sonra, Kıskanç Çömlekçi'nin sonunda, psikanalizle bu tartışmaya döndünüz. Her ne kadar tatlı dilli yazılmış olsalar da bir o kadar ağır ifadelerle.

Bu oyalanmaya lâıyk olduğundan fazla önem atfetmiyorum. *Kıskanç Çömlekçi*'de tahlil edilen mitosların, özellikle de Jivarolarınkilerin, psikanalitik teorilerin habercisi olma gibi ilginç bir yanları var. Psikanalistlerin bir meşrulaştırma bulmak için onlara el koymalarının önüne geçmek gerekiyordu. Aslında tam aksidir: Freud, *Totem ve Tabu*'ya altbaşlık olarak, "Nevrozlularla Vahşilerin Ruhsal Yaşamındaki Bazı Benzerlikler Üzerine" demeyi uygun görmüştü. Benzerlikler varsa da, bunların daha ziyade, –Freud gibi söylersek– vahşilerin ruhsal yaşamıyla psikanalistlerinki arasında bulunduğunu gösterdim.

Freud'u ne zaman okumuştunuz?

Çok erken, zira bir lise arkadaşım vardı, babası psikiyatrdı ve Fransa'da Freud'la ilk ilgilenenlerdendi. Marie Bonaparte ile beraber çalışıyordu ve *Psikanalize Giriş*'i ve ilk basımında *Düşlerin Bilimi* diye çevrilen *Düşlerin Yorumu*'nu okumaya teşvik etti beni – felsefe sınıfındaydım.

Akabinde, psikanalize karşı sık sık hayli sert sözler sarf ettiniz.

Arkadaşlarımla, yakınlarımla çoğu psikanalize gitti. Onlarla ilişkilerim tedavi usulü üzerine bende bazı kuşkular uyandırdı. Özellikle, yorumları yoldan sapıverince, tekrar çalışma tezgâhına çökmek yerine, karşı karşıya oldukları boşlukları psikanalizin gani gani saçtığı o genelgeçer açıklamalarla doldurması işine gelen çok sayıda etnoloğun, sosyoloğun ve tarihçinin duydukları eğilime karşı çıkmak istedim.

Buna rağmen Freud'un düşüncesi entelektüel yetişmemde çok önemli bir rol oynadı; aynı Marx'ın düşüncesi gibi. Görünürde en mantıksız hadiselerin bile rasyonel bir tahlille yargılanabilir olabildiğini öğretiyordu bana. Marx'ın ideolojiler (bireysel değil ko-

lektif, ama yine akıldışı özü olan hadiseler) karşısındaki yaklaşımı bununla karşılaştırılabilir geliyordu bana: Hakkında taşıdığımız ahlaki yargılar ne olursa olsun, görünümünün berisinde, mantıksal bir bakış açısıyla tutarlı bir temele ulaşmak.

Marx'a Freud'dan daha sadık kaldınız. 1962'de, Yaban Düşünce'nin sonunda, Marx'a hâlâ bağlı kaldığınızı ilan ediyorsunuz.

Siyasi açıdan hayır; ama felsefi açıdan kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde, evet. Sosyal bilimlerde modeller yöntemini sistemli biçimde ilk kullanan Marx olmuştur. Mesela bütün *Kapital*, yazarının önce laboratuvarında inşa edip sonra da sonuçlarını gözlemlediği olgularla yüzleştirmek için çalıştırdığı bir modeldir. Ayrıca, temel bir fikir olan, pratik yaşam koşullarıyla bağlantısı kurulmadan insanların kafasından geçenlerin anlaşılamayacağını buluyordum Marx'ta: *Mythologiques* kitabımın tamamında yapmayı denediğim de buydu.

1956 tarihli bir makalede, Jean Pouillon³⁵ çıkaracağınız bir kitabı haber veriyor: "Etnoloji ve Marksizm". Bu kitap hiç çıkmadı, ama bundan, her zaman Marksist olduğunuz sonucu çıkarılabilir mi?

Hiç yazmadığım kitapları sık sık düşlediğim olmuştur. "Marksizm"ime gelince, öyle bir şey söylemek fazla ileri gitmek olur: Marx'ın öğretilerinden sadece birkaç dersi muhafaza ediyorum. Özellikle şunu: Bilinç kendine yalan söyler. Hem sonra, size daha önce dediğim gibi, Hegel'i önce Marx aracılığıyla sezinledim; ardından da Kant'ı. Etkisi altında kaldığım yazarları soruyordunuz: Aslında, kaba bir Kantçıyım; aynı zamanda da belki doğuştan yapısalcıyım: Annemin anlattığına göre, henüz yürüyerek gezinmeye başlamamdan ve okumayı öğrenmemden hayli zaman

35. Jean Pouillon, "L'œuvre de Claude Lévi-Strauss", *Les Temps modernes*, no. 126, Temmuz 1956. Ayrıca bkz. Lévi-Strauss, *İrk ve Tarih*, a.g.y.

önce, bir gün pusetimden, kasap (*boucher*) ve ekmek fırını (*boulanger*) dükkânlarının tabelalarının, ilk üç harfin aynı olmasından ötürü, *bou* diye okunması gerektiğini haykırmışım... Daha o yaşta, değişmezleri arıyordum!

Kant'tan hangi ilkeleri aklınızda tuttunuz?

Zihninin de kendi kısıtlamaları olduğunu, hiçbir zaman içine girelemeyen bir gerçekliğe bu kısıtlamaları dayattığını ve bu gerçekliği ancak o kısıtlamalar üzerinden kavradığını.

Yaban Düşünce'nin ünlü bir bölümünde, etnolojinin her şeyden önce bir "psikoloji" olduğunu da ileri sürüyordunuz. Bu formül paradoksal gelebilir.

Etnolojiyi müzelerde gösterilmeye yönelik nesneler toplamaya indirerseniz paradoksal gelebilir. Fakat bu nesneleri bir nevi katılaşmış düşünce gibi gördüğünüz andan itibaren, zikrettiğiniz formül bir anlama bürünür. Binlerce kilometre uzakta ya da hemen yakınımda aradığımız, insan zihninin nasıl işlediğini anlamak için ilave araçlardır. Dolayısıyla bir nevi psikoloji yaparız. Nesneler için doğru olan, inançlar, görenekler ve kurumlar için haydi haydi doğrudur.

Duyumsanabilir Nitelikler

Yaban Düşünce belki de etnoloji uzmanları çevresinin ötesinde görme biçimlerinde en çok değişikliğe yol açan kitabınız. İlkel düşünceye itibarını iade etmeniz, çağdaş düşüncenin tüm antolojilerinin seçme parçası haline geldi.

İlkel denen halkların düşüncesiyle bizimki arasında bir uçurum olmadığını göstermek istiyordum. Bizim kendi toplumlarımızda, sağduyuyu örseleyen tuhaf inanışlar ya da görenekler kayda geçirildiğinde, arkaik düşünce biçimlerinin kalıntısı ya da ayakta kalması gibi açıklanıyordu. Bana ise, bu düşünce biçimleri aksine içimizde her zaman mevcut, canlı geliyordu. Sık sık onları serbest bırakırız. Bilimden yana olduğunu ilan eden düşünce biçimleriyle beraber var olurlar, birbirleriyle çağdaşırlar.

Mesela sizin çok sık zikredilen, yaptakçılık (bricolage) ile mitsel düşünceyi yakınlaştırmamız.

Fazla dikkat göstermediğimiz, daha doğrusu bize yararsız ya da tali geldiği için kaale almadığımız düşünce kiplerine örnek olarak veriyordum yaptakçılığı; halbuki zihinsel faaliyetin özsel mekanizmalarını açığa vurur ve bizim modern düşünme şekli olduğunu zannettiğimizden çok uzak zihinsel işlemlerle aynı duruma getirir. Yaptakçılık pratik bir düzlemde nasıl iş görüyorsa spekülatif düzlemde mitsel düşünce de öyle iş görür; doğal dünyanın gözlemiyle biriktirilmiş bir imgeler hazinesinden yararlanır: hay-

vanlar, bitkiler, yaşam çevreleri, belirgin özellikleri, belirli bir kültürdeki kullanımları. Bu unsurları birleştirerek bir anlam kurar; tıpkı üstüne bir iş aldığı anda elindeki malzemeleri kullanarak onlara tabir caizse ilk kullanım hedeflerinden başka bir anlam veren yaptakçı gibi.

Ama bu kitabın daha geniş bir epistemolojik kapsamı vardı...

Duyumsanabilirin düzlemi ile anlaşılının düzlemi arasında, Batı felsefesinde klasikleşmiş olan karşıtlığı aşmaya yönelik bir denemeydi. Modern bilimin oluşabilmiş olması, iki düzlem arasında kopuşla mümkün olmuştur; 17. yüzyılda ikincil nitelikler diye adlandırılanlarla –yani duyarlığın verileri olan renkler, kokular, tatlar, sesler, dokularla– hakiki gerçekliği oluşturan ve duyulara bağlı olmayan birincil nitelikler arasında bir kopma pahasına... Oysa, bu ayrıma boyun eğmemiş olan “vahşi” denen halkların düşüncesi, düşünüşünü duyumsanabilir nitelikler düzeyinde yürütmekle beraber, sadece bu zemin üzerinde, tutarlılıktan da mantıktan da yoksun olmayan bir dünya görüşü inşa etmeyi başarmaktaymış gibi geliyordu bana. Aynı zamanda, biz öyle olmadığınızı zannetmeye alışık olsak bile, daha etkili bir görüştür bu.

“Somutun bilimi” diye adlandırdığınız...

... her ne kadar onunla karşılaştırılabilir olsa da bana bilimden farklı görünen bir yaklaşım. Çağdaş düşüncede ayırt ettiğim bazı eğilimlerin bence güçlendirdiği bir bakış açısı. Ne yazık ki bilim konusunda hiçbir yetkinliğim yok. Ama geleneksel doğa bilimleri (hayvanbilim, bitkibilim, jeoloji) beni her zaman, içine girme ayrıcalığına sahip olmadığım bir vaat edilmiş toprak gibi büyülemiştir. ABD’de, sürekli *Scientific American*, *Science*, *Nature* gibi dergileri okumaya başladım – şimdi buna *La Recherche*’i de kattım. Her şeyi anlamıyorum, nerede o günler! Fakat düşünme çabamı besliyor ve bilimin uzun zaman boyunca ikincil nitelikleri kendinden uzak tuttuktan, duyumsanabilire sırt çevirdikten sonra, artık onları bünyesine katmaya uğraştığını görmekten çok et-

kilenmişim. Bir kokunun, bir tadın, çiçeklerin biçiminin ve evrimlerinin, kuş şakımalarının melodik yapısının ne olduğunu soruyor kendine... Sık sık, halk inanışlarının, hatta batıl inançların nesnel temelini böylece tekrar keşfediyor.

Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler*'de ileri sürdüğü tezin ("epistemeler" arasında radikal bir kopuş) aksine, çağdaş bilimde, çok eski bilgileri kendi dünya görüşüne katma, gelişiminin arkaik safhalarını tekrar kullanılır hale getirme çabası fark ediyorum.

"Yaban düşünce"ye özelliğini veren bu somutun bilimini incelemek için, siz kendiniz de şaşırtıcı bir somut bilgiler külliyyatı biriktirdiniz: bitkiler, hayvanlar, iklim üzerine...

Günümüzde Totemcilik ve Yaban Düşünce başlıklı kitaplarımı yazmaya başladığım andan, *Mythologiques*'in sonuna kadar, bitkibilim ve hayvanbilim kitaplarıyla çevrili bir hayatım oldu... Kaldı ki bu merak çocukluğuma kadar uzanır.

Ama bu örnekte, basit bir merakın ötesine geçtiniz.

Doğru. Bütün bu alanlarda bilgilenmem gerekti. Büromda, hatıra eşyası babından, kaba bir biçimde "dana başı" tabir olunan gök toparlağını muhafaza ediyorum; kuşkularımı gidermek için başvurduğum ve şimdi hangisi olduğunu unuttuğum bir resmi kurumdan hediye gelmişti. Gökbilimcilerin artık kullanmadıkları bir araç bu; ama mitoslarda söz konusu olan takımyıldızları konumlandırmada bana çok yardımcı olmuştu. Edinmem gereken bilimsel bilgiler bir ila iki asırlık bilgileri aşmıyordu! Bunları Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinde, Brehm'in *Hayvanbilim*'inde, hatta bazen Plinius'ta buluyordum...

Kimilerinin sizi somuttan habersiz olmakla itham edebilmiş olduğunu düşününce!

Aksine tüm ufak somut ayrıntılara neredeyse manyakça bir dikkat gösteririm.

Tasvir ettiğiniz totem sınıflandırmaları oyunundaki “estetik hayal gücü”nün rolüne sizi bilhassa duyarlı kılan da belki somuta gösterdiğiniz bu dikkat olmuştur.

Evet, çünkü bizim düşünme tarzımızla o halkların düşünme tarzı arasındaki en temel farklardan biri, bizdeki bölme ihtiyacıdır. Bunu Descartes’tan öğrendik: Zorluğu, onu çözebilmek için gerekli sayıda parçaya bölmek. İlkel denen halkların düşüncesi bu bölmeyi reddeder. Bir açıklamanın ancak bütünsel olmak kaydıyla değeri vardır. Özel bir sorunun çözümünü aradığımız zaman, şu veya bu bilimsel dala ya da hukuka, ahlaka, dine, sanata başvururuz... Etnologların incelediği halklar için, bütün bu alanlar birbirine bağlıdır. Bu yüzden kolektif yaşamın her ifadesi, Mauss’un bütünsel toplumsal olgu diye adlandırdığı şeyi teşkil eder. Bütün bu veçheleri aynı anda söz konusu eder.

Yaban Düşünce’de, dilbilimsel söz dağarcığı her yerde. Akrabalığın Temel Yapıları’ndakinden de fazla.

Bu söz dağarcığı ikili karşıtlık gibi, “işaretlenmiş” veya “işaretlenmemiş” terim gibi değerli mefhumlar sağlar... Ama daha ziyade ilişkisel düşüncenin söz dağarcığıdır bu. Dilbilimden aldıklarımın doğası ve önemi pek anlaşılmadı. Genel bir esinlenmenin –bunun da muazzam yer tuttuğunu teslim ederim– dışında, en önemlisi, hem dilbilimci hem antropolog olan Boas’ın vurguladığı, mantıksal yapıların üretimindeki bilinçdışı zihin faaliyetinin rolüdür; daha sonra da, oluşturucu unsurların içsel anlamları olmadığı minvalli o temel ilke: Bu anlam unsurların konumunun sonucudur. Dil için doğru olduğu gibi başka toplumsal olgular için de doğrudur bu. Dilbilimden bundan fazlasını istemiş olduğumu sanmıyorum; Jakobson da, konuşmalarımız sırasında, bu mefhumların başka bir alanda özgün bir kullanımını yaptığımı ilk teslim edenlerdendi.

Yaban Düşünce'deki tahlillerinizde, "dönüşümler" mefhumu çok önemli bir yer tutuyor; Mythologiques'te de aynı durum söz konusu. Kimden almıştınız bunu? Mantıkçılardan mı?

Ne mantıkçılardan ne dilbilimcilerden. ABD'de savaş sırasında okuduğum ve benim için belirleyici bir rol oynamış olan bir çalışmadan gelir: D'Arcy Wentworth Thompson'ın ilk basımı 1917'de yapılan iki ciltlik *On Growth and Form*'u (Büyüme ve Biçim üzerine). İskoçyalı (*Çıplak İnsan* başlıklı kitabımda dikkatsizlikle İngiliz diye yazmıştım) bir doğa bilgini olan yazar, aynı cinsten hayvan ya da bitki türleri ya da organları arasındaki görünür farkları, dönüşümler olarak yorumluyordu. Bu bir aydınlanma ânı oldu; üstelik bu görme şeklinin uzun bir geleneği olduğunu çabuk fark edecektim: Thompson'ın arkasında, Goethe'nin bitkibilimi, Goethe'nin arkasında da Albrecht Dürer'in *İnsan Vücudunun Orantılarına Dair Risale*'si vardı.

Üstelik dönüşüm mefhumu yapısal tahlilin bünyesinde vardır. Hatta, yapı mefhumu üzerine ya da bu mefhumla işlenen tüm hataların, tüm suistimallerin, bunları yapanlar tarafından onun dönüşüm mefhumundan ayrı tasarlanmasının imkânsızlığını anlamamalarından ileri geldiğini söyleyebilirim. Yapı sisteme indirgenemez – yani unsurlardan ve bu unsurları bir araya getiren ilişkilerden oluşan kümeye (*ensemble*). Yapıdan söz edilebilmesi için, birçok kümenin unsurları ile ilişkileri arasında değişmez bağtıların belirmesi gerekir; öyle ki, bir dönüşüm yoluyla bir kümeden diğerine geçilebilmelidir.

Düşünce tarihçilerinin daha iyi çizebilecekleri bir başka güzergâh, dönüşüm mefhumunu dilbilime sokmuştur; belki bu da Wilhelm von Humboldt ve Baudouin de Courtenay dolayımıyla Goethe'den yola çıkılarak olmuştur. Çeşitlilik hesaba katılmaya çalışılır çalışılmaz, hangi alanda olursa olsun, unsurların birleşebileceği yolların farklılığıyla, dönüşüm mefhumuna başvurulması kaçınılmaz olur.

Her ne kadar tek bir ilkeyi, toplumun altgrupları arasında ka-

dın alıp vermeyi zikretsem de, tüm evlilik kurallarını hesaba katmak için, zamana ve mekâna göre farklı olan bu kuralların aynı dönüşümün çeşitli hallerine indirgenebilmesi de gerekmektedir. Aynı şekilde dilbilimci de ses aygıtının çıkarabileceği tüm sesbirimlerin dökümünü yapar ve her dilin kendi özel sesbilimsel sistemindeki unsurları bu ortak depodan çekmek için tabi olduğu kısıtlamaları ortaya çıkarır. Bizatihi sesbirim mefhumu, seslerin sesbilgisi tarafından kaydedildiği halleriyle ayrı özelliklerinin daha derin bir düzeyde değişmez bir gerçekliğin seçeneğe ya da bağlama dayalı dönüşümleri olması anlamına geliyor.

Dilbilimin ve antropolojinin, estetikten (Dürer'le) ve doğa bilimlerinden (Goethe ve Thompson ile) türemiş ve kökeni en az 16. yüzyıla dayanan bir mefhuma müracaat zorunluluğu, 'demin söylediğim gibi, ilerlemesi esnasında bilimsel düşünüşün, geçmişinden kopmayıp, muntazaman o geçmişi tekrar sahiplenmeyi becerdiğinin fazladan bir kanıtını veriyordu bana.

Dilbilimdeki gelişmelerle bugün de ilgilenmeye devam ediyor musunuz?

Dilbilim o kadar akademik ve karmaşık bir hale geldi ki, artık onu izleyebilecek kapasitede hissetmiyorum kendimi. Jakobson'un uyguladığı hali beni bir polisiye roman kadar meraklandırıyordu. Onun hitabet yeteneğinin, oyunlaştırma gücünün kuşkusuz payı vardı bunda; ama Benveniste'in çok farklı bir mizacı vardı ve yapısalcılığın bu iki büyük ustasını okurken, zihnin büyük bir serüvenine katılma duygusuna kapılırdınız – hâlâ kapılırsınız. Bununla karşılaştırıldığında, bugün yapılanlar bana yıldırıcı bir kısırlıkta geliyor.

Chomsky'nin "üretici dilbilgisi" ilginizi çekmiyor mu?

Chomsky'nin katkısının öneminden kuşku yok. Uygulamalı dilbilimdeki, ayrıca çeviri makinalarındaki bazı gelişmelerde bu katkının büyük bir rolü var. Bununla birlikte ampirik reçetelerle

skolastik gerekçelendirmenin bu karışımının benim düşünme tarzımdan uzak olduğunu itiraf edeyim.

Ama sizin de “üretici bir antropoloji” yapmayı denemiş olduğunuz söylenebilir; her halükârda, araştırmalarınızın mitosların tahliliyle ilgili kısmında “üretici bir mitoloji” yapmış olduğunuz söylenebilir. Hatta sanırım bu ifadeyi bir kere kullanmıştınız.

Zihnin sınırlı araçlarla sayısız bileşim doğurduğu, ortak fikrimiz. Mamafih, filozofların gösterdikleri, Chomsky dilbiliminden metafizik sonuçlar çıkarma aceleciliği endişelendiriyor beni. Konuşulan dil sadece insana aittir, peki. Fakat sınırlı sayıda kuralla sonsuz sayıda sözce (*énoncé*) yaratma mucizesini yerine getirebiliyor mu? Ve bundan insanın yaradılış içinde eşsiz bir yer işgal ettiğini destekleyen bir kanıt çıkarılabilir mi?

Dilbilimciler tarafından dile getirilen ilk tez, meşru olsa da kesin değil yaklaşıktır: Bileşimlerin zenginliği o kadar büyüktür ki her şey pratikte bu doğruymuş gibi olup biter. Yine de, uzunlukları sınırlı olmayan, ama bu uzunluk arttıkça ortadan kaybolacak ölçüde olasılığı azalan cümleler üretmek için, belirli bir anda sonlu bir söz dağarcığını hayata geçiren sonlu sayıda bir kurallar kümesi, ancak sonlu bir söylem doğurabilir. Tıpkı bir satranç oyunundaki gibi, milyonlarca katılımcı ya da oyuncu, kombinasyonları hiçbir zaman tüketemeyecek olsalar bile. İkinci teze gelince, metafiziğe ve muayyen bir hümanist mistikliğe bu sıçrama, öz itibarıyla yerinin doldurulamaması sebebiyle her insan varlığına saygı göstermenin ahlaki bir ödev olmasının kanıtı olarak genetik çeşitliliği öne süren biyologların yaptığını hatırlatmaktadır. Her insan biricik olmuştur, biriciktir ve daima biricik olacaktır, peki. Ama insan bu bakımdan diğer canlı varlıklardan, en gösterişsizinden bile farklı değildir. Onlar da birey oldukları için biriciktir ama insan kendini onlara saygı göstermek zorunda hissetmez. Kendi özel kullanımımız için işimize gelen zahmetsiz bir ahlak kotarmak değildir bilim.

Sioux'lar, Filozoflar ve Bilim

Yaban Düşünce *Maurice Merleau-Ponty'nin anısına ithaf edilmiş...*

Ona duyduğum minnetin nişanesi olarak. Collège de France'a girişim bahsinde bundan söz etmiştik

... ve kitap Sartre'la polemige ayrılmış bir bölümle bitiyor. 1962'den beri üzerine çok şeyler yazılmış olan bir otuz sayfa.

*Diyalektik Aklın Eleştirisi** 1960'ta çıkmıştı, ben de o sırada *Yaban Düşünce*'yi yazıyordum. Yüksek Araştırmalar Okulu'ndaki seminerimin bir senesini Sartre'ın kitabının incelenmesine vakfettim. Bu işte Lucien Sebag yardımcı oldu bana. *DAE*'ni benimle aynı sırada okumaktaydı ve neredeyse diyalog biçiminde bu kiptan konuşuyorduk. Sartre'ın konumlandığı perspektif, kendi dallarını insan zihninin işleyişini anlama yollarından biri olarak gören antropologların zıddında görünüyordu bana; antropoloji de Sartre'ı rahatsız ediyor ve onu çeşitli bahanelerle dışlamayı yeğliyor gibi geliyordu bana.

Sartre'la aramızdaki polemik epey hararetli olmuştu.

Hakiki anlamda bir polemik olmadı. Bildiğim kadarıyla Sartre hiç cevap vermedi; sadece bir kez, bir röportajda benim hiçbir şey anlamamış olduğumu söylemekle yetindi.

* Kısmi bir çevirisi için bkz. Jean-Paul Sartre, *Yöntem Araştırmaları: Diyalektik Aklın Eleştirisi*, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, İstanbul: Yazko, 1981.

Bildiğim kadarıyla birçok kez cevap verdi: 1966'da L'Arc dergisinde, tarihin itibarsızlaştırılmasına katkıda bulunduğunuzu beyan etti; yine 1966'da, daha sonra Situations IX'da yer alacak olan, antropoloji üzerine bir söyleşide de, etnologların yaptığı antropoloji için insanın sadece bir nesne olduğunu, oysa onun inşa etmeye çalıştığı felsefi antropolojide insanın "özne-nesne" olduğu ayrımını yapar.

Bu mesele üzerine siz benden çok daha fazlasını biliyorsunuz; bu da benim polemige girmemiş olduğumu iyi gösteriyor!

Üstelememiş olduğunuz doğru.

Benim için önemli olan bu değildi. *Yaban Düşünce*'nin bitiş bölümü, kitaplarımızın yayımlanma tarihlerinin çakışmasına bağlı olan bir tesadüfün sonucuydu.

Kitabınızın bu bölümü okumadan da okunabileceğini mi düşünüyorsunuz?

Tamamen değil, zira üç tarihsel vade üzerine, Braudel'in kavrayışından çok farklı olan, kendi kavrayışımı da sergiliyordum orada.

Sartre'a getirdiğiniz eleştiri çok sertti. Günümüzde Totemcilik'te, Bergson'un felsefesinin Sioux'ların düşüncesine benzediğini söylediğinizde, eğleniyoruz, çünkü Bergson artık çok ortalarda değil...

Benzerliğin şaşırtıcı olduğunu kabul edin. Bergson'un metni ve Sioux bilgesinin zikrettiğim sözleri neredeyse aynıdır.

Gerçekten öyle. Ama Sartre'ın düşüncesinin çağdaş bir mitos gibi telakki edilip ele alınmasını kabullenmek daha zordu.

İkisini aynı çuvala koymuyorum. Bergson'un metafizik sorunlar üzerine tefekkürü, Yerlilerin yapabileceği gibi ve gerçekten Sioux'ların yaptığı gibiydi. Onları yakınlaştırarak, zamanın ve me-

kânın ötesinde, köklerini insan düşüncesinin evrensel olabilecek veçhesinin en derinine daldıran Bergson'un düşüncesine saygımı belirtirim.

Sartre içinse, tersi. Düşüncesi kendi zamanının, kendi entelektüel ortamının ideolojisinde kök salar. O düşünce de mitolojik bir bağlama oturtulacaksa, bağlam bu durumda Fransız Devrimi olacaktır (zira, bizim toplumumuzda, 1789 Devrimi hakikaten kurucu mitos rolü oynar) ki bu da Sartre'ın düşüncesini evrenselleştirmek yerine görelileştirecektir.

Nitekim Sartre'ın ortaya koyduğu sorunlardan biri de Fransız Devrimi ve onun tarihteki kurucu rolüdür. Bunun yine de önemli bir hadise olduğunu teslim ediyor musunuz?

“Önemli” sözcüğü zayıf kalıyor. Devrim, önce Avrupa'yı sonra dünyayı büyülemiş olan fikirleri ve değerleri dolaşıma soktu, Fransa'ya bir asırdan fazla bir zaman boyunca müstesna bir saygınlık ve ışıltı verdi. Bununla birlikte Batı'nın üzerine çöken felaketlerin kökeninin buradan gelip gelmediğini de sorabiliriz kendimize.

Ne anlamda?

Çünkü insanların kafalarına, toplumun soyut düşünceye bağlı olduğu sokuldu; oysa toplum, alışkanlıklarla, âdetlerle oluşmuştur ve bunları aklın değirmeninde öğütürerek, uzun bir gelenek üzerine kurulu yaşam tarzları tuzla buz edilir, bireyler birbirinin yerine konabilir ve anonim atomlara indirgenir. Hakiki özgürlüğün ancak bir somut içeriği olabilir: Küçük aidiyetler, ufak dayanışmalar arasındaki dengelerle oluşur: Rasyonel olduğu ilan edilen teorik fikirler bu dengelerin üzerine çullanır; bu fikirler amaçlarına ulaştıkları vakit, birbirlerini yemekten başka yolları kalmaz. Bugün sonucunu görüyoruz bunun.

Fakat Devrim'i çağdaş dünyanın kurucu bir hadisesi haline getirmenin nesi size “mitolojik” bir bahis gibi geliyordu?..

... her halükârda, 19. yüzyıl boyunca inşa etmeye canla başla uğraşılan ve iki yüzüncü yıldönümünde canlandırmaya girişilen o mitolojiye bağlı bir bahis bu.

Sartre da bunun mirasçısı mı?

Olayların somut bir imgesini sunmadığı ölçüde öyle. Soyut bir tarih şeması tasarlıyor – Fransız Devrimi’nin günümüz insanlığı için bir mitos rolü oynayabileceği bir şema.

Sizce Sartre bir 19. yüzyıl insanı mı?

Beni Sartre’a saldırtmayın. Ona hangi ithamlarda bulunulabilirse bulunulsun, gücüyle teveccüh ve saygı uyandıran bir zihindi. 19. yüzyıla gelince; bilim, edebiyat ve sanat bakımından en görkemli yüzyıllardan biriydi. Bu alanlarda bir 19. yüzyıl insanı olmayı kim istemezdi ki?

Sartre’la tartışmanız, felsefe ile insan bilimleri arasında gitgide sertleşen tartışmanın gözle görülür simgesi gibiydi...

Evet. En azından bu şekilde yorumlandı; her ne kadar *Yaban Düşünce*’nin son bölümü felsefeyle çok haşır neşir olsa da.

Sartre’ın demin zikrettiğim iki yanıtında ve Merleau-Ponty’nin 1960’taki Göstergeler kitabına koyduğu “Felsefe ve Sosyoloji” başlıklı önceki bir metninde, sizin itiraz ettiğiniz felsefenin üstünlüğünü savunmak istedikleri izlenimine kapılıyoruz gerçekten.

Merleau-Ponty kuşkusuz felsefi düşünceye inanıyordu. Hatta, size anlattığım gibi, “büyük felsefe”yi tekrar kurmak istiyordu. Ama Sartre ile onun arasında bir fark vardı: Sartre felsefeyi kapalı bir dünya haline getiriyordu. Siyasi kavgalar haricinde, dışarıda olup bitenlere kararlılıkla gözünü kapatıyordu; özellikle de bilimsel düzleme – Merleau-Ponty ise bilime çok dikkat gösteriyordu. Sartre’da noksan olan bir tecessüs vardı onda.

Sizin gözünüzde felsefe günümüz dünyasında bir yer tutuyor mu?

Elbette, fakat düşünüşünü cari olan bilimsel bilgi üzerine ve onun kazanımları üzerine kurmak şartıyla. Merleau-Ponty'nin deyişiyle “büyük felsefe”, zamanlarının en büyük âlimleri olan insanların eseri olmuştur. Felsefi düşünüşleri bilimsel fetihlere dayanmaktaydı. Bu iki işlev bugün birbirinden ayrılmıştır; ama filozoflar, yaşama ve dünyaya bakışımızı muazzam genişletmiş ve dönüştürmüş olmakla kalmayıp düşüncenin işleyiş kurallarını da altüst etmiş olan bilimden yalıtamazlar kendilerini.

Tarihin Çöplüğünde

Sartre ile olan polemiginiz sadece insan bilimlerinin felsefeyle yüzleşmesi değildi. Sartre'ın tarihe haddinden fazla ayrıcalık tanınmasını kınadığınız için, aynı zamanda etnolojik düşünüş ile tarih arasındaki bağlar sorununu da ortaya koyuyordu bu polemik. Eserlerinizde sık beliren bir sorun bu. Yapısal Antropoloji'nin başında bulduğumuz, "Tarih ve Etnoloji" başlıklı bir makaleyi daha 1949'da yayımlamıştınız.

Sartre'da kınadığım şey tarihe ayrıcalık tanınması değildi; az önce söylediğim gibi, bana mitos düzleminin alanına giriyor gibi gelen bir tarih felsefesi inşa etmesiydi. Kendi payıma, beni tarihten fazla ilgilendiren bir şey yok. Hem de hayli uzun zamandır!

Sözünü ettiğiniz makale 1948'de yazıldı. Bana *Revue de Métaphysique et de Morale* mi sipariş etmişti, yoksa kendiliğimden mi yazmıştım, hatırlamıyorum. Her halükârda, okumaya başlamış olduğum Lucien Febvre'in çalışmalarından kaynaklanan bir düşünme çabasıydı.

Tanıyor muydunuz onu?

1948'de Fransa'ya dönüşümde temasa geçmiştik. New York Yüksek Araştırmalar Özgür Okulu'nun dergisi *Renaissance*'ta yayımlamış olduğum bir makaleyi fark etmişti – "Asya ve Amerika Sanatlarında Temsilin İkiye Bölünmesi" başlığını taşıyan bu makale onda bazı düşünceler bile uyandırmıştı.³⁶ Uygulamalı Yük-

sek Araştırmalar Okulu'nu (daha sonra Sosyal Bilimler Yüksek Araştırmalar Okulu'na [EHESS] dönüşecek olan) kurar kurmaz beni oraya konferanslar vermeye davet etti.

1949'da çıkan bu makalede çarpıcı cümleler okunabiliyor: "Her şey tarihtir", ya da "Çok az tarih, hiç olmamasından yeğdir" gibi...

Malinowski'nin ve o sırada teşriki mesaim olan bazı Amerikalı antropologların tarihe karşı tutumları sarsmıştı beni. İçlerinden çoğu, sahaya, ahali hakkında hiçbir şey bilmeden gitmenin gerektiğine, onun geçmişinin bilgisiyle ya da önceki tanıklıkları okuyarak gözünü "bozmaması" gerektiğine kanaat getirmişlerdi. Böylelikle doğrudan gözlemin tüm tazeliğini koruduklarına inanıyorlardı; oysa onu yoksullaştırmaktan başka şey yapmadıklarını anlamıyorlardı. Bütün bunlar safdillik ve safsatadan ibaretti.

Birkaç yıl sonra Braudel, benzer bir ithamda bulunacaktı size. Tarih Üzerine Yazılar'ında sizin "Uzanmış Diyojen" makalenizden bir cümleyi öne çıkarır: "Platon'un bir çağdaşıyla bir saat geçirebilsek, Yunan uygarlığının tutarlılığı ya da tutarsızlığı üzerine tarihçilerimizin tüm çalışmalarından daha çok şey öğrenirdik," diyordunuz. Braudel bunu şöyle yorumluyor: "Evet, doğru, ama çünkü bu yolculuk bütün o tarih çalışmaları tarafından hazırlanmış olurdu." ³⁷

Braudel'in eleştirmekte haklı olduğu bir takılmaydı bu yaptığım. Ama 5. yüzyıl Atinası'nda çevrilmiş beş dakikalık bir film olsa, tarihçilerin bize anlattıklarını tepeden tırnağa değiştirdi. Demin

36. Claude Lévi-Strauss, "Le dédoublement de la représentation dans les arts de l'Asie et de l'Amérique", *Renaissance* içinde, New York, c. II-III, 1944-1945. Tekrar yayını için bkz. *Yapısal Antropoloji*, XIII. bölüm. Febvre, Lucien, "Emprunts, ou fonds commun d'humanité?" *Annales*, Paris, 1951, s. 380-81.

37. Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris: Flammarion, Coll. Champs, 1969, s. 58; Türkçesi: *Tarih Üzerine Yazılar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Doğu Batı, 2016.

sahadaki gözlemin beslenmesi ve hazırlanması gerektiğini söylüyordum. Ama hiçbir şey onun yerini tutamaz.

1949'daki o makalenizde, aynı zamanda tarih ile etnolojinin araştırma konularının aynı olduğunu da ileri sürüyorsunuz: toplumsal yaşamı yakalamak. Ama birinde amaç bilinçli dışavurumları kavramak iken, diğesinde bilinçdışı dışavurumları kavramaktır. Bu cümle bol bol yorumlanacaktı...

Annales tarihçileri tarafından da kınanacaktı. Makalemin çıkış noktası olarak sınır-vakaları göz önüne aldığımı anlamadılar: Bir tarafta en geleneksel biçimde tasarlanan tarih; saltanat dönemleri, ittifaklar, savaşlar, antlaşmalar; diğer tarafta ise yapısal tahlil araçlarıyla uygulanan etnoloji. Ayrıca, ilkinin bütünüyle yazılı tanıklıklara, yani bilinçli dışavurumlara dayandığı; ikincinin ise, gözlemlediği uygulamaların ardında, onları yöneten bilinçdışı mekanizmalara ulaşmaya çalıştığı da doğru.

Bu karşıtlık Lucien Febvre'in ve onun takipçisi olduğunu iddia edenlerin eserlerinde silinir. Fakat meydana gelen gelişim, birincisi bizzat Febvre'in Durkheim sosyolojisinden çıkardığı derslere (tarihi az çok istismara dayalı otoritesinden kurtarmak istemesine) bağlıdır; ikincisi, etnolojinin tarihçilere yaptığı katkıya çok şey borçludur. "Yeni tarih" diye adlandırılan akım etnolojiden beslenmiştir. Bütün makalemin niyeti, artık zararlı hale gelmiş olan miadı dolmuş karşıtlığın yerini, etnologlarla tarihçilerin yan yana sıkı işbirliği içinde çalışmalarına bırakması gerektiğini göstermekti.

Nitekim öyle de oldu.

Yaklaşık otuz yıldır dallarımız arasında diyalog gelişiyor. Tarihçiler, etnolojinin özünü oluşturan ve eskiden tarihçilerin pek dikkat etmediği, gündelik hayatın ufak olaylarının önemini anladılar. ABD'de bir kere, tarihin paçavracıları olduğumuzu ve nasibimizi çöplüklerde aradığımızı söylemiştim (1952'de, Wenner-Gren

Foundation'ın düzenlediği antropologlar konferansındaydı). Birtakım çalkantılara yol açtı bu: Meslektaşlarım bu mukayeseden hazzetmemişlerdi. Seansın sonunda, Margaret Mead yanıma geldi ve “Asla telaffuz edilmemesi gereken sözcükler vardır” dedi bana. Ömür boyu sürecek dostluğumuz o gün başladı.

Gelgelelim uzun süre burun kıvrılan; vakanüvis yazılarında, zamanın hatıratlarında ve ayrıca edebiyatta sürünen bu işporta malının, etnologlar tarafından sahada yapılan gözlemlerle aynı doğada olduğunu ve bunlardan yararlanılabileceğini keşfetti tarihçiler.

1950'ye doğru, 13. yüzyılla 18. yüzyıl arasında Fransa'daki özel yaşama hasredilmiş bir koleksiyon oluşturan Alfred Franklin'in kitaplarından büyük zevk alıyordum. Arada sırada sahaflarda buluyordum bunları. Toplamda yirmi ciltti. Franklin, Proust'un da bir süreliğine işe alındığı dönemde Mazarine Kütüphanesi'nin müdürüydü; söylendiğine göre Proust hiç işe gelmezmiş. Halbuki müdürü de, kendi tarzında, takdire değer bir kayıp zamanın izini sürüyormuş! Franklin'in kitapları daha o zamandan, bugün tarihsel antropoloji denen ve tarihçiler arasında revaçta olup şimdi sahne önüne çıkmalarını sağlayan dalın alanına girer. Zira okurlar atalarımızın yaşam tarzlarına, Güney Amerika Yerlilerinin ya da Melanezyalılarınkinden daha fazla ilgi gösterirler – ki bu da anlaşılır bir şey...

Braudel'in uzun vadeyi konu alan makalesinin, sizin tarihçiler üzerindeki etkinizin önünü almak için yazıldığı söyleniyor bazen...

Buna inanacak kadar kendimi beğenmiş değilim. Başka ve daha iyi nedenleri olduğunu tahmin ediyorum. Bununla birlikte, etnolojinin belirli bir anda kamuoyunda gördüğü rağbetin tarihçileri endişelendirmiş olabileceğini kabul ederim. Yirmi-otuz yıl arayla, Lucien Febvre'in Durkheim Okulu karşısındaki durumu tekrar yaşanmıştı. Her iki durumda da tarih, rakibinin katkılarıyla zenginleşerek özerkliğini korumayı bilmiştir.

Buna karşılık tarihçiler de etnolojik araştırmaya çok katkıda bulundular.

Hiç kuşkusuz. Elimizdeki, mekâna saçılmış toplumlardan oluşan yelpazeye, tabir caizse zamanda üst üste binmiş toplumları eklediler. Dayanak bulabileceğimiz “hazır” tecrübelerin sayısı, kayda değer bir katsayıyla çarpılıverdi. Bu sayede tuhaf bir tersyüz oluş yaşandı. İlk aşamada, Annales Okulu eski tarihten, yani vakanüvislerin ve hatırat yazarlarının tarihinden yüz çevirip demografik, ekonomik düzlemdeki, ya da fikirler düzlemindeki derin hareketlere ilgi göstermişti; bu sırada etnologlar ise aynı yolu tersine katediyorlardı. Zira vaktiyle evlilik birleşmelerinin yapılış şekli, akrabalık ağlarının oluşum şekli, hem kral ya da soylu ailelerindeki hem geleneksel köylü çevrelerindeki mal aktarımları üzerine bilgi veren tarih, olaylara dayalı, hatta anekdotlara dayalı tarihtir. Meseleleri bu açıdan ele alarak, bize uzak olan egzotik toplumlarla kendi toplumumuzun eski hallerini karşılaştırma olanağı veren geçiş noktalarını, eklemlenmeleri ortaya çıkarabiliriz. Yeniden, tarihin ve etnolojinin yolları kesişiyor, ama artık aynı yola revan olmak için – umabiliriz bunu.

Yine 1949 tarihli o makalenizde, “bir içeriğe biçimler” dayatmaktan ibaret olan “zihnin bilinçdışı faaliyeti”nden söz ediyordunuz. Ve bu biçimlerin, ister eski olsun ister modern, ister ilkel ister uygarlaşmış, bütün toplumlarda aynı olduğunu ekliyordunuz. Tarihçileri, zihnin işleyişine dair kavrayışınızın tarihdışı olduğu telakkisiyle sizi kınamaya teşvik eden de bu formüller oldu.

Bir yanlış anlama bu. İnsanın doğası hakkındaki eski mefhumu onarıırken, insan beyninin her yerde aynı şekilde işlediğini hatırlıyordum sadece; dolayısıyla da zihnin işleyişine etki eden kısıtlamaların aynı olduğunu söylüyordum. Ama o zihnin burada ve başka bir yerde ele aldıkları, aynı sorunlar değildir. Bu sorunlar, coğrafi ortam tarafından, iklim tarafından, o toplumun göz önüne alındığı anda içinde bulunduğu uygarlık durumu, eski ve ya-

kın tarihsel geçmişi tarafından olağanüstü çeşitlilikte biçimlerle ortaya konur; toplumun her üyesinin mizacı, bireysel tarihi, grup içindeki konumu, vb. için de... Her yerde aynı olan, mekanizmadır, girişler ve çıkışlar değil.

Bununla birlikte sizin hakkınızda, “yeni bir Eleacılık” tan (hareketi reddetme) bahsedildi.

Düpedüz saçmalık bu; öyle olduğunu ilk kabul edecekler de beni bazen hareketsizliğe ayrıcalık tanımakla itham etmiş olan tarihçiler olmalı. Zira bizden iki, üç ya da dört asır önce yaşamış olan insanlarla aramızda ortak bir şey olduğunu varsaymadan, bu insanların kafasından geçenleri nasıl tekrar oluşturabilirlerdi? Ve de insanların esasen aynı tarzda düşündüğünü varsaymadan? Aksi takdirde, geçmişte ve uzakta kalanlar, benzer şekilde erişilmez hale gelirlerdi. Tarihçiler için değişmezlik zaten belli bir şeydir; muazzam sorunlar çıkardığını göremiyorlar ama bunun üzerine eğilmek başkalarının hakkı ve görevidir.

Tarihçilerin eleştirilerinden kurtulmak için, etnoloğun incelediği ve tarihi olmayan “soğuk toplumlar” ile tarihçinin incelediği “sıcak toplumlar” arasında bir ayrım kurdunuz. Ama bu da hallettiğinden fazla sorun çıkarmış olan bir ayrım.

Bu mefhumu “Georges Charbonnier ile Söyleşiler”de³⁸ kullandım. Ve bu konudaki bazı yanlış anlamaları dağıtmak için Collège de France’taki ilk dersimde tekrar ele aldım. “Soğuk toplumlar” ve “sıcak toplumlar”dan bahsettiğim vakit, sınır-vakaları göz önüne alırım. Hiçbir toplumun mutlak biçimde “soğuk” ya da “sıcak” olmadığını söyledim, yazdım ve yüz kere tekrar ettim. Varsayımlarımızı şekillendirmek için ihtiyaç duyduğumuz teorik mefhumlardır

38. Georges Charbonnier, *Entretiens avec Claude Lévi-Strauss*, Paris: Union générale d’Editions, 1961. Tekrar basımı: Collection 10/18, Paris: Plon-Julliard, 1969; Türkçesi: “Lévi-Strauss ile Radyo Konuşmaları”, *İrk, Tarih ve Kültür* içinde, s. 91-173.

bunlar. Ampirik toplumlar, hiçbirinin kutupta bulunmadığı bir eksen üzerinde dağılır.

İkinci olarak, farklı toplum tipleri arasında nesnel bir ayrım getirmiyorum. İnsan toplumlarının kendi tarihleri karşısında benimsedikleri öznel tutuma atıfta bulunuyorum. “İlkel” toplumdan söz ettiğimiz vakit, bu terimin uygun düşmediği, bize kullanım tarafından dayatıldığı bilinsin diye tırmak içine alıyoruz. Bununla birlikte, bir anlamda, uygundur: Bizim “ilkel” diye adlandırdığımız toplumlar hiçbir şekilde öyle değildir, ama öyle olmak istemektedirler. Kendilerini ilkel olarak düşlerler; zira idealleri, tanrıların ya da ataların onları zamanın başlangıcında yarattığı halde kalmaktır. Elbette yanılısama içindedirler ve onlar da diğer toplumlar gibi tarihten kaçamazlar. Sakındıkları, sevmedikleri o tarihe maruz kalırlar. Bizimki gibi sıcak toplumların ise, tarih karşısında kökten farklı bir tutumu vardır. Tarihin varlığını tanımakla kalmayıp ona adeta taparız; çünkü –Sartre örneği bunu iyi gösterir– ortak geçmişimiz hakkında sahip olduğumuzu zannettiğimiz ya da sahip olmayı istediğimiz bilgi, daha doğrusu onu yorumlayış tarzımız, içinde yaşadığımız toplumun evrimini meşrulaştırmaya ya da eleştirmeye ve geleceğine yön vermeye hizmet eder. Tarihimizi içselleştiririz, onu ahlaki bilincimizin bir unsuru haline getiririz.

*L’Homme*³⁹ dergisinde Maurice Godelier ve Marc Augé ile 1975’te girdiğiniz bir tartışmada, nadiren zikredilen, oysa tarihi nasıl kavradığınızı iyi gösteren bazı formüller ileri sürdünüz. Mesela şöyle diyorsunuz: “Tarihin alt edilmez olumsuzluğu önünde eğilmek gerek.”

Baldan Küllere başlıklı kitabımın son cümlesini tekrarlamıştım. Marksistler ya da neo-Marksistler beni tarihten habersiz olmakla suçladıklarında, onlara şöyle cevap veririm: Asıl habersiz olan

39. “Anthropologie, histoire, idéologie”, *L’Homme*, Temmuz-Aralık 1975, s. 177-88.

sizsiniz, daha doğrusu ona sırt çeviriyorsunuz; çünkü sadece düşünceğinizde var olan büyük gelişme/kalkınma yasalarını gerçek ve somut tarihin yerine koyuyorsunuz. Tarihe olan saygım, ondan aldığım zevk, şeylerin gerçekte vuku bulma şeklindeki öngörülemezliğin bana verdiği o duygunun yerini, hiçbir zihinsel insanın dolduramamasından gelmektedir. Olumsuzluğu içindeki olay, alt edilmez bir veri gibi görünür bana. Yapısal analiz, tabirimi mazur görürseniz, “bununla idare etmek” zorundadır.

“Tarihin yasaları” olduğu fikrini ret mi ediyorsunuz?

Öyle çok sayıda değişken vardır ki, öyle çok parametre vardır ki, olup bitenleri ve olup bitecekleri ancak tanrısal bir idrak bilebilir ya da ezelden beri bilmektedir. Beşer her halükârda şaşar; tarih bunu gösteriyor. “Ya o ya bu” denir, oysa daima üçüncü bir şıktır.

Bu mutlak olumsuzluk tarihsel analize bir yer bırakıyor mu?

Tabii ki. Ortaya çıkmadıkları müddetçe olaylar öngörülmezdir. Ama vuku buldukları vakit, anlamaya ve açıklamaya çalışabiliriz. Olayları birbirine bağlayabilir ve bu zincirleme bağlantının mantığını geriye dönük olarak kavrayabiliriz. Şimdinin içindeyken, tasarlanabilir tüm ihtimaller ve bütünüyle tasarlanamaz başka ihtimaller arasında, hiçbir şey vuku bulacak olanı öngörme imkânı vermez.

Yuvadan Kuş Çalanı İzlerken

1964 yılında yayımlamaya başladığınız Mythologiques, Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Beşinci Bölümü'nde verdiğiniz derslerde doğdu.

O dersler, daha doğrusu seminerler sayesinde yıllarca denemeler yaptım. Nasıl ilerlemem gerektiğini anlıyordum, fakat iş üstünde müteredit idim. Beni önce Pueblo mitolojisi çekti, çünkü sınırları iyi çizilmiştir; ayrıca zengindir, yoğundur ve hepsi Amerikalı olan etnologların onlarca yıl boyunca derlemekle uğraştıkları külliyyatı nispeten homojendir. Lucien Sebag ile Jean-Claude Gardin, döküm çıkarma ve malzeme ayıklama işinde, sağ olsunlar, bana yardım etmişlerdi. Seminerde, bir mitosu ortaya atıyor ve hep birlikte tahlil ediyorduk. Sonuçlar inandırıcıydı, ama kısa sürede Puebloların mitolojisi, kapalı, kendi üzerine fazla kapalı geldi bana. Yöntemin sınanması için bana daha geniş bir manevra alanı gerekiyordu. *Mythologiques*'in başlamasından yıllarca önceki bir seminerde dikkatimi çekmiş olan, Bororolardaki yuvadan kuş çalma mitosundan yola çıkmaya karar verdim.

Mythologiques'in dört cildinde, sekiz yüz on üç mitos ve bunların bin kadar varyantını yorumluyorsunuz. Ve bunun eldeki malzemenin cılız bir parçasını temsil ettiğini söylüyorsunuz. Bu mitoslari nereden aldınız?

Nerede bulursak oradan. Filanca halk ya da falanca kabile üzerine, maddi kültürü, aile ve toplum yaşamını inceledikten sonra ya-

zarının birkaç da mitos ilave etmediği bir monografi göremezsiniz. Çok sayıda nüfus grubu için bütünüyle mitolojiye vakfedilmiş derlemeler vardır. Bütün bunları ihtiyaçlar ölçüsünde sayımdan geçirdim, zira gerekçeli ve yöntemli bir dökümle başlasaydım, ben ilk satırı yazana kadar on yıl geçerdi.

Serüvene mi atıldınız?

Uzun zamandır fark etmiş olduğum bir şeyden yola çıktım; Brezilya'da kaldığım sırada aşına olduğum nüfus toplulukları, Bóro-rolar ve yakın komşularıyla ilgili bir şeyden: Bu topluluklar “Ge” denen dil ailesinin üyeleridir; farklılıkları bir dönüşümün halleri gibi yorumlanabilen akraba toplumsal örgütlenmelere sahiptirler. Bu varsayım çok sayıda dersime ya da makaleme konu olmuştu. Bundan yeni bir varsayım çıkmıştı: Bu toplulukların mitosları arasındaki benzerlik ve farklılıklar da aynı şekilde açıklanabilir miydi?

Dolayısıyla Orta Brezilya mitolojisini incelemeye giriştim ve farkına vardım ki, komşu halkların mitosları duruma göre kesişmekte ve kısmen birbirini kapsamakta, birbirine karşılık vermekte ya da diğerinin tersini söylemektedir. Her mitosun tahlili işe başka mitosları karıştırıyordu ve tabir caizse bu anlamsal sirayet aynı anda yavaş yavaş birçok istikamette yayılıyordu. Adeta geniş perspektiflere açık bir bakış açısına ulaşıyor, bu perspektifler de bakışın yeni istikametlere yayıldığı başka bakış açıları kazanılmasını teşvik ediyordu.

Bu yönteme “gülbezek açılımı” adını vermiştiniz.

Merkez aldığınız mitos hangisi olursa olsun, onun varyantları etrafında yayılır ve derece derece genişleyip karmaşıklaşan bir gülbezek oluşturur. Yeni merkez olarak çevrede yer alan hangi varyantı seçerseniz seçin, aynı hadise tekrarlanır ve ilkinin kısmen kesen ve ondan taşan ikinci bir gülbezek oluşturur. Ve bu böyle gider; ama sınırsız değildir, bu bükümlü yapıların ilk başta yola çıkan noktaya götürmesiyle biter. Bunun sonucunda da, ilk başta

bulanık olan ve net seçilmeyen bir alanda bir kuvvet hatları ağı görünür hale gelir ve o alanın güçlü bir biçimde düzenlenmiş olduğu ortaya çıkar.

*Bu yöntem “karşılaştırmacılığın” bütün sorununu da ortaya koyuyor. Maskelerin Yolu’nun sonunda, tek bir toplumu, ya da teker teker toplumları incelemekle yetinilebileceğini düşünen etnologları eleştiriyorsunuz...*⁴⁰

Yanlış anlama olmasın: Aylar, yıllar, bazen onlarca yıl boyunca tek bir topluluğu incelemeye kendilerini vakfeden etnologlar tüm minnettarlığımıza layıktırlar. Onlar olmasa, hiçbir şey yapamadık ve bir hiç olurduk. Sorun, bir teori öne sürmek istendiği andan itibaren çıkar ortaya. Bunu başka tecrübeleri dışlayan tek bir tecrübe zemininde yapmak tehlikelerle doludur; zira o tecrübe, yüzlerce ya da binlercesi içindeki mümkün vakalardan sadece biridir.

Karşılaştırmalı yönetime gelince; sık sık söylemiş olduğum gibi, önce karşılaştırıp daha sonra genelleştirmekten ibaret değildir bu. Çoğunlukla zannedilenin aksine, karşılaştırmayı kuran ve mümkün kılan, genelleştirmedir. Tecrübelerin çoğulluğu karşısında, gözlemlenen ve tasvir edilen olguların birbirine çevrilebilir olması için hangi düzeyde konumlanmanın uygun olduğunun araştırılmasıyla başlanır. Ve ancak bunları ortak bir dilde formüleştirmeyi becerdiğimiz zaman ve bu ön derinleştirme sayesinde, karşılaştırma meşru hale gelir.

Bir karşılaştırma yapabilmek için, toplumlar arasındaki bağıntıların tasarlanabilir olduğu coğrafi bir saha çizmek gerek, aksi takdirde...

... 19. yüzyılda uygulandığı haliyle karşılaştırmacılığı itibarsızlaştırmış olan kolaycılıklara düşülür.

Bu da mitoslarını karşılaştırmaya giriştiğiniz halklar arasında ortak bir tarih varsaymayı mı icap ettiriyor?

Boas'a borçlu olduğumuz bilgece bir yöntemin kuralı bu. Fakat zaman zaman bu yöntemden kaytarabiliriz de. Şu konuştuğumuz sırada henüz yayımlanmamış bir makalemden, *Kitabı Mukaddes*'in sünnet işlemi hakkında söyledikleriyle Bororoların penis kılıfı hakkında söylediklerini karşılaştırarak eğlendim.⁴¹ Bu tür maceralı karşılaştırmalar bazen başka yerde daha iyi kullanılabilecek fikirler verir. Bundan sonuçlar çıkarılamaz; belki şunun dışında: İnsan zihni sınırlı imkânlar dahilinde hareket eder; dolayısıyla benzer zihinsel konfigürasyonlar, başka sebepler zikretmeyi gerektirmeksizin, farklı dönemlerde ve yerlerde tekrarlanabilmektedir. Sonlu sayıda yarısaydam parça içeren kaleydoskopdaki gibi biraz: Teorik olarak, muayyen sayıda sarsıntıdan sonra aynı konfigürasyonun tekrar belirmesine hiçbir engel yoktur. Ziyadesiyle düşük bir ihtimaldir bu, ama imkânsız değildir.

Mythologiques'teki tahlilinizin seyrinin sizi Eski Yunan'daki mitoslara andıran mitoslarla tekrar karşılaşmaya götürdüğü doğru.

Uzaktan andıran mitoslarla; aynı zamanda bazı Japon mitoslarını da uzaktan uzağa andıran. Muhtemel açıklama haklarını mahfuz tutmak için bunu laf arasında kayda geçmek önemli. Şimdilik bir kıssadan hisse niyetine belirtiyim ki, insan zihninin yapılar hususunda sonlu sayıda biçimsel repertuvarının yardımıyla çalıştığını kabullenmek yetiyor bana. Dünyanın bu bölgelerinin uzmanları, yapabilirlerse daha ileri gideceklerdir. Muhakkak biliyorsunuzdur –söyleşileriniz esnasında Dumézil bundan bahsetmiş olmalı– Japon araştırmacılar Hint-Avrupa'nın üç işlevini Kore'de ve Japonya'da da bulduklarına inanıyorlar.

41. Claude Lévi-Strauss, "Exode sur Exode", *L'Homme*, c. XXVIII, no. 106, 1988.

Bütün bu mitosların bizi daha arkaik, yontma taş devrine dayanan, ortak bir mitolojiye havale ettiğini düşünme eğilimine kapılmaz mısınız?

Evrensel mitolojiye yüksekten kabataslak bir bakışla bakıldığında, şurada burada, birbirlerinden bağımsız bir biçimde yaratılmış olamayacak derecede fazla benzer, fazla keyfi görünen temalar ayırt edilir. Bu benzerlikler, yakın, nispeten eski ya da çok arkaik bir geçmişten alınmış unsurların sonucu olabilir. Su kuşlarına karşı cüce bir halkın savaşı gibi mitolojik bir motifi göz önüne alın: Bunu klasik antikçağda, Uzakdoğu'da ve Amerika'da buluruz... Birkaç defa mı yaratılmıştı? Pek muhtemel değil bu. Öyleyse ne zaman ve hangi yollarla yayılmıştır? Bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Her şey varsayılabilir: Yontma taş devri mitolojisinin bir kalıntısı olabilir; güzergâhını bir gün çıkarabileceğimiz –ancak birkaç yüzyıllık– bir dağılımın sonucu da olabilir. Tek tek incelemek gereken münferit vakalardır bunlar.

Kitaplarınızda karşılaştırmacılığın çok farklı iki tipini buluyoruz: Akrabalığın Temel Yapıları'nda, bir kıtadan diğerine geçen bir karşılaştırmacılık söz konusu. Oysa Mythologiques'te, ortak bir tarihle, ortak bir geçmişle bağlantısı kurulamayan hiçbir şeyi karşılaştırmamaya önem verdiğinizi belirtiyorsunuz...

İki araştırmanın hedef ve yöntemleri aynıdır; fakat her birindeki tarihsel durumlar farklıdır. Akrabalık sistemleri ve evlilik kurallarıyla didiştiğim dönemde, özel açıklamalardan başımız dönüyordu. Buna karşılık mitosların incelenmesi, bütün dünyada yaygın olan ve yüzeysel benzerliklerden esinlenen bir karşılaştırmacı sayıklamaya kurban gidiyordu. Zıt tepkiler vermem gerekiyordu.

Hem sonra, bu iki hadise kategorisi aynı düzeyde değildir. Akrabalık ve evlilikle, toplum halinde yaşamının temellerine dokunursunuz: Molekül düzeyinde bir şeydir bu; canlı varlıklarda ise, bu düzeyde, şeylerin her yerde benzer olduğunu biliyoruz. Mi-

toslar, araştırmacıya, daha karmaşık ve daha çeşitlenmiş veçheler sunar ki öncelikle bunları indirgemekle uğraşması gerekir.

Halbuki sizin çalışmalarınızın, “dönüşümler” sistemi sayesinde, dünyadaki tüm mitolojileri birbirine bağlayabilen bir yaklaşım gibi yorumlandığı da oldu.

Kesinlikle öyle değil. Zira akrabalığın araştırılmasıyla mitosların araştırılması arasında, üçüncü bir farklılık vardır. 1942-43’e doğru, konuyu ilk ele aldığımda, sırtımı verebileceğim bir asırlık sistemli akrabalık incelemeleri vardı ardımda. Nispeten homojen –bugünkü dille: normalleşmiş– ve bir sonraki aşamaya –yani karşılaştırma evresine– geçme olanağı veren teknik bir dille tasvir ve tahlil edilmiş malzemelere sahiptim. Ham ve neredeyse işlenmemiş bir şekilde bulduğum mitoslar içinse hiç böyle bir durum yoktu. Dolayısıyla, özel bir vaka üzerinde çalışırken, dünyanın başka bölgelerinde onun genel geçerliliğini teyit edecek başka incelemeler varsa gerektiğinde yayılabilsin diye bir dil yaratmayı denemem gerekiyordu; ya da bu incelemeler benimkiyle benzerlikler arz eden başka diller gerektiriyorsa, genellik iddiası daha derin bir düzeye konumlanacaktı. Bütün bunlar yapılmayı beklemektedir ve peşin hükümde bulunmaktan imtina ediyorum.

Aslında, Mythologiques’teki araştırma yönteminiz Dumézil’inki-ne hayli yakın: Sınırları belli bir coğrafi alan saptamak ve orada aynı zihinsel yapıları bulmayı denemek. Ne var ki sizin yaklaşımınızı onunkinden ayıran temel bir nokta var: Onun elinde önemli bir tarihsel kesit bulunmaktaydı, sizse Amerikan mitoslarını tahlil ettiğinizde onların tarihsel derinliğini bulamazsınız.

Dumézil’in eserlerine ne çok şey borçlu olduğumu size belirtme gerek yok herhalde. Eserlerinden cesaret aldım ve dersler çıkardım. Ama tek fark bu işaret ettiğiniz değil. Dumézil’le benim hedeflerimiz aynı değildi. Asya ve Avrupa’nın çok sayıda noktasında mevcudiyeti teyit edilmiş bir temsiller sisteminin ortak bir kaynağı olduğunu kanıtlamak istiyordu o. Benim çalışmamda ise

aksine, tarihsel ve coğrafi birlik başından itibaren vardı: Kabaca hepsi aynı kökenden olan ve Yeni Dünya'ya girişleri, yazarına göre, 70. binyıl ile 15. binyıl arasında yer alan tedrici göçmen dalgalarıyla meskûnlaşmış Amerika. Dolayısıyla ben başka şey arıyordum: Önce, birliklerini tarihten öğrendiğim mitolojiler arasındaki farkları hesaba katmak; sonra da, özel bir vakadan yola çıkarak mitsel düşüncenin mekanizmalarını anlamak.

*

Mythologiques'in her bir cildi yüzlerce sayfa. Çıplak İnsan'ın sonunda, homojen bir eser gibi bakıyorsunuz bu bütüne.

Yine de şu ihtiyat payını belirteyim: Üçüncü cildi yazdıktan sonra, daha birçok cilt gerektiğinden, bu işi bitirmeyi asla başaramayacağımı düşündüm. Dolayısıyla artık sadece bir cilt daha, dördüncüyü yazacağımı ve bu cilde, imalar ve müstakbel araştırmalara teşvik biçimiyle de olsa, söyleyecek her şeyimi sığdırmam gerektiğine karar verdim. Son cilt öncekilerden de kalın, daha karmaşık bir yapıda oldu: İki ya da üç kitaplık malzeme içeriyor.

Denemenizin başarısızlıkla sonuçlanmasından çekiniyor muydunuz?

Saussure'ü ve onun Nibelungen üzerine çalışmalarını hatırlatıyordum kendime. Hayatının belki de en büyük kısmını, mitoslar, efsaneler ve tarihlerden oluşan o karışımı çözmekle geçirmiştir. Cenevre Kütüphanesi'nde muhafaza edilen yüz kadar elyazması defteri vardır; bunların mikrofilmlerini alıp inceledim. Bu okuma esnasında karşılaştığım tüm fikirleriyle, özellikle de çıkardığım derslerle büyülemişti beni: Soruşturma durmadan karmaşıklıyordu, yeni yollar açılıyordu ve Saussure, muazzam çalışmasından hiçbir şey yayımlamadan ölmüştü. Aynı tehlikeyle karşı karşıya olduğumu hissediyordum; bunu bertaraf etme kararı aldım. Aksi takdirde benim serüvenim de onunki gibi asla tamamına ermeyecekti.

Bu mitoslar üzerine çalıştığınızda, ilk olarak bunların özetlerini çıkardınız. Sizin sunduklarınızdan daha uzun olduklarını ve çeşitlilik arz ettiklerini sanıyorum.

Haksız yere bu konuda beni eleştirenler oldu. Zira özetlerde as-kıda bıraktığım ayrıntıları daha sonra tahlillerime yediriyorum. Bu mitoloji hakkında hiçbir şey bilmeyen, Amerika'yı meçhul bir dünya gibi gören okurun her mitosuna ya da mitoslar grubunu bağdaştırabilecek bir görüşe varmasına olanak sağlamak gerekiyordu. Daha sonra, rollerini ve lüzumlarını tahlille belirttikten sonra, hiçbirini atlamaksızın her bir ayrıntıya girmeye mecbur ediyorum okuru.

Hakiki edebi metinler olan harika hikâyeler bunlar. Bu edebiyata dalmış olmak size muazzam bir zevk vermiş olmalı.

Çoğu zaman insanı duygulandıran harikulade hikâyeler bunlar. Bilgiyi verenin de iyi bir hikâye anlatıcısı olması şartıyla; ki her zaman öyle olmaz. Mitolojiye eğilmeye 1950'de başladım, *Mythologiques*'i 1970'te bitirdim. Yirmi yıl boyunca, gün doğarken kal-kıp mitoslarla sarhoş olarak hakikaten başka bir dünyada yaşadım.

Mitoslar beni etkiliyorlardı. Kullandığınızdan çok fazlasını özümsemek gerekir! Ve falan halkın filan mitosunun komşu bir halkta değiştirilmiş bir şekilde var olduğunu saptayınca, bu halkla ilgili tüm etnografik literatürü ayıklayıp, onun ortamında, tekniklerini, tarihini, toplumsal örgütlenmesini, bu değiştirmelerle bağıntılı olabilecek etkenleri tespit etmek gerekir. Bu halklarla ve mitoslarıyla bir peri masalı yaşıyordum.

Aynı zamanda estetik bir tecrübe bu.

Mitoslar ilk bakışta bulmaca gibi göründükleri için daha da tahrik edici bir estetik tecrübe. Başı sonu belli olmayan, saçma olaylarla dolu hikâyeler anlatırlar. Günler, haftalar, bazen aylar boyunca mitosunu kuluçkaya yatırmak gerekir; sonra birden, mitosun açıklanamayan bir ayrıntısında kıvılcım çakar, o noktada başka

bir mitosun açıklanamayan bir ayrıntısının dönüşmüş hali teşhis edilir ve bu yolla birliğe varılabilir. Ele alınan her ayrıntı, illaki bir anlama gelmek zorunda değildir; zira anlaşılabilirlikleri, farklılaşan bağıntılarında yatmaktadır.

Dört kitabınızın başlıkları ünlü oldu. Çiğ ve Pişmiş, Baldan Küller, Sofra Âdetlerinin Kökeni bütündeki yaklaşımı iyi özetliyor: Doğa halinden kültür haline geçiş. Sonuncusu, Çıplak İnsan...

... başlangıç noktasına döner; zira doğaya göre çiğ neyse çıplak da kültüre göre odur: İlk cildin başlığının ilk sözcüğü ile son cildin başlığının ilk sözcüğü birbirini cevaplar; tıpkı Güney Amerika'da başlayan ve tedrici olarak Amerika'nın kuzey bölgelerine çıkılan bir deniz yolculuğunun, sonunda başlangıç noktasına dönmesi gibi.

İlk cilde Çiğ ve Pişmiş başlığını koyduğunuzda, sonuncusunun başlığını da Çıplak İnsan diye koymayı düşünüyor muydunuz?

O kadar net bir görüşüm yoktu. Ama güzergâhımın ne olacağını kabaca biliyordum. Yiyeceklerin pişirilmesinin icat ya da keşfini doğadan kültüre geçişin kıstası haline getiren mitoslardan yola çıkıp, mitosların iç mantığınca itilerek ve azar azar ilerleyerek, kültür ile doğanın ayrım çizgisinin çiğ ile pişmişten değil, ekonomik mübadelelerin kabulü ya da reddinden geçtiği; yani grubun sınırlarını aşan bir toplumsal yaşamın kabulü ya da reddinden geçtiği mitoslara varmalıydım. Düşman olan halkların bile düzenli olarak karşılaştığı ve kendi mahsulleri olan yiyecekleri ve ürünleri alıp verdikleri panayırılar ve pazarlarda, gıdalarını pişiren yalnız bir kültürün doğaya dayattığı o ilk dönüşümle kıyaslanabilir (ve ilgililerce kıyaslanan) toplumsal yaşamın gelişmiş bir biçimi gerçekleşir.

Kitabınızın düzeni, "gülbezek açılımlar" ile beraber, Güney Amerika'dan Kuzey Amerika'ya doğru çıkacak biçimde kuruluyor.

Gerçekten de mitoslar, Kuzey Amerika'nın kuzeydoğusunda, Oregon'dan Britanya Kolumbiyası'na, kabileler arası ticari alışverişteki müstesna gelişme sebebiyle, az önce belirtmiş olduğum yöndedir. Neredeyse değişiklik arz etmeyen bir biçimiyle yola çıkış noktası oluşturan Güney Amerika mitoslarını orada tekrar bulmam da bilhassa kanıtlayıcıydı. İki yarım kıtayla birlikte halka da tamamlanıyordu.

Hatırlattığınız gibi, çıkış noktanız yuvadan kuş çalan biri üzerine bir Bororo mitosuna olmuş. Bütün diğerlerini birbirine bağlamayı mümkün kılacak bir "referans mitosunu" nasıl seçilir?

İlk araştırma gezim sırasında bir Bororo köyünde kalmıştım. Dikkatim özellikle toplumsal örgütlenmesine yönelmişti; Yüksek Araştırmalar Okulu Beşinci Bölüm'de din bilimleriyle uğraşmam gerektiği zaman, François de Sales misyonerlerinin yarım yüzyıldır derlemeye çalıştıkları mitolojiyle de ilgilenmiştim.

Seçiminizin tamamen keyfi olduğu anlamına mı geliyor bu?

Başta evet. Size genel olarak tarih hakkında dediğim gibi, bugün geriye dönüp baktığımda, bu seçimi izah edebilir ve haklı gösterebilirim. Fakat o seçimi yaptığımda, tesadüfi nedenlerdendi.

Teorik olarak, başka bir mitostan, başka bir halktan yola çıkabilirsiniz.

Kuşkusuz; mitoloji dünyası yuvarlak olduğu için de, başka bir güzergâh beni aynı noktaya getirirdi. Bununla birlikte, akabinde anladım ki, Amerika Yerlisi mitoslarının bütünü içinde bu mitosun stratejik bir konumu vardı. Dikey ve yatay ilişkilerle ilgili olan iki sistemi birbirine eklemler; yani bir yandan yukarıyla aşağı, yer yüzüyle gökyüzü, doğayla doğaüstü arasında olan ilişkileri, diğer yandan da yakını uzak, hemşerilerle yabancılar arasındaki ilişkileri...

Kitabınız Mythologiques coğrafi bir hareket izliyor, ama aynı zamanda tahlilin karmaşıklığı içinde ilerliyor.

Doğru. O dört cilt ikili bir hareket uyarınca ilerler. Bir tarafta, coğrafi yayılma: *Çiğ ve Pişmiş*'te tahlil, Güney Amerika'yla, özellikle de Orta ve Doğu Brezilya'yla sınırlıdır. *Baldan Küllere* soruşturmanın alanını hem güneye hem kuzeye doğru genişletir, fakat hâlâ Güney Amerika'da kalır. *Sofra Âdetlerinin Kökeni*'nde yine Güney Amerikalı, ama daha kuzeyli olan, aynı meseleyi Kuzey Amerika mitoslarında daha iyi sergilenen farklı bir görsellik ele alan bir mitostan yola çıkılarak tahlile başlanır. Dolayısıyla bir kıtadan diğerine geçiş kendini dayatmaktadır; kitap da ikisinin ortasındadır. Bütünüyle Kuzey Amerika'yı konu alan son cilt, okuru daha uzağa sürükler. Zira, açıklamaya çalıştığım tuhaf bir paradoks sonucunda, mitoslar arasındaki benzerlikler ancak Yeni Dünya'nın birbirine coğrafi olarak çok uzak iki bölgesinde barizleşmektedir.

Sözünü ettiğiniz ikinci hareket ise mantığın alanına girer. Bir-biri ardına devreye giren mitoslar, gitgide karmaşıklaşan meselelerle cebelleşir. İlk ciltte tartışılanlar duyumsanabilir nitelikler arasındaki karşıtlıkları işler: çiğ ve pişmiş, taze ve çürük, kuru ve yaş, vb. İkinci ciltte, bu karşıtlıklar azar azar yerlerini, nitelikleri değil de biçimleri gözetten bir mantığa müracaat eden başkalarına bırakır: boş ve dolu, içeren ve içerilen, içsel ve dışsal, vb. Üçüncü cilt, *Sofra Âdetlerinin Kökeni*, nihai bir adım atar. Unsurları zıtlılaştırmak yerine, bu unsurların neye göre kendi aralarında zıtlıştığına bakarak farklı tarzları karşı karşıya getiren mitosları ele alır: bitişik de olabilirler ayrı da. Bir halden diğerine geçişin nasıl gerçekleştiğini sorgular mitoslar.

Oyma kayıkla yapılan bir yolculuğu anlatan mitoslar kitapta stratejik bir konum tutuyor, çünkü bu tür meseleleri hayran oluncak şekilde yansıtıyorlar. Yolculuk başladıktan sonra, yavaş yavaş ilerledikçe, yakın uzaklaşır ve uzak yakınlaşır. Hedefe varıldığında, iki ucun baştaki değerleri tersyüz olur. Ama yolculuk zaman al-

mıştır. Böylelikle zaman kategorisi mitsel düşünceye, mekânda daha önce verili olan başka ilişkiler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmanın yolu olarak girer. Romanesk bir boyutun kademe kademe mitsel boyuta dahil olduğu anlamına gelir bu – iki türün evrimi için de icap ettirdiği bütün sonuçlarla. Başlangıçta duyumsanabilir tecrübeden alınmış somut imgeler olan unsurları gitgide inceltilmiş şekilde bir araya getiren mitsel düşüncenin –zımnen de olsa– böyle bir soyutlama yeteneğini haiz olduğunu gösterir bu.

Yaban Düşünce’de tanımlamış olduğunuz o mantıksal düşünceyi iş başında gösteriyorsunuz. Baldan Küllere kitabına iliştilmiş konu dışı ufak bir geçişte, böyle bir mantıksal soyutlama düzeyine sahip durumdaki halkların niçin antikçağda başka uygarlıklarda vuku bulmuş olan bilimsel ve felsefi akla geçişi gerçekleştirmemiş olduklarını soruyorsunuz.

Evet ama neden olmadığını hiç bilmiyorum. Belki de düşüncenin dönüşmesi için bizi toplamların bir başka tipte olmaları gerekiyordu.

Nitekim Eski Yunan’ı alırsak Vernant akılcı düşünceye geçişi siyasetin örgütlenmesine bağlar...

Evet; başkaları ise, bilimsel düşüncenin ortaya çıkışının ön şartını, hukuk düşüncesinden ayrılmaz olan kesinlik ve tutarlılık gereklerinde görmüşlerdi. Görüldüğü kadarıyla bu farklı yorumlar birbirine epey yakın.

Mitolojideki uzun geziniz, Çıplak İnsan’da “biricik mitos” başlığını koyduğunuz bir bölümle son buluyor. Dört cilt boyunca tahlil ettiğiniz bütün mitosların aslında tek bir mitosun değişik çeşitlemeleri olduğunu mu söylemek istiyordunuz?

Büyük bir tema üzerine çeşitlemeler en azından: Doğadan kültüre geçiş – ki bedeli gök dünyası ile yer dünyası arasındaki iletişimin geri dönülmez biçimde kopuşuyla ödenmiştir. Bu mitolojinin etrafında döndüğü meseleler insanlığa buradan gelmiştir.

*

Kıskanç Çömlekçi'yi Mythologiques'in bir parçası gibi mi görüyorsunuz?

Sorunsal aynı. Sadece ampirik kapsam farklı – ya da estetik kapsam, terimin Kantçı anlamında. Hem sonra, ton da değişiyor. Kitap daha kısa, ritmi daha hızlı. *Mythologiques*'e nazaran *Kıskanç Çömlekçi* büyük operalardaki balenin yerini tutuyor biraz.

Mitosları incelemeye vakfettiğiniz bunca yıldan sonra, “Mitosların bilimi emekleme çağında” diyerek şaşırtıcı bir tevazu beyanında bulunuyorsunuz.

Bunca yıldan sonra, hatta önce de. *Çiğ ve Pişmiş*'in arka kapağında, “Hakikaten insan biliminden söz edebilmek için gerekli şeylerin henüz hiçbirisi, ya da neredeyse hiçbirisi yapılmış değil” demiştim. Bütün karşı çıkışlarıma rağmen İngilizce çevirisinin editörleri dört cildi bir araya getiren bütüne *Introduction to a Science of Mythology* (Mitoloji Bilimine Giriş) altbaşlığını koydular.

Yine de siz bir adım attınız.

Öyle olduğuna inanıyorum, ama yapacak daha o kadar çok şey var ki! *L'Homme* dergisinin gelecek sayılarından birinde Sosyal Bilimler Yüksek Araştırmalar Okulu'ndan meslektaşım Jean Petitot'nun bir makalesi olacak;⁴² René Thom'un çalışma arkadaşlarından ve takipçilerindendi. Bu makalede, 1955'te dile getirmiş olduğum ve *Kıskanç Çömlekçi*'de çok sayıda örnekle sergilediğim bir formülü felaketler kuramı açısından dile getiriyor. İzlemekten âcizim, fakat çalışmamın biçimsel veçheleri önünde omuz silkmeyen ve mitosların tahlilini ciddiye alan matematikçiler olduğunu bilmek büyük bir sevinç.

42. Petitot, Jean, “Approche morphodynamique de la formule canonique du mythe”, *L'Homme*, c. XXVIII, no. 106, 1988.

Akrabalığın Temel Yapıları'ndaki matematiksel biçimselleştirme tecrübesinin aynısına Mythologiques'te neden kalkışmadınız?

Bu konuda matematikçilerle konuştum. Bazıları bana bunun mümkün olduğunu ama benim için çok zor olduğunu, kendilerinin de yapacak daha iyi şeyleri olduğunu söylediler. *Akrabalığın Temel Yapıları*'nda ortaya konan mesele, doğrudan cebirin ve ikame grupları teorisinin alanına giriyordu. Mitoloji tarafından ortaya konan gruplar, onları nesnelleştiren estetik biçimlerden ayrılmaz görünüyor. Oysa estetik biçimler hem sürekliliğe hem süreksizliğe aittir; felaketler kuramının yeni bir aşma yolu sunduğu bir çatışkı.

Bilgisayarı da düşünebiliriz. *Çiğ ve Pişmiş*'i, tabir caizse makinede tekrar kurmak için Amerika'da denemelerde bulunulduğu haberini aldım.

Sonucu biliyor musunuz?

Silsile bağlantıları muhtemelen daha kesindi, ama orantısız bir zaman alıyordu bu. Bu yöntemlerin mucitleri kuşkusuz başka şeylerle de uğraşıyorlardı: Onlar ilk beş mitosu meydana getirmeyi başardıklarında, ben, zanaatçı usullerimle, birkaç yüz tane-sini halletmiştim bile; birçoğunda muayyen bir “sanatkârâne belirsizlik” bırakmayı da ihmal etmeden elbette.

Düşünce Alıştırmaları

Size basit bir soru sormak istiyorum: Mitos nedir?

Basit bir sorunun tam tersi bu; zira farklı şekillerde cevap verilebilir. Bir Amerika Yerlisi'ne sorsanız, cevap verme şansı yüksek olurdu: İnsanlarla hayvanların henüz birbirinden ayırt edilmediği zamanın bir tarihi. Bu tanım çok derin görünüyor bana. Zira, bu tanımdakini maskelemek için Yahudi-Hıristiyan geleneğinin püskürttüğü tüm mürekkep bulutlarına rağmen, kalbimiz ve ruhumuz için, keyfini birlikte sürdürdüğü, üstünde birlikte var olduğu yeryüzünde insanlığın başka canlı türleriyle iletişim kuramamasından daha feci, insanın daha gücüne giden bir durum olamaz. Mitosların yaradılıştaki bu kusurun kökünde de bulunduğunu reddettikleri; bunun ortaya çıkışını insanlık durumunun hem başlangıcı hem de sakatlanması olarak gördükleri anlaşıyor.

Mitosu efsane ve masal gibi başka sözlü gelenek biçimleriyle zıtlılaştırarak tanımlamaya da uğraşılabilir. Fakat bu ayrımlar hiçbir zaman net değildir. Bu biçimler kültürlerde tam olarak aynı rolü oynamıyor olabilirler fakat aynı ruh tarafından üretilmişlerdir; tahlili yapan ise onları birlikte işlemekten men edemez kendini.

Bu ruh neden müteşekkildir? Söyledim, Descartesçı yöntemin aksine, zorluğu bölmeyi reddederek, kısmi cevabı hiç kabul etmemek, hadiselerin bütünlüğünü kapsayan açıklamalar aramak.

Mitosun özelliği, bir meseleyle karşılaştığında onu başka düzlemlerde (kozmolojik, fiziksel, ahlaki, hukuki, toplumsal, vb.) kar-

şısına çıkan başka meselelerin homoloğu olarak düşünmek ve hepsini birden açıklamaktır.

Ortaya çıkardığınız şu iç içe geçişleri de açıklıyor bu.

Bir mitosun bir alana uygun görünen bir dilde söylediği, aynı biçimsel tipte bir meselenin ortaya konabildiği bütün alanlarda yayılır.

Kıskanç Çömlekçi'nin sonunda, Freud'a karşı çıktığınız nokta da bu zaten: Dikkatinin münhasıran cinsel koda sabitlenmesi.

Freud düşüncesi üzerine uzun uzadıya yorumlar getirilebilir: Metinleri muğlaktır, bazen de birbirleriyle çelişirler. Ama cinsel koda anahtar önemde bir konum atfetmesi şaibeli görünmüyor.

Oysa, sizin tahlil ettiğiniz mitoslarda da cinselliğin heryerdeliği ve buna eşlik eden şiddet kafilesi sarsıyor bizi.

Bizi sarsıyor, çünkü değerler sistemimizde ve toplumsal yaşamımızda bu veçhe büyük yer tutuyor. Bununla birlikte, bir mitosun cinsellik alanına giren bir meseleyi asla diğerlerinden mücerret bir şekilde, kendinde ve kendi için ele almayacağını unutmayın. İnsanların uğraştığı, gökcisimleri, gece-gündüz münavebesi, mevsimlerin birbirini izlemesi, toplumsal örgütlenme, komşu topluluklar arasındaki siyasi ilişkiler gibi meseleler ile bu meselenin biçim bakımından benzer olduğunu göstermeye girişecektir mitos... Mitsel düşünce, özel bir meseleyle karşı karşıya geldiğinde onunla başkaları arasında paralellik kurar. Aynı anda çok sayıda kod kullanır.

Art arda meselelerle bir açıklama bu.

Ve asla hiçbirini çözmeksizin. Bir vakada algılanan zorluğun diğerlerinde olmadığı ya da aynı noktada olmadığı bilincine varılır varılmaz çözülebileceği yanılısamı veren bütün o meselelerin aralarında arz ettikleri benzerliktir burada söz konusu olan. Bizden bir açıklama getirmemiz istendiğinde, "falan şey olduğu

zaman...” ya da “...deki gibi” diye cevapladığımızda biraz bu şekilde akıl yürütmekteyizdir. Kendi payımıza tembelliktir bu; ama mitsel düşünce bu usule o kadar ustaca ve sistemli bir şekilde baş vurur ki, başlı başına ispat yerine geçer.

Diğer “basit” soru: Mitos neye yarar?

Başlangıçta farklı olan şeylerin niçin oldukları hale geldiklerini ve neden başka türlü olamadıklarını açıklamaya. Çünkü, tam da özel bir alanda değişselerdi, alanların homolojisi* sebebiyle bütün dünya düzeni allak bullak olurdu.

Mitos nasıl tezahür ediyor? Onu ilk söyleyen biri olsa gerek!

Muhakkak, ama insanlığın kökeninin paleontolojistler tarafından gitgide daha eskilere dayandırıldığını göz önünde bulundurursanız, sorunuzu cevaplamamın kolay olmadığını teslim edersiniz. Bundan bir ya da iki milyon yıl önce insanın ataları muhtemelen bir dil konuşuyorlardı, mitoslar anlatmaları da hiç ihtimaldışı değildir. Zamanla bu mitoslar dönüşüm geçirdiler; bazıları kayboldu, bazıları doğdu. Hangi koşullarda? Biraz mantarlar gibi hani, yerden bittikleri hiç görülmez! Bireysel bir icat bizatihi bir mitos oluşturmaz. Mitos haline gelmesi için, gizli bir simyayla tahavvüle uğrayıp, entelektüel ve manevi ihtiyaçlarını karşıladığı toplumsal grup tarafından özümsemesi gerekir. Bireylerin ağzından hikâyeler çıkar; bazıları tutar, bazıları tutmaz...

Mitosların kökeni meselesi –cevapları ancak faraziyelere dayalı olabileceği için sorulması Paris Dilbilim Cemiyeti tarafından gösterişli bir şekilde yasaklanan– dilin kökeni meselesine benzer. Belki bir gün, beynin nörofizyolojisi bu meseleyi çözer. Her halükârda, cevap antropologlardan da dilbilimcilerden de gelmeyecektir. Mitsel temsiller bahsine gelince; insanların kendi mitoslarını nazarındaki entelektüel tutumunu sorgulamak mitosların kö-

* Gelişim kökeni benzer olan unsurların aynı işlevi yerine getirmek zorunda olmaması. –ç.n.

kenlerini sorgulamaktan daha ilginç. Mitosların daima farklı versiyonları vardır. Üstelik bu versiyonlar arasından seçim yapılmaz, bunlar eleştirilmez, içlerinden birinin diğerinden daha doğru olduğu ya da sadece onun doğru olduğu hükmüne varılmaz: Hepsi aynı anda kabul edilir ve bunların ayrıldıkları noktalara şaşılmaz. Dünyanın muhtelif noktalarında yürütülen soruşturmalar bu zihinsel davranışın umumiliğini teyit etmektedir. Bunu yakından incelemek ve tarih karşısındaki tutumumuzla kıyaslamak lazım, çünkü bu tutumun da toplumlarımızda muhtelif, hatta bazısı birbiriyile uzlaşmaz versiyonları dolaşımdadır.

Öyleyse sizin için bir mitos, varyantlarının, versiyonlarının toplamıdır. Asıl versiyonu belirlemeye uğraşmaz mısınız?

Doğru versiyon da yoktur, asıl veya ilk biçim de yoktur. Bütün versiyonlar ciddiye alınmalıdır.

Kıskaç Çömlekçi'nin sonunda, mitosun her zamanki düşünme tarzımızı "büyüten bir ayna" olduğunu yazıyorsunuz. Bu kitap dizisi boyunca size yol gösteren sorunsal bu mudur?

Sorunsal Akrabalığın Temel Yapıları'ndaki sorunsalla aynıdır, sosyolojik olgular yerine dini olguların söz konusu olması hariçinde. Ama sorulan soru değişmez: Toplumsal pratiklerin ya da dini tasavvurların kaosuyla karşı karşıya kalındığında, göz önüne alınan her vaka için farklı, kısmi açıklamalar aramayı mı sürdüreceğiz? Yoksa bu bariz çeşitliliği açıklamamızı, kısacası tutarsızlığın üstesinden gelmemizi sağlayan bir derin yapı, altta yatan bir düzen keşfetmeyi mi deneyeceğiz? Akrabalığın Temel Yapıları da *Mythologiques* de tamamen aynı meseleyi koyarlar önlerine; yaklaşımları da aynıdır.

Ya o "büyüten ayna" sözü?

Mitoloji üzerine yazdığım her şeyde, asla nihai bir anlama varılmadığını göstermek istedim. Kaldı ki hayatta varılıyor mu ona? Bir mitosun benim için, onu şu veya bu anda ve belirli şartlarda

anlatanlar ya da dinleyenler için arz edebildiği anlam, mitosun başka anlatıcılar ya da dinleyiciler için, başka şartlarda ve başka bir anda arz edebildiği başka anlamlar ile ilişkisi içinde var olur ancak.

Mitos, yalnızca inşa kurallarıyla tanımlanabilecek bir örgü (*grille*) önerir. Bu örgü, bizatihi mitosa değilse de onun dışındaki her şeye bir anlam vermeyi mümkün kılar: insanların haklarında sorduğu sorularla beraber, bilincin eşiğinde saklanan dünya, toplum ve tarih imgeleri. Mitosun sağladığı anlaşılabilirlik matrisi bütün bunları tutarlı bir bütün içinde eklemlemeyi mümkün kılar. Benim mitosa attettiğim bu rolü Baudelaire müziğe yüklüyordu. *Lohengrin* operasının prelüdü hususunda, her bireysel öznenin bu eserde farklı bir içerik algıladığını örneklerle gösterir; bununla birlikte tüm bu içerikler az sayıdaki değişmez hatlardan ibarettir.⁴³

Genel olarak, “anlamına gelmek, imlemek” (*signifier*) fiilinin ne demek istediğini kendimize sorduğumuzda, daima aradığımız anlamın biçimsel bir eşdeğerini başka bir alanda bulmanın söz konusu olduğunu idrak ederiz. Sözlük, bu mantıksal döngünün örneğidir. Bir sözcüğün anlamı sözcüklerle verilir, o sözcüklerin tanımları da başka sözcükleri çağırır. Ve en azından teorik olarak, sözlük yazarlarının döngüsel tanımlardan kaçınmak için gösterdikleri çabalara rağmen, çıkış noktasına dönülecektir.

Başka semantik alanlara bağlı çok sayıda eşdeğerini bulmayı başardığımızda, bir sözcüğün ya da fikrin anlamını keşfettiğimizi zannediyoruz. Anlamlandırma, bu eşdeğerlileri bağlantılandırmaktan başka bir şey değildir. Hem sözcükler hem de kavramlar için doğrudur bu. Mitos ise, kendileri de iri nesneler olan imgeler ve olaylar yoluyla iş gördüğü için, bu hadiseyi daima daha çığır ışıkta, daha kütleli şekilde, ama düşünce alıştırmasının çok genel koşullarını yansıtarak sunar.

43. Charles Baudelaire, “Richard Wagner et Tannhäuser à Paris”, *Œuvres complètes* içinde, Paris: Pléiade, s. 1211-14.

Üçüncü Kısım

Kültürler, Kültür

Claude Lévi Strauss, 1967.

İrk ve Politika

Collège de France'taki ilk dersinizde, etnolojinin geleceği üzerine sorular soruyordunuz. Cevabınız bugün ne olurdu?

Bazı düzeltmeler yapmak zorunda kalırdım; çünkü şu son çeyrek yüzyılda işler değişti ve durum birebir aynı değil; özellikle de etnolojinin incelediği toplumlar bakımından.

Çünkü etnologlar geleneksel toplumlarla ilgilenir; bu toplumlar ise birbiri ardına yok oluyor...

Biliyorsunuz, 18. yüzyıldan beri söylenir bu! İnsanın incelenmesi için kurulan ilk akademik cemiyetler, misyonlarını haklı göstermek için, “Elimizi çabuk tutmak lazım, fazla zaman kalmadı” diye çıgırıyorlardı. Benim doğduğum sene, Liverpool Üniversitesi’nde ilk dersini yaptığı vakit Frazer aynı şeyi beyan etmiş. Etnolojik araştırmanın bir laytmotifidir bu. Süreçlerin hızlandığını ve uzaktan makul biçimde bir vade görebileceğimizi kabul ederim. Mamafih, hâlâ var olan ve epey bir süre daha var olacak onlarca, yüzlerce toplumda, az incelenmiş ya da iyi incelenmemiş o kadar çok şey kalıyor ki... Bu yüzden, bırakmak yerine çabalarımızı yoğunlaştırmak için bir teşvik görüyorum ben burada. Hem sonra, bütün bu kültürlerin ortadan kaybolacağı dönemi göz önüne getirsek bile... Eski Yunan ve Roma ortadan kalkalı hayli zaman oldu; bununla birlikte hâlâ incelenmeye ve üzerlerine yeni görüşler geliştirilmeye devam ediliyor.

Ama onların üzerine belgeler var, anıtları var...

O anıtları bu halleriyle kuran biziz, bizim onlara gösterdiğimiz dikkat!

Brezilya'da yaşayan bir topluluğun belgelerinin ya da anıtlarının da bu kadar kolay kurulabileceğine inanıyor musunuz?

Az incelenmiş veya iyi incelenmemiş, ya da çok kısa bir zaman diliminde incelenmiş bir nüfus topluluğu söz konusu ise haklısınız. Kaybedilen geri gelmeyecektir. Fakat –en iyi bildiğim yer olan Amerika’yla sınırlı tutarsam– *Library of Congress*’in (Kongre Kütüphanesi) ve *American Philosophical Society*’nin (Amerika Felsefe Derneği) depoları, çoğu henüz ayıklanmamış, hatta envantere geçirilmemiş çok sayıda elyazmasıyla dolu.

Uyuyan hazineler mi bunlar?

Evet ve muhtemelen hacim olarak Eski Yunan ve Roma’dan bize kalanlar kadar.

Antropoloji tehdit altında bir bilim değil öyleyse...

Doğası değişecektir. Saha araştırmasının elinde araç kalmazsa, sadece eski gözlemcilerin derlemiş oldukları belgelerle yaklaşılabildiğimiz uygarlıkların uzmanlarına, düşünce tarihçilerine, filologlarına dönüşeceğiz. Birörnekleşme gibi büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalan bir insanlıkta yeni farklılıkların tezahür edip etmeyeceğini kim bilebilir?

İnsanlığın mutlak bir homojenleşmeye doğru yöneldiği duygusunda mısınız?

Mutlak demek aşırı olur. Fakat bir dünya uygarlığından söz etmek hiç bugünkü kadar gerçeğe yakın olmamıştı.

Etnolojinin varlığını sürdürmek için başvurduğu çarelerden biri, bize daha yakın olan çağdaş toplumlara, mesela Fransız kırsalına dönmek değil mi?

Bu araştırmalar, ne başvurulacak bir çare, ne de bir içe kapanma çözümüdür. Kendi içlerinde bir önemleri var. Geç gelişmiş olmaları, bizim kendi toplumlarımız hakkında egzotik toplumlardan daha fazla bilgiye sahip olduğumuzu zannetmiş olmamızdandır: Egzotik toplumlarla ilgilenmek daha acil görünmüştü bize. Diğer yandan, toplumlarımızın eski hallerini bize öncelikle yüzyıllara yayılan arşivler (geniş anlamıyla) ifşa etmiştir. Orta Brezilya'daki ya da Melanezya'daki toplulukları tanımak için, elimizde tarihin %5 ya da 10'u var. Geriye kalanını etnolojiye borçluyuz. Bizim toplumlarımız söz konusu olduğunda ise oran tersine döner. Etnoloğun rolü, öncelikle tarihçinin üzerine düşen bir çalışmayı tamamlamak ve zenginleştirmekle sınırlı kalır.

Etnolojinin geleceği aynı zamanda kurumsal sorunlara da bağlı. Bu dalın günümüzdeki durumunun, sizin bu konuyla ilgilenmeye başladığınız zamandan daha doyurucu olduğunu düşünüyor musunuz?

Etnolog kariyerime başladığım zaman, Fransız üniversitelerinde etnoloji kürsüsü yoktu. Sanırım ilk kürsü –savaş arifesinde ya da esnasında, şimdi hatırlayamadım– Marcel Griaule'un ki olmuştu. Antropoloji bugün, üniversitelerde öğretilen başlı başına bir dal haline geldi. Yapılması gereken acil çalışmalar göz önüne alındığında, kadro ve kürsü sayısı hâlâ yetersiz kalıyor.

Diğer dallar gibi etnolojik araştırma da para noksanlığıyla dışışmek zorunda: Bir bütçe lazım!

Şu farkla ki, fizikçilerin ya da biyologların laboratuvarlarını işletmek için paraya ihtiyaç duymaları kabul görüyor, çünkü deneylerini orada yapıyorlar ve meslektaşlarının deneylerini de orada doğruluyorlar. Etnologların laboratuvarlarının binlerce kilometre uzakta olduğu ve gidip orada yaşamaları için onlara imkânlar sunulması gerektiği ise daha zor kabul görüyor.

1952'deki Irk ve Tarih başlıklı metninizle, safi etnolojik perspektifi bırakmış ve “siyasi” denebilecek, en azından çağımızın sorunlarıyla doğrudan temasta olan bir düzeye geçmişsiniz.⁴⁴

Bir sipariş söz konusuydu. Bana kalsa bu kitapçığı yazmazdım sanırım.

Bu sipariş nasıl verildi?

UNESCO muhtelif yazarlara ırk sorunu hakkında ufak kitaplardan oluşan bir dizi hazırlamalarını teklif etti: Birini Leiris'ten istedikler, birini benden...

Bu kitapta kültürlerin çeşitliliğine vurgu yapıyor, ilerleme fikrini sorguluyor ve kültürler “koalisyonu”nun gerekliliğini ilan ediyorsunuz...

Kabaca, ilerleme mefhumu ile kültürel göreciliği uzlaştırmanın yolunu arıyordum. İlerleme mefhumu, belirli zamanlarda ya da belirli yerlerde bazı kültürlerin diğerlerinden üstün olduğu fikrini içerir; çünkü o kültürler, ötekilerin ortaya çıkarmaktan âciz oldukları eserler üretmişlerdir. En azından benim kuşağımın ve benden önceki kuşağın gözünde (zira bugün buna karşı çıkanlar var) etnolojik düşüncenin temellerinden biri olan kültürel görecilikse, bir kültürün diğerinden üstün olduğu hükmüne varmayı mümkün kılan hiçbir ölçüt bulunmadığını belirtir. Meselenin ağırlık merkezini kaydırmaya çalıştım. Bazı dönemlerde ve bazı yerlerde “hareket halinde” kültürler var iken, başka kültürler “hareketsiz” ise, birincilerin üstünlüğü sebebiyle değildir bu, diyordum; eşit olmayan değil (onları böyle ilan etmeyi mümkün kılan hiçbir şey yoktur), farklı kültürler arasında bir işbirliğine yönelten tarihsel ya da coğrafi koşullar sebebiyledir. Birbirlerinden esinlenerek ya da birbirlerine karşı çıkmaya çalışarak harekete geçerler. Birbirlerini ve rimleştirir ya da uyarırlar. Başka dönemlerde ya da başka yerler-

44. *Irk ve Tarih*, a.g.y.

de ise, kapalı dünyalar gibi tecrit halinde kalan kültürler durağan bir yaşam sürdürürler.

*Bu metin ırkçılığa karşı bir klasik haline geldi, hatta liselerde okutuluyor. 1971’de, bu sefer Irk ve Kültür başlığını taşıyan ikinci bir metni bu harcıâlemleşmeye karşı tepki olarak mı yazdınız?*⁴⁵

O da UNESCO’nun bir siparişinden doğdu; uluslararası ırkçılıkla mücadele yılının açılışına yönelik gösterişli bir konferans içindi.

Daha sonra, “Bu metin skandala yol açtı, amacı da buydu” demiştiniz.

Biraz abartmış olabilirim. Ama her halükârda UNESCO’da skandala yol açtığı kesin. *Irk ve Tarih*’ten yirmi sene sonra, benden yine ırkçılık hakkında konuşmam isteniyordu ve muhtemelen aynı şeyleri tekrarlamam bekleniyordu. Kendimi tekrarlamaktan hoşlanmıyorum; özellikle de, o yirmi yıl boyunca çok şey olup bitmişti. Kendi payıma, iyi duyguların teşhirinin yeteceğinin zannedilmesine gitgide daha fazla sinir oluyordum. Aksine, bir yandan ırk çatışmaları daha vahimleşirken, öte yandan da kamuoyunun kafasında ırkçılık ve ırkçılık karşıtlığı gibi mefhumlar etrafında bir bulanıklık yaratılıyor gibi geliyordu bana. Ve bu mefhumları düşüncesizce genişlete genişlete, ırkçılığı zayıflatmak yerine besliyorduk.

Bu kez de kültürleri ayıran ve zıtlastıran farklılıklardan bahsediyordunuz. Önceden söylediklerinizin aksi yöndeydi bu.

Hiç değil. İlk metin doğru dürüst okunmamıştı. Sanırım *L’Humanité* gazetesindeki bir eleştiride, destek babında *Irk ve Kültür*’den de uzun bir bölüm alıntılanarak benim ağız değiştirdiğim kanıtlanmak istenmişti. Oysa o bölüm *Irk ve Tarih*’te de bulun-

45. Türkçede *Irk ve Tarih*’le birleştirilmiş olarak basıldı: *Irk, Tarih ve Kültür* içinde, a.g.y., s. 64-90.

yordu. İsaetli olduğunu düşündüğüm için, metni aynen tekrarlamıştım.

İrk ve Kültür'deki en sarsıcı önermeniz, kültürlerin birbirleriyle zıtlaşmak istediği fikrinizdi belki.

İrk ve Tarih'in sonunda, bir paradoksun altını çiziyordum. Kültürlerin karşılaşmalarını verimli kılan, aralarındaki farktır. Oysa bu ortaklaşa oyun tedrici bir birörnekleşmeye yol açmaktadır: Kültürlerin bu temaslardan sağladığı yararlar büyük ölçüde aralarındaki niteliksel ayrımlardan ileri gelir; fakat bu alışverişler sırasında o ayrımlar azalarak yok olur. Bugün şahit olduğumuz da bu değil mi? Yeri gelmişken söyleyeyim: Kültürlerin evrimleri boyunca karışmalarının sonucunda artan bir entropi eğilimi gösterdikleri fikri (az önce söylediğiniz gibi ırkçılık karşıtlığının bir klasiği haline gelmiş –ve bundan sevinçliyim– bir metinde sunulan) dosdoğru Gobineau'dan gelir – ki o da ırkçılığın babası olarak kınanıyor. Bu da halihazırda kafalarda hüküm süren kargaşayı iyi gösteriyor.

Kaldı ki Gobineau'nun görüşlerinde çok modern bir tını vardır; zira, yine çok modern bir biçimde “yapının çeşitli bölümlerindeki bir bağlaşım” diye adlandırdığı şeyin etkisiyle düzen adacıklarının oluşabildiğini teslim etmekteydi. Bunun örneklerini verir. Karışımlar arasında kurulması başarılımış bu dengelerin, geri döndürülemez olduğuna hükmettiği bir tükenişin aleyhine tanıklık ettiğinin bilincindedir.

Bütün bunlardan, kültürlerin çeşitliliğinin ayakta kalmasının ya da çeşitlilik içinde kendilerini yenilemelerinin temenni edilir bir şey olduğundan başka ne sonuç çıkarılabilir? Yalnız –ikinci metinde işaret edilen de buydu– bunun bedelini ödemeye razı olmak gerekir; o da şudur: Her biri bir yaşam tarzına, bir değerler sistemine bağlı olan kültürler, kısmiyetçiliklerine ihtimam gösterirler; bu yaklaşım ise –inandırılmak istediğimiz aksine– patolojik olmadığı gibi sağlıklıdır da. Her kültür başka kültürlerle alışverişi sayesinde gelişir. Ama her bir kültürün muayyen bir di-

renç göstermesi gerekir; aksi takdirde, çok geçmeden, alışverişe sokacak hiçbir şey kalmayabilir elinde. İletişimin yokluğu da, aşırısı da tehliktir kültürler için.

1952'deki metninizin böyle bir başarıya ulaşması ve ikincinin başarılı olmamasını nasıl açıklıyorsunuz?

Biri bir kitapçık olarak sunuluyordu; öteki ise bir konferansın metniydi ve tek başına hiç yayımlanmadı. İkinciden farklı olarak ilkinin doğru düşüncede olduğuna hükmedilmesi hususunda elimden bir şey gelmez; ama ikisi bir bütün oluşturuyor. Nüfus genetiği müktesebatını bütünlük içinde sunmaya çabaladığım ikinciyi okumanın daha zor olduğunu ekleyeyim. *İrk ve Tarih* için bile her sene beni görmeye gelen ya da telefon eden liseliler oluyor ve "Bir sunum yapmamız gerekiyor ama bundan hiçbir şey anlamadık!" diyorlar.

Bugün UNESCO sizden aynı konuda yeni bir konferans istese ne yapardınız?

Tehlike yok!

Ama gazeteler ve radyolar ırkçılık sorunu üzerine görüş bildirmenizi sıkça istiyorlar ve genellikle cevap vermeyi reddediyorlunuz...

Canım cevap vermek istemiyor; çünkü bu alanda tam bir karışıklık içinde yüzüyoruz; ben ne dersem diyeyim yanlış yorumlanacağını baştan biliyorum. Etnolog olarak, ırkçı teorilerin hem canavarca hem saçma olduklarına kaniyim. Ama ırkçılık mefhumunu sıradanlaştırıp onu olur olmaz yerde kullanarak içeriği boşaltılıyor ve istenen sonucun tam tersine varma riskiyle karşı karşıya kalınıyor. Zira ırkçılık nedir? Dört noktayla özetlenebilecek açık seçik bir doktrindir. Bir: Genetik miras ile zihinsel yatkınlıklar ve ahlaki eğilimler arasında bir bağlaşım vardır. İki: Bu yatkınlıkların ve bu eğilimlerin tabi olduğu o miras, bazı insan topluluklarındaki tüm üyelerin ortak malıdır. Üç: "İrk" denen bu

gruplar genetik miraslarının niteliğine göre hiyerarşilendirilebilirler. Dört: Bu farklılıklar, üstün diye adlandırılan “ırklar”ın diğerlerini yönetmesine, sömürmesine ve muhtemelen yok etmesine cevaz vermektedir. Başka yazarlarla aynı zamanda ya da onlardan sonra, hem *İrk ve Kültür*’de hem *İrk ve Tarih*’te aynı açıklıkla anlattığım, çok sayıda nedenden dolayı savunulamaz bir teori ve pratiktir bu. Kültürler arasındaki ilişkiler sorunu ise başka bir düzlemde yer alıyor.

Dolayısıyla sizin için, bir kültürün diğerine husumeti ırkçılık değil mi?

Fiile dökülen husumet öyledir. Bir kültürün bir diğerini yok etmesine, hatta baskı altında tutmasına cevaz veren hiçbir şey yok. Ötekinin böyle yadsınması kaçınılmaz olarak aşkın sebeplere dayanacaktır: ırkçılık ya da bununla eşdeğer sebeplere. Ama kültürlerin, bir yandan birbirlerine saygı gösterirken, kimisine daha az kimisine daha çok yakınlık hissetmeleri, her zaman fiilen var olmuş olan bir durumdur. İnsan davranışlarının normalinin içindedir. Bunun ırkçılık diye kınanmasında, düşmanın değirmenine su taşıma riski vardır; zira çok sayıda safdil kişi şöyle diyecektir: Şayet ırkçılık buysa, ben de ırkçıyım o zaman.

Japonya’yı ne kadar çekici bulduğumu biliyorsunuz: Paris’te, metronun içinde, Japon tipli bir çift gördüğümde, onlara ilgi ve sempatiyle, yardıma amade bir şekilde bakarım: Bu ırkçılık mıdır şimdi?

Onlara sempatiyle bakıyorsanız, hayır; ama, “Onlara nefretle bakarım” deseydiniz, “Evet” diye cevap verirdim.

Halbuki tavrımı fiziki görünüme, davranışa, dilin kulağıma hoş gelmesine dayandırdım. Günlük hayatta herkes, tanımadığı bir kişiyi coğrafi haritada konumlandırmak için aynı şeyi yapar... Bu türden kestirimleri yasaklamaya kalkışmak için çok riya gerekir.

Sizde antipati uyandıran fiziki görünümeler var mı?

Etnik tipler bakımından mı demek istiyorsunuz? Yok tabii. Bütün etnik tiplerin içinde, bize çekici gelenler de vardır, gelmeyenler de. Brezilya'daki bazı yerli topluluklarında, kendimi güzel varlıklarla çevrili hissediyordum; başkaları ise, bozulmuş bir insanlık gösterisi arz ediyordu benim için. Nambikwara kadınları genel olarak erkeklerden daha güzel görünüyordular bana; Bororolarda ise tersiydi. Böyle yargılarla, kültürümüzün kaidelerini uygularız. Bu tür durumlarda sadece ilgililerin kaideleri geçerlidir.

Aynı şekilde, bir yaşam tarzına, bir ayırt edici değerler sistemine, bir kültüre mensubum; dolayısıyla da çok farklı kültürler otomatik bir biçimde çekici gelmez bana.

Onları sevmiyor musunuz?

Öyle söylemek kastımı aşmak olur. Onları etnolog olarak inceledim, elimden gelen bütün nesnellikle ve hatta bütün empatiyle incelerim. Ama bazı kültürler benim kültürümle diğerlerinden daha zor uyuyor.

*Raymond Aron ona İsrail'in politikası konusunda 1967'de yazdığınız bir mektuptan şu sözleri alıntılamıştı: "Kızılderililerin yok edilmesini böğrümde taze bir yara gibi hissederken, söz konusu Filistinli Araplar olunca aksi yönde tepki gösteremem elbette" diye yazıyorsunuz, "Arap dünyasıyla girmiş olduğum kısa temaslar bana sökülüp atılması güç bir antipati duygusu vermiş olsa bile..."*⁴⁶

Aşırıya kaçan bir ifade. Çalakalem yazmış ve Aron'un benim tavırımı Arap-yanlısı duygularıma bağlayarak yanılmasını istemiştim. Bununla birlikte İslam ülkelerinde –Pakistan'da ve bugünkü Bangladeş'te– geçirdiğim birkaç ay boyunca, hani derler ya, "yakınlık kuramadım" oralarla. *Hüzünlü Dönenceler*'de bu konuda günah çıkardım.

Her etnolog er geç bu durumla karşılaşır. Robert Lowie beni dostluğuyla onurlandıran büyük bir etnologdu. Crowlar ve Hopi-

ler üzerine çalışmalarıyla bir otoritedir. Bununla birlikte Crowlarla mükemmel anlaştığını, Hopilere ise zor katlandığını itiraf etmişti bana.

Aslında size ırkçılık konusunda sorular sorulduğunda, farklı kıtalardaki farklı kültürler arasındaki ilişkilerden ziyade, günümüz Fransı ve “çokkültürlü” denen toplum üzerine oluyor bu sorular. Hatta geçen sene, hükümetin sizi “Vatandaşlık Yasası”nda reform için kurulacak bir komisyonun başına geçirmeyi düşündüğü, fakat bir etnologdan yardım istemek şaşırtıcı görünebileceği için bundan vazgeçildiği söylentisi bile dolaşmıştı ortalıkta.

Bu dediğiniz doğru ise, kültürler arasında üstü kapalı bir hiyerarşi kuruluyormuşçasına, etnologların incelediği halklarla bir tutarak göçmenlerde infial duygusu uyandırmaktan kaçınmış olmalılar – ki bu da acı bir durum.

İrkçilik tanımınızı iyi anlıyorsam, bugünün Fransı’nda ırkçılık olmadığını düşünüyorsunuz.

Endişe verici hadiseler gözlemleniyor, ama kelimenin güçlü anlamıyla ırkçılığa bağlı değil bunlar – bir Arap’ın sırf Arap olduğu için öldürülmesi haricinde, ki gözünün yaşına bakılmaksızın derhal cezalandırılmalıdır bu. Kendi değerleri ve yaşam tarzıyla sür-tüşmeyen topluluklara sempati duyma eğilimi gösteren, başkalarına ise daha az sempati duyan topluluklar daima olmuştur ve olacaktır. Az sempati duyduklarıyla bile ilişkilerinin serinkanlı kalabilmesine engel değildir bu; hatta serinkanlı kalması gereklidir de. Çalışmam sessizlik gerektiriyorsa ve bir etnik topluluk kendini gü-rültüye uydurmuşsa, hatta buna teşneyse, onu kınayıp genetik mirasını suçlamam. Fazla yakın yaşamamayı tercih ederim. Bu kötü niyetli bahaneyle bana suçluluk duygusu telkin edilmesini de pek takdir etmem.

Bugün, 1988’de, nüfus harmanlanmaları, göçler, yabancı işçiler düşünüldüğünde, bir toplum tekkültürlü olabilir mi?

Tekkültürlü sözcüğünün hiçbir anlamı yok; çünkü böyle bir toplum hiçbir zaman olmamıştır. Bütün kültürler, farklı ritimlerde de olsa zamanın başlangıcından beri durmaksızın vuku bulan harmanlanmaların, ödünç alınanların, karışımların sonucudur. Oluşumları icabı hepsi çokkültürlü olan toplumların her biri yüzyıllar boyunca özgün bir sentez çıkarmışlardır ortaya. Kültürlerini herhangi bir anda teşkil eden o senteze az çok sıkı sıkıya tutunurlar. İçlerindeki farklılıklar hesaba katılsa bile bugün bir Japon kültürü, bir Amerikan kültürü olduğunu kim inkâr edebilir? ABD’den daha fazla karışım ürünü bir ülke yoktur; bununla birlikte, etnik kökenleri ne olursa olsun ülkenin tüm sakinlerinin kendini bağlı hissettiği bir *American way of life* (Amerikan yaşam tarzı) vardır.

Madem ki bana Fransa hakkında sorular soruyorsunuz, cevap olarak bu ülkenin 18. ve 19. yüzyıllardaki değerler sisteminin Avrupa ve ötesi için bir çekim merkezi temsil ettiğini söyleyeceğim size. Göçmenlerin özümsemesi mesele çıkarmıyordu. İlkokul ve sonrasında beraber, değerler sistemimiz hepimize geçmişteki kadar sağlam ve diri görünseydi, bugün de mesele olmazdı.

Bütün Batı toplumlarının bu özümseme imkânsızlığı meselesiyle karşı karşıya kaldıkları görülüyor: İngiltere, Almanya... Kültürlerin bir arada var olması oralarda da Fransa’daki kadar güç görünüyor.

Batı toplumları dışarıdan gelen insanları çeken yeterince güçlü entelektüel ve ahlaki değerleri muhafaza edemiyorlarsa ve bu değerleri benimseme temennisi yaratamıyorlarsa, o zaman kuşkusuz bir alarm durumu var demektir.

Çalışmalarınız ve az önce zikrettiğimiz metinler sık sık sömürgelerdeki bağımsızlaşma hareketleriyle paralel biçimde yorumlandı. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Ara sıra böyle şeyler görüyorum. Hatta kısa bir süre önce, *Hüzünlü Dönenceler*’in üçüncü-dünyacılığın yükselişine bağlı oldu-

ğunu bile okudum. Burada bir yanlış yorum var. Savunmasını üstlendiğim ya da tanıklığını yapmaya çabaladığım toplumlar, sömürgeleştirmeden olmadığı kadar üçüncü-dünyacılığın tehdidi altındadırlar. Son savaştan sonra bağımsızlıklarına kavuşan ülke yönetimlerinin, toplumları bağrında hâlâ var olan ve gecikmiş diye adlandırılan kültürlerle karşı hiçbir teveccühleri yoktur. İtirafı size kinik görünebilecek ikinci bir neden var: Ben insanlar değil, inançlar, görenekler ve kurumlar üzerine eğiliyorum. Dolayısıyla modern dünyayı bölen çatışmaların uzağında geleneksel yaşam tarzlarına sadık kalma niyetindeki o küçük halkları savunuyorum. O hallerinden çıkıp bizim çatışmalarımızda taraf olanlar, siyasi, hatta jeopolitik sorunlar çıkarıyorlar; bu hususta, vicdan meseleleri nadiren tek tarafı ilgilendirir.

Sömürgelerin bağımsızlığa kavuşmalarından daha ihtiyatla mı yaklaşıyorsunuz üçüncü-dünyacılığa?

Sömürgecilik Batı'nın büyük günahı olmuştur. Bununla birlikte, kültürlerin canlılığı ve çoğulluğu bağlamında, sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla ileri doğru büyük bir sıçrama yapıldığını düşünüyorum.

Etnoloji aksi yönde bir iddiayla yargılanmak istendi: Etnolojinin sömürgecilikle bağları olduğu söylendi. Bu görüş size daha gerekçelendirilmiş geliyor mu?

Etnolojinin sömürgeciliğin gölgesinde doğduğu ve geliştiği, tarihsel bir olgudur. Bununla birlikte, sömürgecilik girişiminden farklı, hatta ona karşıt olarak, etnologlar kültürlerin hızla hatırasını yitirdikleri inançları ve yaşam tarzlarını korumaya uğraşmışlardır.

Sömürgeciliğin ortadan kalkmasından sonra sömürgeci hâkimiyeti etnolojinin sürdürdüğünü söyleyecek kadar ileri gidenler oldu. Bu sözler bazen, Robert Jaulin gibi sizinle çalışmış olan kimselerden de geliyordu.

Yaklaşık otuz yıl önce Sosyal Antropoloji Laboratuvarı'nda çalışmıştı; ama mizaç uyuşmazlığından çabuk ayrıldık. Kurbanı oldukları tahribattan sonra, geçmişleriyle tekrar bağ kurmak istediklerinde, Yerli halkların kendilerine yardımcı olsun diye etnolog kitaplarına başvurdukları sıkça görülür. Bunun çok sayıda örneğini biliyorum.

O eleştirmenlere göre, Batılı, yine de gözlemlediği kültür karşısında üstünlüğünü korur.

Söz konusu olan, gözlemcinin üstünlüğü değil gözlemin üstünlüğüdür. Gözlem yapmak için, dışarıda olmak gerekir. Varoluşunu paylaştığınız topluluğun içinde erimeyi (ama mümkün müdür bu?), onunla özdeşleşmeyi tercih edebilirsiniz – etik bir seçimdir bu. Bilgi diğer yandadır.

Bilgi ancak özne ile nesne arasındaki uzaklıktan mı gelir?

Bir vechesi budur. İkinci bir aşamada, bunları birbirine kavuşturmaya uğraşırsınız. Bu iki aşama ayırt edilmezse, bilgi mümkün olmaz; fakat etnografik soruşturmanın özgünlüğü o bitmek bilmez gelgitte yatmaktadır.

Grafik akıl üzerine kitabında, Jack Goody, ilginç bir yaklaşımla incelediği, gözlemci ile toplum arasındaki ilişkiler meselesini koyar ortaya: Yazıyı bilmeyen uygarlıkların sözlü gelenekleri incelendiği vakit, bu geleneklerin sadece kayda geçiriliyor olması bile, onları değişikliğe uğrattıyor ve onlara gözlemcinin, gözlemcinin toplumunun algı kategorilerini dayatıyor. Ne dersiniz?*

Dikkat çektiği nokta doğru, fakat önemsiz görünüyor bana. Zira tüm gözlemler için doğrudur bu; en ileri bilimlerde bile. Hangisi olursa olsun bir gözlemi kayda geçirdiğimizde, şeyleri asli sahi-cilikleri içinde muhafaza etmediğimiz bilincinde olmak gerekir

* Bkz. Jack Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci, İstanbul: Pinhan, 2011. –ç.n.

elbette: Onları başka bir dile tercüme etmekte ve yolda bir şeyleri kaybetmekteyizdir. Ama bundan ne sonuç çıkarmak gerekir? Ne tercüme ne gözlem yapabildiğimizi mi?

*

Az önce ırkçılıktan bahsettik. Bir Yahudi olarak gençliğinizde, ya da daha sonra kariyerinizde, siz de buna maruz kaldınız mı?

İnsanlığın benim de içinde bulunduğum bir kesiminin üzerine çöken tiksiniç ve sersemletici felaketi kendi payıma ileri sürmem densizlik olur; çünkü ondan kurtulma şansım oldu. Başkalarının yaşadıklarıyla karşılaştırılırsa, sadece mütevazı etkilere maruz kaldım: Soyuldum, işgalin badireleri babamın ömrünü kısalttı... Alinyazımı kapsamlı biçimde değiştirdiği ise açık.

Çocukluğumda, o sıradaki adıyla mahalle mektebinde ve daha sonra lisede, küfür yediğimiz oluyordu.

François Jacob'un anılarında⁴⁷ tasvir ettiklerine benzer durumlar yaşadınız mı?

Evet, ondan büyük olduğum için de muhtemelen ondan fazlasını yaşamışumdır.

Ya akabinde?

Yahudi aleyhtarlığı, kariyerimle ilgili şu ya da bu zorlukta rol oynamış olabilir; ama fikirlerimin ya da şahsımın telkin ettiği ihtiyat payları göz önüne alınırsa, ufak bir bileşendir.

Daima “özümseme”den yana biri oldunuz ve hiçbir zaman Yahudi “kimliği”ni üstlenmediniz. Fakat Métraux’nun güncesine sizinle ilgili olarak kaydettiği cümlesini bilirsiniz: “Yahudi entelektüel tipinin ta kendisi.”

47. François Jacob, *La Statue intérieure*, Paris: Odile Jacob, 1987.

Bu beni rahatsız etmiyor. Saf zihinler değiliz ve özellikle etnolog olması hasebiyle, bir bireyin değerini ölçmek için onu bağlamına oturtması doğal geliyor bana.

O cümle sizi rahatsız etmiyor, peki nasıl anlamlandırıyorsunuz onu?

Önce Métraux'nun onu hangi anlamda kullandığını bilmek gerekir. Sohbetlerimizde bu konu hiç geçmemişti. Bazı zihinsel tutumların Yahudilerde başkalarına nazaran belki daha sık görüldüğünü kabul ederim.

Mesela?

Ulusal bir topluluğa ait olma ama o topluluğun bağrında sizi dışlayan (gitgide daha az, kabul ediyorum) kimselerin de olduğunu bilme gibi derin bir duygunun sonucu olan tutumların... Bundan dolayı teyakkuz halinde bir hassasiyet, beraberinde de pusuda bekleyen eleştirilerin bahanelerini ortadan kaldırmak için her hal ve şartta ötekilerden fazlasını yapmak zorunda olduğunuz minvalli akıldışı bir duygu kalır. Ne kadar açıklanabilir de olsa bu aksaklığın nahoş gelebilmesine öfkelenmiyorum. Yahudi aleyhtarı olmayan Gobineau, Yahudi kafasını, doğa araştırmacılığı ve "hem bilim hem altın olarak" şu dünyanın zenginliklerini edinmekten hoşlanmak diye tasvir ediyordu. Métraux bana ilk türdeki iştahı isnat ediyor sanırım.

Her halükârda, Yahudiliğinizi hiçbir zaman sahiplenmediniz de vurgulamadınız da.

Annem ve babam için Yahudilik artık sadece bir anıydı. İsrail'e gitmeden önce uzun zaman tereddüt ettim; çünkü insanın kökle-riyle tekrar fiziki bir temas kurması korkutucu bir tecrübedir.

Ne zaman gittiniz oraya?

1984-85'te. İsrail Müzesi, yazısız toplumlarda iletişim aracı ola-

rak sanat üzerine düzenlenen uluslararası bir sempozyumu yönetmem için davet etmişti beni.

Neler hissettiniz?

Yahudi olduğumu biliyorum ve –evvelce dendiği gibi– eski bir kandan gelmek hoşuma gidiyor. Oraya gidince, Filistin’den yola çıkış ile Alsace’a yerleşmiş atalarımı tespit edebildiğim 18. yüzyıl başı arasındaki –aşağı yukarı iki bin yıllık– süreklilik çözümlünden hiç olmadığı kadar rahatsızlık duydum. O arada ne olmuştur? Bu gidiş-gelişlerin tarihsel kesiti, safhaları elimde yok ve çok uzak bir geçmişle bağın gerçekliğini idrak etmek için bunlara ihtiyacım vardı. Soyut bir bilgiden ibaretti bu. İsrail’de hiçbir anda köklerime somut olarak dokunduğum duygusuna kapılmadım yani. İsrail şaşılacak derecede ilgimi çekti; orada uzak kuzenlerimden oluşan küçük bir halk bulmamdan ziyade (aile duygusu yoktur bende), Doğu’da Batı’ya uzanan bir köprü başı olduğu için: Dokuzuncu Haçlı Seferi de diyebilirsiniz buna.

Raymond Aron’a yazdığınız, Filistinlilerin durumunu Kızılderi-lerin durumuyla karşılaştırdığınız mektubu zikrettim demin...

Tarihin doğurduğu ve düpedüz içinden çıkılmaz hale gelen o durumlardan biridir bu – başkaları da var. Soyut bir hukuk ya da adalet anlayışı adına şu ya da bu yönde kesip atılamaz.

Yine aynı mektupta, General De Gaulle’ün “kendinden emin ve hükmeden” İsrail üzerine cümlesini haklı buluyor ama Fransa’da propaganda yapmak için ayrıcalıklı konumlarını istismar eden Yahudi cemaati yöneticilerinin takındıkları tavırları kınıyorsunuz. Söyledikleriniz çok sert.

Mektuplarım samimi bir sohbet tonundaydı. Aron bunları yayımlamayı istediğinde razı oldum, çünkü kitabına vermek istediği dengeyi bozma hakkını görmüyordum kendimde. Yayımlamak için yazsaydım, daha kontrollü ifadeler kullanırdım.

Her halükârda, metne dönüp bakın. General De Gaulle'ün ifadesini İsrail Devleti için değil, herkes namına konuşma hakkını kendilerinde gören Fransa'daki Yahudi ileri gelenler için kullanıyordum. Bütün bunlar eski şeyler: Üzerinden yirmi sene geçmiş! Baskı gruplarının topluca eyleme geçişi sarsmıştı beni. Bugün kabul etmemiz gerekir ki, seferberlik daha ziyade diğer yönde oluyor.

Sözleriniz çok sertti, ama özel sözlerdi. Kamuya açıklama yapmadınız ve konumunuzu öğrenmek için Raymond Aron'un mektubunuzdan bir bölümü yayımlamasını beklemek gerekti. Kamusal olarak tavır beyan etmekten hoşlanmıyor musunuz? Angaje bir entelektüel değil misiniz?

Değilim. Entelektüel otoritemin (bana böyle bir otorite tanındığı ölçüde) çalışmalarımın toplamına, tutarlılık ve kesinlik kaygılarıma dayandığını düşünüyorum; ancak bunlar sayesinde, sınırlı alanlarda, söylediğimin dinlenmesi hakkını belki elde etmişimdir. Bilmediğim ya da az bildiğim sorunlar hakkında hükümde bulunma yetkisini kendimde görürsem, insanların güvenini kötüye kullanmış olurum.

Fransa'da Dreyfus olayında ortaya çıktığı haliyle bu angaje entelektüel figürü hoşunuza gitmiyor mu?

19. yüzyılda, bazı entelektüeller Voltaire'e kadar uzanan bir geleceğe uygun biçimde yaşıyorlardı. Bir Victor Hugo, zamanının tüm meseleleri hakkında hükümde bulunabileceğine inanabiliyordu. Bunun artık mümkün olduğuna inanmıyorum. Dünya fazla karmaşıklaştı, her özel vakada hesaba katılması gereken değişkenlerin sayısı muazzam. Kendini çağdaş toplum üzerine düşünmeye hasreden Aron gibi, belli bir tür meselede uzmanlaşmaya karar verilirse başka tabii. Bu meşru bir tavidir, fakat hem onun yaptıklarını hem benim yaptıklarımı aynı anda yapamazsınız. Seçmek gerek.

Siyasetle ilgileniyor musunuz peki? Gazete okuyup televizyon seyrediyor musunuz?

Televizyon, az. Seyretsem okuyacak zaman mı kalır? Artakalan için ise, evet, siyaset hakkında doğru dürüst bir yurttaşın edinmesi gereken bilgilere ulaşmaya çalışıyorum. İki günlük gazete, üç haftalık dergi okuyorum.

Kısa süre önce bir denemeci bu sorun üzerinden hayli sert bir biçimde saldırdı size. Oraya hiç ayak basmamış olduğunuz için Yeni Kaledonya üzerine tavrı almayı reddetmenize değiniyor ve sizin tavrınıza karşı, Dreyfus olayında Zola'nın eylemini örnek göstererek, Zola'nın da yetkin olmadığını, ama bunun haklı bir davada seferber olmasına engel teşkil etmediğini belirtiyor.⁴⁸

Bir yaşma daha girdim. Zola Dreyfus olayı konusunda yetkin değil miymiş? Olayı haber alır almaz en ön saftaydı! Bütün eserlerini zamanının toplumunu gözlemlemeye, onu tasvir ve tahlil etmeye, hakikat ve adalet değerlerini savunmaya, dürüst insanlarla diğerleri arasındaki ayrımı göstermeye hasretmişti. Zola'nın bu davaya tutkuyla bağlanması için her şey mevcuttu; bunu bir roman konusu olarak yudurabilirdi de.

Üstelik, bir masumun savunulması ile, siyasi ve ekonomik çıkarlar, hiçbiri bir çırpıda silinemeyecek talepler ortasında hakemlik yapmanın sabır gerektiren zorlu araştırması arasında ortak ne var? Böyle bir araştırma, dünyanın aynı bölgesinde yaşayan insanlar, ortam ve kıyaslanabilir sorunlara getirilen çözümler hakkında derin bir bilgiye dayanmalıdır.

Böyle sorunlarda tümdengelimle kestirip atmak mümkün değildir. Hele ki kendi alanına yakından dokunan bir konu üzerine bir etnolog özellikle titizlenmelidir. Yeni Kaledonya'ya da Güney denizlerindeki diğer adalara da hiç gitmedim ve değişmez ilkesi doğrudan gözlem olan bir dalla uğraşıyorum. Şayet yetkililer benim Yeni Kaledonya hakkında ne düşünebildiğimle ilgilenseler-

di, kabul görmekten emin olmam şartıyla oraya seve seve giderdim. Samoa’da, Fiji’de, Melanezya’da... neler olup bittiğini de görmem gerekirdi.

Size bir itirafta bulunayım mı? *Hüzünlü Dönenceler*’den sonra, herhangi bir basın organının bana büyük röportajlar, gazetecilerin yaptığı türden saha araştırmaları yapmam için teklif getirdiğini hayal etmişimdir bazen. Böyle bir şey olsaydı, bazı çağdaş sorunlar hakkında daha net görüşlerim olurdu belki.

Bunu size hiç kimsenin teklif etmemiş olması ne yazık!

Hayır yazık değil, zira o zaman da kitaplarımı yazmamış olurum. Daha iyi mi olurdu, daha kötü mü olurdu, bilmem. Her halükârda farklı olurdu.

Bu konuyu kapatmak için şunu belirtiyim: Haklı ya da haksız biçimde yetkin olduğuma inandığım işlere sık sık müdahale ediyorum. Ama bunu herkese borazanla ilan etme ihtiyacı duymuyorum.

Mesela?

Amerikan Yerli kültürlerinin savunulması ve korunması. Geçen sene Guyana’daki sorunlardan söz etmek için bir heyetle Denizasırlı Vilayetler Bakanlığı müsteşarlığına gittim.

Fransız Akademisi’ne giriş konuşmanızda, Montherlant’ın bir cümlesini zikrediyorsunuz: “Gençlerin düşünce ustalarına ihtiyacı yoktur, yolunu kendi kendine bulmayı öğretecek ustalara ihtiyacı vardır.” Düşünce ustalarına husumet mi duyuyorsunuz?

Bir aziz olunmadığı takdirde –ki öyle olursa bile şüpheli!– etrafındakileri aldatmaya mahkûm eden bir roldür bu.

Bazen düşünce ustaları kategorisine yerleştirildiğiniz oldu – ki doğru bu.

Kısa süre önce, artık düşünce ustası kalmadığı söylendi gibi geliyor bana – ki doğrusu bu.

Gençliği ayrı bir varlık gibi teşkil etmiş olan toplumların bunun bedelini pahalıya ödediklerini söyleyen Montherlant'ın kehaneti andıran bir hükümde bulunmuş olduğunu ekliyordunuz.

Halihazırdaki kuşakların değerlerinden artık emin olmadıklarının belirtisidir bu. Onlar açısından bir nevi istifa olarak görüyorum ben bunu.

Bu değerleri tekrar canlandırmak için gençliğe çağrıda bulunulabileceğini düşünmüyor musunuz?

Toplumlar kuşaktan kuşağa ilkelerini ve değerlerini aktarabildikleri için ayakta kalırlar. Artık hiçbir şey aktaramayacak durumda olduklarını hissettikleri, ya da ne aktaracağını bilemeyip peşlerinden gelen kuşaklara yaslandıkları andan itibaren, hastalanırlar.

Konuşmanızı bitirirken, belki de ılımlı bir iyimserliğe şans tanımanın tek yolunun Montherlant'ınki gibi radikal bir kötümserlik olduğunu söylüyordunuz. Konumunuzun tam ifadesi gerçekten bu mu?

Sık sık söyledim bunu. Şayet ılımlı bir hümanizme şans tanımak isteniyorsa, insanın böbürlenmeyi kesmesi ve yeryüzünden her halükârda bir sonu olan geçişinin ona her hakkı vermediğine ikna olması gerekir.

“Yani hiçbir şey”... “Kötümserliğiniz”le ilgili olarak çok mürekkep harcatan Mythologiques'in bir nevi “son” sözünü veren, Çıplak İnsan'ın son cümleleri...

Bu son sayfaların esin kaynağının, Gobineau'nun *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme*'sinin sonuç bölümü olduğu anlaşılmadı. Kitap önümde, izin verirsiniz açayım... Alın: “Türümüzün son nefesini vermesinden biraz önceki zamanlarda durarak; dilsizleşmiş yerkürenin kayıtsız dönencelerini uzayda tasvire –ama bizsiz– devam edeceği, ölümün istilası altındaki o çağlara sırt çevirerek, vb.” Size hiçbir şey çağrıştırmıyor mu bu? En sonunda,

Gobineau'nun "imza"sı olarak (eski simyacılarıdaki anlamıyla) son cümleye "kayıtsız" sözcüğünü yerleştirmek bile istedim. Kitaplarımda başka örtük alıntılar da var.

Hiç kimsenin bunun farkına varmamış olması, belki de bu referansın paradoksal gelebilmesindendir. Gobineau'nun bıraktığı izlenim pek de olumlu değil. Özellikle ırk meselesi hususunda. Baş köşede tuttuğunuz yazarlardan mıdır?

İnsan olarak Gobineau muhtemelen ırkçı önyargıları içine işlemiş biriydi. Zamanındakilerin çoğu öyleydi. Irk ile kültür mefhumlarının ayrımını açık bir biçimde yapan pek yoktu. Önyargıların düşünceye baskın çıktığı bölümleri bir zahmet unutulur (aksi yönde başka bölümler de vardır: Gobineau'nun ırkçılığı düzensizdir, sarsıntılarla kendini gösteriyordu) ve "ırk" yazan her yere "kültür" sözcüğünü koyarak okumaya razı olalım: *Alimâne Meclisler (Pléiades)*, *Yolculuk Anıları*, *Asya Öyküleri*, *Asya'da Üç Yıl* gibi kitapların çok büyük yazarı olmasından başka, özgün ve derin bir düşünür olduğu kabul edilecektir. Farklı zaman ölçeklerinde yapılan tarih okumalarının birbirine eklenmeyip birbirini iptal ettiğini en iyi o anlamıştır. *Yaban Düşünce*'nin son bölümünde buna biçim vermeye uğraştım.

Gobineau'nun sistemi, köklerdeki kültürlerin (kaldı ki onun için sadece teorik varsayımlardı bunlar) başlangıçta eşitsiz olmasını istemiyordu: Onları farklı olarak ortaya koymak yetiyordu; sık sık yaptığı da budur. Yalnız, bütün çağdaşları gibi, Batı'nın tarihsel başarısı önünde eğiliyor ve onunla bütünleşmek için ilk sezgisinden dolambaçlı yollara sapıyordu. İyi düşünürseniz, kültürel göreciliğin bile aşmakta çok zorlandığı engel hep budur.

Mythologiques gibi bir kitap dizisini, insanların girişimlerinden geriye "hiçbir şey" in kalmadığı gibi, yanılığdan dönmüş bir tespitle bitirmek, felsefi bir amentü sergilemek neredeyse. Bu "hiçbir şey" i sizin derin felsefenizin dışavurumu olarak görmek istenirler oldu.

Ben öyle bir şey söylemedim. İnsanın bir yandan yeryüzünde sürekli var olmayacağını, bu yeryüzünün de bir gün olmayacağını ve o zaman insanların tüm eserlerinden geriye hiçbir şey kalmayacağını bilerek yaşaması, çalışması, düşünmesi, cesaretini koruması gerektiğini söyledim. Aynı şey değil bu ikisi.

Sizin söyleyişinizle “derin felsefem”, o çelişkide tökezliyor ve önünde eğiliyor. Bir yandan, ben bilimsel bilgiye inanıyorum. Fizikçilerden ve biyologlardan öğrendiğim her şey heyecan uyandırıyor bende; düşünme çabamı bundan fazla teşvik eden bir şey yok. Aynı zamanda da, çözülen ya da çözüldüğünü zannettiğimiz her meselenin aslında yeni meseleler ortaya çıkardığını ve bunun durmadan sürdüğünü görüyorum; öyle ki, düşünme kapasitemizin gerçeğe elverişsiz olduğunun, hep böyle olacağının ve gerçeğin derin doğasının hiçbir temsil çabasına teslim olmadığı kesinliği zihnimize yerleşiyor. Bunu bize ilk öğreten Kant’tır. Fakat çatışkılar yüzünden devasız biçimde sakat bir bilme gücüne ayak uyduran Kant, ahlaki yaşamda mutlak bir temel bulmayı umuyordu. Tabir caizse aşırı-Kantçılık yaparak, ahlaki yaşamı saf aklın sorunsalına dahil ediyorum: Onun da aşması imkânsız kendi çatışkıları var. Daha fazlası da var: Zira bilimsel bilgi Pascal’ın hayal ettiğinden çok daha baş döndürücü olan sınırsızca büyük ve sınırsızca küçük olanı görmemizi sağlarsa, önemsizliğimizi gösterir bize. İnsanlık da ortadan kalksa, yeryüzü de ortadan kalksa, kozmosun gi-dişatında hiçbir şey değişmeyecektir. Buradan da son bir paradoks çıkar: Bize önemsizliğimizi ifşa eden bu bilginin herhangi bir geçerliliği olup olmadığından bile emin değiliz. Hiçbir şey olmadığımızı ya da pek az şey olduğumuzu biliriz ve bunu bilirken, bu bilginin bir bilgi olup olmadığını bile bilmeyiz artık. Düşüncenin evrenle boy ölçüşemeyeceğini düşünmek, bizzat düşünceyi zan altına almak zorunda bırakır. İçinden çıkılmaz bunun.

Bana isnat eder göründüğünüz radikal kuşkuculuğa gelince, o da yok. Zira görünümlerden görünümlere gitmeye mahkûm olsak bile, bir yerde durmanın makul olduğunu ve durulacak yeri bilmek önemli. Binlerce yıllık bir tecrübe, yüzeysel görünümle ile

asla isabetli olmayan anlamın ardındaki anlamın hiç bitmeyen arayışının yıpratıcılığı arasında, manevi ve zihinsel bakımdan daha rahatladıkları, hazzı mülahazalardan başkasını işe karıştırmaksızın kendilerini başka yerlerdekine nazaran daha iyi veya daha az kötü hissettikleri için, insanların yerleşmesi avantajlı olan ara bir düzey bulunduğunu gösteriyor gibi: bilimsel bilginin, entelektüel faaliyetin ve sanatsal yaratıcılığın düzeyi. Madem öyle, buraya tutunalım ve “-mış gibi yapalım”; bütün pratik hedeflere inanacak kadar kararlılıkla yapalım, ama evrenimizi ve onunla birlikte bizi de kapsayan bir *memento mori*’ye* zaman zaman bir zekâ işareti göndermeyi de ihmal etmeyelim ki aklımızı kaçırmayalım.

Bazen “antihümanizm”le itham edilmiş olmanızı anlıyor musunuz?

Şöyle cevap vereceğim size: Eli yüzü düzgün bir hümanizm kendiliğinden başlamaz. İnsanı mahlûkatın geriye kalanından tecrit eden Batı hümanizmi bir tampon bölgeden yoksun bırakmıştır onu. İnsan iktidarına sınır tanımadığı andan itibaren, işin sonu kendi kendini yok etmeye varır. Toplama kamplarına ve –başka bir düzlemde– sinsî, fakat bütün insanlık için trajik sonuçlarıyla çevre kirliliğine bir bakın.

Bazı denemeciler ve gazeteciler, daha geçenlerde, özne felsefesinin reddi ile antihümanizm ve totalitarizm arasında bir bağ kurmaya çalıştılar – bir insan hakları politikasını ancak bir özne felsefesinin kurabilmesi anlamında.

Öyle dağ gibi yanlış anlamalarla karşı karşıyayız ki, bunları tek tek dağıtmaya girişmeyeceğim. Bu tür itirazların hak etmediği kadar çok zaman gerekiyor bu işe. Kaldı ki, *Uzaktan Bakış*’ın son bölümü, insan hakları üzerine bir metnimden oluşmaktadır: Bu metnin kökeni, Ulusal Meclis başkanının beni tanıklık yapmak için

* Lat. “Öleceğini hatırla”. –ç.n.

davet etmesi üzerine Meclis Komisyonu huzurunda yaptığım bir sunumdur.

Bir özne felsefesi olmayan, hatta düpedüz bir felsefe bile olmayan yapısalcılık, böyle bir meseleye göğüs gerebilir; ezberlerden çıkıp kendi cevaplarını sunabilir belki.

Ne önermiştim? İnsan haklarını Amerikan Bağımsızlığı ve Fransız Devrimi'nden beri yapıldığı gibi bir canlı türünün yegâne ve ayrıcalıklı karakteri üzerine kurmamayı; aksine bu hakları, bütün türlere tanınan hakların özel bir durumu gibi görmeyi. Bu istikamette gidilirse, diyordum, insan haklarının kısıtlı bir kavrayışıyla yapılabileceğinden daha geniş bir konsensüs sağlama durumuna gelirdik; çünkü zamanda Stoacı felsefeye mekânda ise Uzakdoğu felsefelerine katılmış olurduk. Hatta etnologların incelediği ve ilkel denen halkların doğa karşısındaki, bazen açık bir teorisi olmayan ama aynı kapıya çıkan çeşitli düsturlara riayet eden o pratik tutumlarıyla aynı duruma varırdık.

İnsan türüne diğer türler karşısında tanınan bu ayrıcalığı, insanın kendisiyle bu başbaşalığını reddettiğinizden, Çıplak İnsan'ın "Final"inde, özne, bilinç vs. felsefesi üzerine çok ağır sözler sarf ediyorsunuz.

Bir kez daha söyleyeyim; benimkilerden başka şeylere ilgi duyulmasını çok iyi anlarım. Tasvir ve tahlilin birçok düzeyde yapılabilmesini meşru bulurum. Bu "özne" atışmasında bana tahammül edilmez gelen, Descartes'a uzanan bir felsefe geleneğine bağlı olanlardaki hoşgörüsüzlüktür. Her şeyi özneyle başlatırlar, onlar için sadece özne vardır, vb... Şeyleri başka bir açıdan ele almak istedim ve bu hakkın bana tanınmamasını kabul etmiyorum.

Zamanında, geleneksel felsefeyi daha sert reddediyordunuz.

Çünkü tekel iddiasındaydı. Güneşin altında ondan bir yer kapmak için dövüşmek gerekiyordu. Kendinin de diğerleri gibi sadece bir yaklaşım olduğunu kabul etse, çatışma kalkardı ortadan.

Edebiyat üzerine yazdığınız metinler okunduğunda, yapısalcı edebiyat eleştirisi karşısında sık sık mesafeli tavır aldığınız görülüyor.

Yapısalcı olduğunu zanneden eleştiri diyelim; *yapı* sözcüğünü keyfi bir biçimde kullanan ve önüne gelen mala bir etiket gibi yapıştıran... Sık yapıldığı üzere, inceleme konusu olarak zayıf ürünleri seçip bunların şaheserler mertebesinde oldukları iddia edildiği zaman (çünkü derslerin aranacağı yer o mertebedir), entelektüel bir sahtekârlığın kurbanı olduğumuz izlenimindeyim.

Bu sözde yapısalcılık aslında vasatlığa sunulan bir çıkış yolundan ibarettir. *Çıplak İnsan*'ın "Final" bölümünde bu konuda meramımı ifade ettim.

Eserlerin bir hiyerarşisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Bir edebi eserin yapısalcı tahliline gireceksem, Baudelaire'in bir şiirini seçerim, bir güfte yazarının sözlerini değil.

Hayli eğlendirici bu, çünkü yakın tarihli ufak bir yergi yazısında, kültürel eserler arasındaki hiyerarşiyi yıkmaya çalışan bir hareketin teşvikçilerinden biri gibi takdim ediliyordunuz.⁴⁹

49. Finkelkraut, Alain, *La Défaite de la pensée*, Paris: Gallimard, 1987.

O kitabı okumadım, sadece basında hakkında söylenenleri biliyorum.

Fakat kültürel görecilik üzerine metinleriniz sebebiyle sizi hiyerarşilerin yıkılmasına katkıda bulunmakla suçlayabilmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

“Kültür” sözcüğünün iki anlamını birbirine karıştırmamak gerek. Genellikle kabul gören kullanımında kültür, yargının ve zevkin aydınlanarak zenginleşmesine işaret eder. Antropologların teknik dilinde ise başka şeydir; bizim için o kadar önemli ki, Tylor’ın klasik tanımını ezberden söyleyebilirim: “Bilgiler, inançlar, sanat, ahlak, hukuk, âdetler ve insanın edindiği bütün diğer yetenek veya alışkanlıklar.” Bu ikinci anlamıyla kültürde her şey inceleme konusudur: İlk anlamıyla bakıldığında en aşağı olduğuna hükmedilenler de, en soylu olduğuna hükmedilenler de. Kültürel görecilik, bir kültürün başka bir kültürdeki ürünler hakkında ona böyle bir ayırım getirme yetkisi veren hiçbir mutlak ölçüte sahip olmadığını vurgulamakla yetinir. Buna karşılık, kendisi söz konusu olduğunda her kültür bu ayırımı yapabilir ve yapmalıdır; zira üyeleri hem gözlemci hem faildir.

Fail olarak, *rock*’un ve çizgi romanların benim için hiç çekiciliği yok – ki bu bile bir hüsnütabir! Gözlemci olarak, bu iki türün rağbet görmesini, onlara yönelik ahlaki ya da estetik değer yargımız ne olursa olsun, olduğu haliyle incelenmesi gereken bir sosyolojik hadise olarak görürüm. “*Rock* kültürü”nü ya da “çizgi roman kültürü”nü göklere çıkarmak, kültür sözcüğünün bir anlamını bir diğerinin lehine olacak şekilde saptırmaktır; entelektüel bir zimmete geçirme olayıdır. Fakat karşı taraftan yana olmak, yani sadece bu inceleme alanını temellük etti diye, ya da bu onun temellüküne sunuldu diye etnoloğu kamunun zihnini bulandırmakla suçlamak, teşbihte hata olmazsa, biyoloji laboratuvarında tahlil yapmak gibi elzem bir göreve soyunan kimseleri vampirliğin ya da dışkıseverliğin havarileri ilan etmekle aynı kapıya çıkar.

Baudelaire'den söz ediyordunuz. Jakobson'la beraber yaptığınız bir sone tahlilini⁵⁰ mi ima ediyordunuz?

Evet. Paris'te olduğu bir gün, Jakobson bana yapısal şiir tahlili üzerine fikirlerini açıklamıştı. İngilizce, Rusça, Almanca örnekler vermişti; fakat Fransız şiirindeki durumun canını sıktığını eklemişti. Görüşleri beni o kadar cezbetmişti ki, bunların Fransız şiirine uygulanamadığına inanmak istememişim. O gittikten sonra —ezbere bildiğim nadir şiirlerden olan— “Kediler” şiiri kafamda dolanmaya başladı. Yavaş yavaş Jakobson'un çizdiği hat üzerinde bir yorumun unsurları şekilleniyordu. Kolaycılığı ve acemeliği yüzünden dilbilimsel olduğunu söylemeye bile zor cüret ettiğim bir tahlile hevesle giriştim ve tefekkürümün sonucunu Jakobson'a mektupla gönderdim. Her zamanki gibi kolaylıkla coşuverdi; tahlilimin temel unsurlarını koruyarak düzeltmeler yaptı ve birçok şey ekledi. Konu üzerine başlı başına bir yazışma takip etti bunu. Paris'e dönünce, bir sabah şu gördüğünüz masanın başına çöktük. Kalem bendeydi ve her sözcüğü ölçüp biçip tartışarak birlikte yazdık. Bütün bir günümüzü aldı.

Bu olayın devamı gelmedi mi?

Ben dilbilimci değilim ve bu türden bir tecrübeyi tek başıma sürdüremezdim. Jakobson sürdürdü ve aynı anlayışla başka şiir tahlilleri yayımladı.

Mademki edebiyattan bahsediyoruz, tercih ettiğiniz yazarların hangileri olduğunu söyleyebilir misiniz bana?

Daha önce sözünü ettiğimiz Conrad; Balzac, Chateaubriand... Elbette Proust. Ve Rousseau.

50. “‘Les Chats’ de Charles Baudelaire”, *L'Homme*, c. II, no. 1, 1962. R. Jakobson, *Questions de poétique*, Paris: Seuil, 1973, s. 401-19; *Selected Writings*, c. III, Lahey-Paris-New York: Mouton, 1981, s. 447-64, 783-85. M. Delacroix, ve W. Geertz, “*Les Chats*” de Baudelaire. *Une confrontation de méthodes*, Paris: PUF, 1980.

Mezar Ötesinden Hatıralar'daki* Chateaubriand'ı kastediyorsunuz herhalde...

Öncelikle o. Ama aynı zamanda, her yeri birbirine denk olmayan ve çoğu zaman sıkıcılaşmasına rağmen şaşırtıcı görüşler bulunan Hristiyanlığın Dehası da var.

Ya Balzac? Mythologiques'in bazı bölüm başlıkları, "Özel Yaşamdan Sahneler", ya da "Taşra Yaşamından Sahneler"...

On defadan fazla, baştan sona okumam gerekti onu; kararsız bir hafızam olduğu için de, onu her okuduğumda ilk defaymış gibi gelir. Balzac'ı tekrar okumadığım bir sene olmamıştır.

Hangi romanını yeğ tutuyorsunuz? Kuzen Pons'u mu?

Kuzen Pons'u tercih etmem için yüz tane sebep var, ama Çağdaş Tarihin Öteki Yüzü kendine bağlıyor beni. Dickens'a yakın bir Balzac'tır bu; ki Dickens'ı da gözde yazarlarım arasında saymam gerek (Büyük Umutlar bildiğim en güzel kitaplardan biridir). Dickens'ta da Balzac'ta da, özellikle Çağdaş Tarihin Öteki Yüzü'nde, bilhassa duyarlı olduğum fantastik kent tonlamalarına kulak kesilirim.

Rousseau'ya gelince; sizi daha ziyade entelektüel bakımdan etkileyenler arasına mı koymak lazım onu?

Rousseau hakkında, d'Alembert'in sözünü tekrarlayacağım: "Beni ikna etmiyor ama kışkırtıyor." Siyasi düşüncesine ne kadar az meyletsem de, inşasının güzelliği gözümü kamaştırıyor. Rousseau'ya olan hayranlığım öncelikle estetik nitelikte: Ne üsluptur o! Benim on beş kelimeyle diyeceğimi o beş kelimeyle söyler. Sonra da, içinden çıkmakta güçlük çektiğim, çeşit çeşit, o kadar

* Mezar Ötesinden Hatıralar: Napoléon, çev. Yaşar Nabi Nayır, İstanbul: MEB, 1946. -ç.n.

karmaşık mülâhazalarda bulunur ki. Rousseau etnolojik araştırmaların geleceğini ilk sezenlerdendir ve doğa bilimleri ile edebiyatı birbirine yaklaştırmak istemiştir. Sıradışı bir alinyazısı, şiddetli bir duyarlılıkla donanmış bir gözlemci haline getirmiştir onu. Bütün eserlerinde, duyumsanabilir ile anlaşılının birliğini arar; ben de başka yollardan ve şeyleri öteki ucundan tutarak aynı şeyi deniyorum; ama onda da bende de aynı uzlaşma ihtiyacı var.

Önceki sohbetlerimizden birinde, modeller teorisini insan bilimlerine ilk uygulayanın Marx olduğunu söylemiştim. Modelleri gerçekliğe kavuşamayacak derecede uzak da olsa, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Konuşma*'sıyla bu onuru Rousseau'ya vermek daha hakkaniyetli olur belki. *İtiraf*lar'ı, Chardin'in ya da Drolling'in bir tablosuyla aynı ketum lirizmde, aynı incelikle çizilen, yok olmuş bir toplumu tekrar yaşatır. Ve son olarak, tam anlamıyla modern ilk roman olmasına rağmen artık hiç kimsenin okumadığı *Yeni Héloïse*'i hatırlayın (Madam de Lafayette daha ziyade muayyen bir romanesk tür yaratmıştı): İyi bir aile kızının bir âşığı vardır; kız kendinden yaşlı bir adamla evlendirilir. Adama her şeyi anlatır; adam da alelacele eski âşığı yuvalarına yerleştirir ve böylece herkesi mutsuz eder. Sadizminden mi, mazoşizminden mi, ya da sadece zevzekliğinden mi böyle davrandığı asla öğrenilemeyecektir. İplerini elinde tutmadığı ve tıpkı hayattaki gibi şeffaf olmayan roman şahsiyetleriyle yazarın bu ilişkisini daha sonra Dostoyevski'de ve Conrad'da buluruz. Bütün bunlar da *Yalnız Gezerin Hayalleri*'ndeki gibi yoğun bir doğa duygusuyla doludur... Görüyorsunuz ya, Rousseau kışkırtıyor beni!

Daha ziyade entelektüel bir etki vardı aklımda; çünkü Yapısal Antropoloji'nin ikinci cildinde tekrar yer verdiğiniz konferanslarınızdan birinin başlığı, "İnsan Bilimlerinin Kurucusu Rousseau" idi.

Koşullardan dolayı biraz zorunluydu: Doğumunun 250. yıldönümü için Cenevre'de düzenlenen görkemli bir törendeydi; ama yanlış değil bu.

O metinde, “her etnolog kendi İtiraflar’ını yazar” diyorsunuz. Çünkü benlikten kurtulmak için, yolu benlikten geçmelidir. Bununla birlikte, kişisel kimlik duygusuna, benlik duygusuna sahip olmadığınızı vurguladınız hep.

Burada bir çelişki görmüyorum. Bu kişisel kimlik duygunuz yoksa, müstesna durumlardan geçerken bir benliğe sarılıp kendinize gelmek için daha da fazla çaba göstermeniz gerekir. Etnografya tecrübesi, elinizden kaçıveren bir şeyin tecrübe yoluyla aranmasıdır. Ne olduğumu çok iyi bilseydim, gidip egzotik serüvenlerde kendimi aramam gerekmecekti belki.

Ne olduğunuzu bilmiyor musunuz?

Pek az.

Size mahsus bir şey mi bu? Yoksa insan ruhunun genel bir özelliği mi?

İlginç olmakla böbürlenmiyorum. Kişisel kimlik duygusunu bize toplum dayatır gibi geliyor bana...

Ve birine, mektuplarını, “Claude Lévi-Strauss, Fransız Akademisi üyesi” diye imzalamayı da mı dayatır?

... Evet, söylediğiniz ve yaptığınızdan sorumlu tutmak için, sizden “biri” olmanızı ister. Bu toplumsal basınç eksik olsaydı, kişisel kimlik duygusunun çoğu insanın hissettiklerini sandıkları kadar kuvvetli olacağından emin değilim.

Rousseau’ya dönersek: Bir ara onun hakkında bir kitap tasarladığınız söylenmişti.

Böyle bir tasarı geçti kafamdan; ara sıra böyle bir fikre kapılsam da çabuk vazgeçtim. İki nedenleydi; asıl neden, benim öğrencilik yıllarımdan beri Rousseau üzerine muazzam bir literatürün ortaya çıkmış olmasıydı. Kaba hatalara düşmemek ve işi zora sok-

mamak için, son elli yılda çıkan onlarca kitabın sayfaları içinde gezinmem gerekiyordu. Buradan bakınca gözüm korktu.

İkinci neden: Rousseau'yla ilişkilerim muğlak. Marx ve Freud düşündürür beni. Ama Rousseau'yu okuyunca alev alev tutuşurum. Benim idrakimde, nesnelle öznel ayrımını yapmakta zorluk çekerim. Ya da en azından, eserinin hayatımda tuttuğu yer evrime uğradı: Hiç değilse bazı veçheler bakımından, siyasi düşüncesi diyeyim, sosyalist militanlık yıllarımdan beri uzaklaştım ondan.

Hangi nedenlerle?

Toplum Sözleşmesi zor bir kitaptır; bütün siyaset felsefesinin en zorudur belki. Anlayabildiğim kadarıyla, onun kurmak istediği birey ile kolektivitenin o başbaşalığından, her türlü ara bünyeyi dışlamasından uzaklaşıyorum. Benim için toplumsal yaşama et kemik veren bunlardır halbuki.

Resmin İçeriği

Mythologiques baştan sona resimler, gravürler, krokilerle dolu...

İki çeşit illüstrasyon var. Mitoslarda hayvanların ve egzotik bitkilerin tüm türleri sahne alır. Okura bunun illüstrasyonlarını sunmak gerekiyordu. Çoğu zaman, hayvanbilimle bitkibilimin folklorlardan kopmadıkları dönemlerden kalma eski gravürler seçtim. Daha şiirsel ve mitosların idrakini daha canlı kılabilir geldi bu bana.

Diğer yandan, aydınlığa kavuşturmak istediğim çok karmaşık dönüşümleri, zihinsel işler kadar, elle yapılan çalışmalarla tasavvur edebiliyordum. Mukavva, kâğıt ve iple üç boyutlu modeller kuruyordum; şemalarımın çoğu bu modellerin bir düzleme oturulmasından ibarettir. Bu modellerden bir metre boyunda, Calder'in mobil işleri gibi bir tanesi, sosyal antropoloji laboratuvarının tavanında bozulana kadar aylarca asılı durmuştu.

Mythologiques'in son cildinin kapağında Paul Delvaux'nun bir illüstrasyonu bile var.

Delvaux'nun resimlerinin uzun zamandır hayranıyım; çoğu zaman da, bir mitosu incelerken, “acaba o olsa bunu nasıl yorumlardı” derdim kendime. *Çıplak İnsan*'ın kapağını resimlerse bunun beni ne kadar sevindireceğini bir aracıyla ona ilettiğim vakit, kabul etme yüce gönüllüğünü gösterdi. İlginçtir, metin ona, çok güzel, ama gerçekçi bir kompozisyon esini verdi. Delvaux'nun ki-

şisel mitolojisi muhtemelen Amerika Yerlilerinininkiyle çakışmıyordu.

*Resimle aile bağlarınız dolayısıyla olan ilişkinizden daha önce bahsetmiştik. Ama ben, birkaç sene önce, çağdaş resimden yakınmalarınızı sayıp döktüğünüz, “Kayıp Meslek” başlıklı metninizden sonra çıkan polemige dönmek isterim.*⁵¹

Yakınma değil onlar! Resmin muayyen bir hali, kültürümün ve yaşamöykümün mahrem bir parçasıdır. Bana estetik heyecanı veren, düşüncemi harekete geçiren o haldir. 13. yüzyıla doğru ortaya çıkmıştır ve 20. yüzyıl başına kadar sürmüştür. Daha sonra gelen resim ise bir başka hale aittir. Beni nadiren heyecanlandırdığını, ya da hiç heyecanlandırmadığını saptıyorum ve bunun nedenlerini anlamaya çalışıyorum.

Baudelaire’in Manet için söylediği “Sanatını tüketmede birinci oldu” cümlesini zikrederken, benimsiyor muydunuz onu?

Manet büyük bir ressamdı; göz kamaştırıcı parçalar bulunur onda. Aynı zamanda da, tuvallerinde, hedeflerine tam olarak erişmiyorlarmış gibi bir tür şaşkınlık algılanır. Her halükârda Manet bir dönemin sonuna, bir diğerinin de başlangıcına damgasını vurur.

Resim üzerine beyanlarınız bilinmeseydi, kendiliğinden bir şekilde izlenimcilerin cazibesine kapıldığınız sanılabilirdi...

Ama çok seviyorum onları. Kansızlıktan ölecek bir resmetme sanatına tekrar hayat verdiler. Hâlâ çok büyük ressamdılar onlar; mesleklerini de biliyorlardı. Bununla birlikte geleneksel resmetme tarzları karşısındaki hoşgörüsüzlüklerinin; bu tarzların ne bilgisine ne yeteneğine malik bir sürü takipçiye tevcih ettikleri yöreklendirmelerin zararlı bir etkisi olmuştur.

51. *Uzaktan Bakış*’ın XIX. bölümüne dönüşecek bir metinden parçalara *Le Débat* dergisinde verilen başlık, no. 10, Mart 1981.

O sırada “mesleğin” yitirildiğini mi düşünüyorsunuz?

Bunu bizzat kendileri ilan ettiler: Claude Monet, kuşun cıvıldaışı gibi resmetmek gerektiğini söylüyordu. Böylelikle mesleği unutmaya, o yokmuş gibi yapmaya, hor görmeye ittiler takipçilerini.

Az önce kişisel öykünüzden bahsediyordunuz. Modern resmi sevdiniz de.

Hem de tutkuyla sevdim. Savaş dönemini Versailles’da geçirdikten sonra 1918’de Paris’e döndüğümüzde, babam galerilerde neler sergilendiğini görmek istemişti. 18. ve 19. yüzyıl geleneklerine sadık olduğu için de bu ziyaretlerde gördükleri moralini bozuyordu. Bize kübist tabloları tasvir ediyordu ve daha on yaşındaki benim için bir aydınlanma ânıydı bu: Demek temsilsiz de resim yapılabilirmiş! Bu fikir büyülüyordu beni. Atölyenin dağınıklığında bulduğum pastel parçalarıyla, kübist olduğunu zannettiğim tablolar yapmaya koyuldum. Hiç alakası yoktu. Naif kompozisyonlarım hâlâ gözümün önünde: Her şey düzdü, iki boyutluydu, hiçbir hacim arayışı yoktu. Hiçbir şeyi temsil etmediği ise kesindi.

Çok geçmeden ben de La Boétie sokağına takılmaya başladım. Vitrinlerde sergilenen son Picasso’ları görmeye gitmek bir hac ziyareti gibiydi: Perestişe gidiyordum. Aynı dönemde, babamla dostluğu olup bazen bizim eve de gelen, sözü çok dinlenir eleştirmen Louis Vauxcelles, çıkarmak (ya da tekrar çıkarmak) istediği ufak bir sanat dergisinde ilk adımlarımı atmamı sağladı. İlk makale konusu olarak, kübizmin gündelik yaşam üzerindeki etkisini önerdim – ki kübizmin yeminli düşmanı Vauxcelles’in pek hoşuna gidecek bir şey değildi bu. Yine de kabul etti. Hayranlık duyduğum Fernand Léger ile röportaj yaparak başladım işe; büyük bir nezaketle kabul etti beni. Makale çıktı mı? Unutmuşum.

Daha sonra yine, 1929-30’a doğru *Documents* dergisi bir Picasso özel sayısı yayımladı; sekreterliğini yaptığım sosyalist milletvekili Georges Monnet’nin imzasını taşıyan bir makale vardı

içinde: O makale benimdir. Monnet'nin yazmaya ne zamanı ne isteği vardı, o işi bana havale etmişti.

Sizi modern sanattan koparan ne oldu?

Picasso'nun dehası önünde her zaman eğilirim. Bununla birlikte, o deha özellikle, bize resmin hâlâ var olduğu yanılsamasını vermekten ibaretti gibi geliyor bana. Aklıma bir imge geliyor: Resmin batışıyla karaya vurduğumuz mahzun sahillerde, Picasso enkaz parçaları toplayıp bunları birbirine tutuşturuyor...

Bir Picasso tablosu artık hiç heyecanlandırmıyor mu sizi?

Picasso'nun eserleri engindir ve hepsi birbirine eşit değildir. Şaşırtıcı biçimde başarılı tabloları vardır.

Yapısalcılıkla kübizm arasında akrabalık görmüyor musunuz?

Kübizmin yapısalcılığa bir erişim kanalını –Jakobson için de– temsil edebilmiş olduğu doğrudur – bundan söz etmiştik. Benim açımdan öyle değil. Kübizm, perspektif etkilerini ve aydınlatma farklarını ya da değer sapmalarını aynı düzleme getirerek geleneksel bir temsil kipini dönüştürmüştür. Ama eninde sonunda, o da bir teamülün (*convention*) yerine bir başkasını koymuştur.

Metninizde, resmin içeriğinin resmin dışından gelmesi gerektiğini belirtiyor ve doğanın tükenmez zenginliğini övüyordunuz. Fiğüratif olmayan tüm resmi mahkûm mu ediyorsunuz yani?

Belki gerçeküstücülerin etkisiyle: Breton o resmi asla kabul etmedi.

Ressam Pierre Soulages “kayıp meslek” üzerine sözlerinize epey soğuk bir cevap verdi. Dile getirdiğinizi temsili resim için bir nevi manifesto gibi okumak istedi.⁵²

52. P. Soulages, “Le prétendu métier perdu”, *Le Débat*, no. 15, Eylül-Ekim 1981.

Onunla hemfikirim.

Ressamlık mesleği bir şeyi temsil etmekten ibaret değildir, renkler üzerinde çalışmaktır, diye karşı çıkacaktı size.

Benim için ressamlık mesleği gerçeğin kopyalanması değil, tekrar yaratılmasıdır. Mesela 16. ve 17. yüzyıllardaki Hollandalı ressamların bir peynir parçasının dokusunu, bir bardağın şeffaflığını, bir meyvenin tüylülüğünü görülür kılmadaki titizlikleri, ressam emeğinin gerektirdiği zihinsel işlemlerle fiziki etkiler arasında bir eşdeğerlilik kurulmasından alır değerini. Bu emek, duyumsanabilir dünyanın anlaşılır bir astarını, yani anlaşılır bir ikiz katmanını sunar böylelikle. Onu içeriden anlamamıza yardım eder.

Soulages, hayran olalım diye bize sadece 19. yüzyılın minör ressamlarını önerdiğinizizi iddia ediyordu!

Doğru değil bu; zira, *Yaban Düşünce*'de, benim için (büyük R ile) Ressam'ın, her şeyi icat etmiş olanın, onun zamanından beri var olan resmin sadece gelirlerini yediği ama ana sermayeyi borçlu olduğu kişinin, Van der Weyden olduğunu söyledim. Ondan da başkalarından da benim beklediğim, gerçekliği kendi başıma göremeyeceğim kadar iyi göstermeleridir bana; dünya gösterisinde beni heyecanlandıranı anlamama yardım etmeleridir; hissetme ve bilme melekelerime yardımcı olmalarıdır. Ya da gerçek olmuş olan, ama artık var olmayan o gerçeküstü düzene eriştirmeleridir beni. Max Ernst üzerine de hayranlık dolu bir metin yazdım; ki bu da modern resme karşı cephe almamış olduğumu gösteriyor.

Georges Charbonnier ile söyleşilerimde,⁵³ Denizcilik Müzesi'nde görülebilen Joseph Vernet'nin büyük limanlar serisini örnek vermiştim. Bunun minör resim olmadığı muhakkaktır. Tekniği hayranlık vericidir, kompozisyon sanatı da. Resme özgü olanaklarla, kaybolup gitmiş bir dünyaya taşınırız. İşin daha da hayran-

53. Lévi-Strauss, *İrk, Tarih ve Kültür*, s.140-41.

lık uyandıran yanı, o dünya belki de var olmamıştır; zira gördüğünü köle gibi kopyalamamıştır ressam; onun unsurlarını başka bir şekilde bir araya getirmiş, lirizm damgası taşıyan bir sentez yapmıştır. Vernet'nin resmettiği bir büyük liman, Proust'un tasvir ettiği bir opera akşamından çok uzak değildir!

Soulages, daha da acımasız biçimde, sizin modern sanata bakış açınızı totaliter rejimlerin bakış açısıyla kıyaslıyor; çünkü modern resmi gerilemeyle, dekadansla itham ediyorsunuz.

Şayet bir tarafta totalitarizm varsa, onu dayatan devasa ticari ve siyasi aygıtla birlikte, daha ziyade avangard denen sanatın tarafındadır.

Söyleminizin Hitlercilerin söylemiyle kıyaslanabilmesi yaralamadı mı sizi?

1987 Yazı'nda akşam gazetelerinden birinde okuduğum, bir yazı dizisinin parçası olan bir makalenin gerekçelendirmesi –şema-laştırarak söylüyorum– şundan ibaretti: Zamanında Rodin'in *Balzac*'ı da eleştirilmişti, demek ki Buren'in sütunları güzeldir. Bu cins bir entelektüel terörizme boyun eğecek değilim. Rodin'in eserinin bir kamusal anıt işlevini yerine getirmeye uygun olup olmadığından kuşku duymanın makullüğü bir yana; bir şeyi otoriteyle gerekçelendirdiğinizde (ister tersinden yapın, ister yüzünden), etkilemiyor beni.

Naziler avangard sanatları bir siyasi ideoloji adına mahkûm ediyorlardı ve beni tiksindiren bir mimariyi, heykelciliği, resmi teşvik ediyorlardı. Buna mukabil, Hitler onları seviyordu diye Beethoven ya da Wagner'i reddetmem mi gerekir?

Avangard resimden farklı nedenlerle yüz çevirmiştim: Binlerce yıl boyunca insanlar tarafından yaratılmış en büyük mucizelerden biri olan ve insanın evrendeki yeri üzerine muayyen bir anlayışa bağlanan, yeri doldurulamaz bir teknik bilgiye (*savoir-faire*) sadakatim nedeniyle. Çok sayıda başka mesele gibi, sanatın ortaya koyduğu meseleler de tek bir boyutta değil.

İnsan hakları üzerine söylediklerinize geliyoruz biraz. Çağdaş resim, insanı kendisiyle başbaşıya kapatan bir akımın vardığı nokta.

Evet, insanların kendiliklerinden, doğanın yarattıkları kadar, hatta ondan daha değerli ürünler yaratabilmeleri fikri. Gauguin'in bir çağdaşı olan Sérusier, daha o zamandan Maurice Denis'ye, kafasındakiyle kıyaslandığında doğanın ona ufak ve sıradan geldiğini yazıyordu. Oysa bana göre insan, yaratılışta ufaklık bir yer işgal ettiğine, bu yaratılışın zenginliğinin gani gani olduğuna ve kendi estetik icatlarının hiçbirinin, bir mineral, bir haşere ya da bir çiçeğin arz ettikleriyle boy ölçüşemeyeceğine inandırmalıdır kendini. Bir kuş, bir bokböceğı, bir kelebek, Tintoretto'ya veya Rembrandt'a tevcih ettiğimiz coşkulu seyredalışın aynısına davet eder; fakat gözümüz tazeliğini yitirmiştir, artık bakmayı bilmiyoruzdur.

Müzik ve Sesler

Mythologiques'in "Açılış"ında, Wagner'e atıfta bulunuyor ve onu, mitos tahlillerinin kurucu babası olarak takdim ediyorsunuz. Dört cildin ithaf edilmiş olduğu müzik sanatına hürmetinizi sunmanın bir şekli miydi bu? Yoksa daha özel olarak Wagner'le çalışmalarınız arasında daha mahrem bir ilişkiyi mi ifade ediyordunuz?

Her ne kadar bunun bilincine, annemle babamın beni Opera'ya götürdükleri çocukluğumdan çok sonra varsam da, entelektüel olarak yetişmemde ve mitoslardan zevk almamda Wagner büyük bir rol oynadı. Operalarını mitoslar üzerine inşa etmekle kalmayıp mitosları laytmotif kullanımının bariz kıldığı bir şekilde kesip biçer Wagner: Laytmotifler, mitosun konusundan haber verir. Üstelik, laytmotifler ile şiirin kontrpuanı bir bakıma yapısal tahlili tamamına erdirir, çünkü kaydırmalar ya da yer değiştirmeler ile olay örgüsünün kritik anlarını üst üste getirir; aksi takdirde bu anlar sadece zaman içinde izlerdi birbirini. Kâh laytmotif –ki müzikaldir– ile şiir –ki edebidir– çakışır; kâh laytmotif, analogi yoluyla da olsa kontrast yoluyla da olsa, karşımızdaki epizotla yapısal bağıntısı olan bir epizodu hatırlatır.

Bunu ancak sonradan anlayabildim, mitosların tahliline atıldıktan hayli sonra ve de Wagnercilikten tamamen kopmuş olduğumu zannederken. İçimde Wagner'i onlarca yıl kuluçkaya yatırmışım diyelim.

Müzikle ilişkiniz bütün eserlerinizde bulunuyor; ilk cildiniz bir “Açılış”la (“Uvertür”) başlıyor, son cildiniz de bir “Final”le bitiyor. İlk cildi oluşturan bölümler birer “füg” ya da “senfoni” olarak teşekkül etmiş.

Müzikle ilişki iki düzeyde konumlanıyor. İlki, sizin de vurguladığınız gibi, bizzat bölümlerin düzenlenmesi. Daha derinlemesine bakılırsa, çalışmanın bütünü, müzik ve mitoloji gibi iki büyük ifade biçimi arasındaki ilişkiler meselesini ortaya koyuyor.

Biraz açabilir misiniz?

Batı uygarlığında, mitsel düşüncenin zayıflayıp, bir taraftan bilimsel düşünüşün lehine, diğer taraftan da romanesk ifadenin lehine olarak ortadan kalktığı bir dönem vardır. Bu bölünme 17. yüzyılda gerçekleşmiştir. Oysa aynı zamanda, diğeriyle yakından ilişkili olduğuna inandığım bir hadiseye tanık olunur: benim izlenimime göre mitsel düşüncenin yapılarını tekrar kullanıma sokan, “büyük müzikal biçim” denen şeyin doğuşu. Gerçeğin ifadesi bakımından miadı dolup gözden düşmüş düşünce biçimleri, bilinçdışındaki mevcudiyetini hep korurken, yeni bir meşgale ararlar. Artık, anlamları değil sesleri birbirine eklemlerler. Ve eski kullanımları yüzünden, seslerin bizim için bir anlam kazanmalaıyla sonuçlanır bu.

Sistemi tekrar oluşturmak istediğiniz mitolojinin, Kuzey Amerika’da da Güney Amerika’da da, yoğunlukla müzikal bir mitoloji olduğunu mu gördünüz?

Az önce tarih terimleriyle –ve bizim uygarlığımız için– tasvir ettiğim aktarım vuku bulabilmişse, mitsel yapıların gizliden gizliye müzikal biçimlerin habercisi olmasından; geriye dönük bir yaklaşımla da, birincileri (mitsel yapıları) daha iyi anlamak için ikincilere (müzikal biçimlere) başvurulabilmesindendir. Müzik olarak doğmadan önce, “füg” biçimi ya da “sonat” biçimi mitoslarda mevcuttu.

Öyleyse, size göre, bu çalışmanın müzikal şekilde düzenlenmesi bir zorunluluktur. Bununla birlikte, ikinci ciltte biraz kayboluyor bu...

Hiçbir şekilde kaybolmuyor.

Her halükârda bölüm başlıklarından kalkıyor.

Bunu bariz kılmayı diliyordum. Etkiyi bir kez yarattıktan sonra, göze sokmanın faydası yoktu. Bilmişlik taslamak, hatta hantallık gibi görünürdü. Fakat “Final” bölümünde müzik meselesini yeni gelişmelerle tekrar ele alıyor olmam, müzik ile mitolojinin paralelliği fikrinin dört ciltte de bulunduğunu iyice göstermektedir. Kaldı ki bir mitosun “fügleştirilmiş” biçiminin ispatı dördüncü cilttedir.

Bazen tuhaf sonuçlar doğurur bu. *Çiğ ve Pişmiş*’i yazarken karşılaşamaz oldum: Bana şüphe götürmez görünen bir mitsel dönüşüm, müzikal muadilini bulamadığım bir yapı gösteriyordu. Oysa ilk varsayım böyle bir muadilin olmasını gerektiriyordu. Çok yakın olduğum René Leibowitz’e açtım meseleyi. Bildiği kadarıyla hiçbir engel olmamasına rağmen böyle bir yapının müzikte asla kullanılmamış olduğu cevabını verdi bana. Birkaç hafta sonra, benim taslağını çıkardığım hatlar uyarınca yazmış olduğu, karımla bana ithaf ettiği bir beste getirdi.

Öte yandan, Berio’nun *Sinfonia*’sında *Çiğ ve Pişmiş*’i kullandığını biliyorsunuzdur. Metinden bir bölüm müziğe eşlik eder. Bu seçimin nedenini anlamadığımı itiraf ediyorum. Bir röportaj sırasında, bir müzikbilimci bana bu konuda bir soru sordu. Kitabın yeni çıktığını ve bestecinin bunu muhtemelen elinin altında olduğu için kullandığı cevabını vermiştim. Ne var ki bundan birkaç ay önce, tanımadığım halde Berio’dan, epey memnuniyetsiz bir mektup aldım. Bu röportajı birkaç yıllık bir gecikmeyle okumuştum ve senfonisindeki söz konusu hareketin (*mouvement*) benim aydınlattığım mitsel dönüşümlerin müzikal eşdeğerlisini sunduğuna temin ediyordu beni. Bunun ispatını yapan bir müzikbilim-

cinin kitabını eklemişti.⁵⁴ Müzik konusunda uzman olmamamdan ileri gelen bu yanlış anlama yüzünden özür diledim ondan; ama buna şaşmış vaziyetteyim hâlâ.

Orkestra şefi olmaktan hoşlanacağınızı söylemiştiniz bir keresinde.

Tabii eğer besteci olamazsam! Müzikal yaratıcılık hadisesi beni hep büyülemiştir. İnsanların muazzam bir çoğunluğunun müziğe duyarlı olmaları, onunla heyecanlanmaları, onu anladıklarına inanmaları; onu yaratabilme yeteneğine ise sadece bir azınlığın sahip olması, daima kafamı kurcalamıştır. (Zira bu duruma başka yerde rastlanmaz. Çocukluğumuzda ya da ergenliğimizde hepimiz şiir yazmayı denemiştizdir; plastik sanatlara gelince, şu reklamı hatırlayın: “Yazmayı biliyorsanız, resmetmeyi de bilirsiniz”). Çocukken o azınlıktan olmayı düşünüyordum. Öğretmenlik yapmaya çalışan ve karısı piyanist olan bir opera altocusundan keman dersleri alıyordum. Ufak üçlümüz için parçalar besteliyordum ve bunu icra etme nezaketini gösteriyorlardı. Tanrı bağışlasın, sanırım o dönemdeydi, bir opera bestelemeye kalkışmıştım. Prelüdden ileri gitmedi.

Çok Rousseau’cu bir yaklaşım!

Şu farkla ki Rousseau beceriyordu, bense hayır.

Müziğin yaşamınızdaki yeri önemli mi?

Muazzam önemli. Sürekli müzik dinlerim, müzikle çalışırım. Müziği bir fon sesi haline getirmekle beni suçlayabilecek müzik meraklıları ayıplayabilir ama durum biraz daha karmaşık. Çalışmamla müzik arasındaki bağıntıyı ise açıklamakta güçlük çekiyorum; belki bir karşılaştırmayla yapabilirim bunu: Çıplaklık neden resim sanatında o kadar büyük bir yer tutar? Vücudun ken-

54. D. Osmond-Smith, *Playing on Words. A Guide to Luciano Berio's Sinfonia*, RMA Monographs I, Londra: Royal Musical Association, 1985.

dindeki güzellik sebebiyle zannedilebilir. Farklı bir nedenden gibi geliyor bana. Modellere poz verdirmeye alışkın olan en bezgin ressam bile, güzel bir vücudu görünce muayyen bir erotik uyarılmadan kaçınmaz. Bu hafif uyarılma onu kışkırtır ve algısını açar; daha iyi resmeder. Bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde, sanatçı o lütuf ânını arar. Benim de müzikle ilişkim aynı: Onu dinlerken daha iyi düşünürüm. Müzikal söylemin eklemelenmesiyle düşüncümün akışı arasında kontrpuana benzer bir ilişki vardır. Kâh birlikte yol alırlar, kâh birbirinden ayrılıp tekrar kavuşurlar. Bir eseri dinlerken, bir fikrin ortaya çıkıverdiği anda müziği duymaz olduğumu kaç kez fark etmişimdir – sonradan! Onu özerk kılan bu geçici ayrılmadan sonra, düşüncem tekrar eserin çarkına kaptırır kendini; adeta zihinsel söylem müzikal söylemle yakınlığını muhafaza ederken bir anlığına onun yerini almıştır.

Sık sık konsere gider misiniz?

Ergenliğimde, Colonne ya da Padeloup konserlerine ve başkalarına her hafta giderdim. Artık gitmiyorum, çünkü klostrofobikleştım ve bir koltuk sırasına hapsolma durumu ürkütüyor beni. Radyo dinliyorum.

Plakları sevmiyor musunuz?

Başka bir endişe yaratıyorlar: Mekânsal değil de zamansal. Hem yanımda dönüyor olmaları, sona yaklaşıyor olmaları, kalkıp plağı değiştirmek gerekmesi...

Fakat arkanızda bir kutu içinde Wagner'in dört operasını görüyorum.

Hem de iki tane: Böhm ile Furtwängler yorumları. Nadiren dinliyorum onları.

Operaya bayılıyorsunuz. Sesler mi heyecanlandırıyor sizi?

Sesler, daha fazla da onların kombinasyonu ve ittifakları. Operalar içinde beni altüst edenler ve hayran bırakanlar var: *Fidelio*'nun

(Beethoven) birinci perdesindeki dörtlü, *Lucia di Lammermoor*'daki (Donizetti) altılı, *Nürnbergli Usta arkıcılar*'daki (Wagner) beşli ve *Pembe valye*'nin (Strauss) sonundaki l.

Dinlemeyi özellikle sevdiğiniz opera arkıcıları var mı?

Elbette: Elisabeth Schwartzkopf'un önünde ancak diz klr.

Ya Callas'ın?

Callas'ın da. Hele Bellini, Donizetti ve Puccini söylediğinde. Benim aile evremde Puccini, doğalcı, abartılı, bayağı, vb. bulunurdu. Onun melodik özgünlüğünü (Richard Strauss gibidir:  l itirsiniz ve o olduğunu bilirsiniz) ve orkestraya uyarlamasındaki inceliği ve hüneri ancak sonradan anladım. Buna karşılık, Verdi sıkar beni. atafatlı ve süslü bulurum onu.

Sizin için müzik Debussy'de duruyor, takip etmeyi tam olarak ne zaman bıraktığınızı doğru tespit edebiliyorsam tabii.

Fazla erken bir noktada bıraktınız. Ergenliğimde, Stravinski'nin tamamına tapıyordum. Bugün, daha seiciyim; fakat *Petruka*, *Düėünler*, *Nefesli algılar İçin Sekizli* benim için müziğin ahe-serleridir hâlâ. Stravinski'den sonra gelen müzik beni ilgilendirebilir, dndrtebilir, hatta bazen tınların lezzetiyle hoş bir srp-rize uğrayabilirim. Ama bana hitap etmiyordu.

Sonsöz

Makalelerinizi derlediğiniz Uzaktan Bakış'ın başlığını koyarken, içinde yaşadığımız toplumla aranızdaki mesafeyi göstermek miydi niyetiniz?

Japoncadan devşirilmiş bir başlık bu; *Nô* sanatının yaratıcısı Zeami'yi okurken buldum. İyi aktör olmak için, seyircilerin size baktığı şekilde kendinize bakabilmeniz gerektiğini söyler ve uzaktan bakış ifadesini kullanır. Etnoloğun kendi toplumuna bakışındaki tavrı çok iyi temsil ettiğini düşündüm: O toplumun üyesi olarak gördüğü gibi değil, zaman ve mekân bakımından o toplumun uzağında yer alan başka gözlemcilerin bakacakları şekilde.

Sık sık, "Ben bir 19. yüzyıl insanıyım" diye belirtiyorsunuz. Ne demek bu?

Bu fikir bana özgü değil. Birkaç sene önce genç bir Amerikalı meslektaşım benim üzerime yazdığı bir kitapta, 19. yüzyılın sembolistler geleneği ve başka yazarları arasına yerleştirdi beni. Şayet bir peri, sihirli değneğiyle, 20. yüzyıl insanı bilincimi yitirmeden beni o yüzyıla gönderseydi, fazla yabancıklık çekmezdim gibime geliyor. Büyük icatlarımızı tohum halinde; esasen kendi yaratacakları sakıncalara henüz çare teşkil etmeyen ilerlemeler halinde bulurdum orada.

Bedavadan hayallere fazla önem atfetmeyelim. Geçmişe dönülmez. Stendhal'in bir yerde yazdığı gibi, Eski Yunan'ın dirilişini coşkuyla arzulayabiliriz; ama elimize geçen, Perikles'in yüzyılı

değil, Amerika Birleşik Devletleri'ne (modernleşmiş bir ülke anlamında) benzer bir şey olacaktır. Eski zamanlarda en hayran olduğumuz şeyler (edebiyat, sanat...) insanları mutlu eden bunlar değildi. Başka şey öğrenir öğrenmez alelacele değiştirler: Bunun kanıtı kalkınmakta olan ülkelerdir.

Aksi yönde, XV. Louis döneminde süsleme sanatları hususunda Fransız dehasının en nefis yaratıcılık ürünlerini borçlu olduğumuz o zanaatkârların, Damiens'e reva görülen ve halka açık uygulanan işkence gösterilerini seyretmeye gitmeleri fikri beni allak bullak ediyor. Bu benim için bir emsal teşkil ediyor, çünkü bize çok yakın; fakat sanatın rafinelikleriyle zalim huyların hiçbir bağdaşmazlığı yokmuş gibi görüldüğü tek vaka bu değildir. Asıl sorgulamamız gerekenin insan olduğunu kabul edersiniz. "Antropolojinin rolü de bu zaten", denecek. Ne yazık ki –yoksa, "iyi ki" mi demek lazım?– her şeye cevabı yoktur antropolojinin.

İki Yıl Sonra

1990 yılının Haziran ayında'yız ve Uzaktan Yakından'a son noktayı koyalı tam olarak iki yıl oldu. Bu kitapta ele aldığımız farklı konular üzerine bazı tamamlayıcı sorular sormak istiyorum size. En başından başlayarak elbette. Öğretmenliğinize kadar oturduğunuz Poussin sokağındaki binayı görmeye gittim. Sonuçta güzel bir burjuva binası, değil mi?

Evet, kesme taşla inşa edilmişti ve –hani denir ya– merdivenleri halılıydı; dönem üslubundaki vitraylardan ışık alıyordu merdiven boşluğu... Hatırlıyorum, Birinci Dünya Savaşı ertesinde bile hâlâ, bütün bina için giriş katında tek bir telefon cihazı vardı. Telefona kapıcı bakıyordu ve aranan kiracıya özel bir zille haber veriyordu. Biz beşinci katta oturuyorduk (balkondan, bugün Village Suisse'in* bulunduğu yerdeki Büyük Dönme Dolap görülüyordu), basamaklardan paldır küldür iniyorduk. Konuşma bitince tekrar tırmanmak gerekiyordu. Birkaç yıl sonra, biraz siyasetle de uğraşan çıkarıcı bir adam satın aldı binayı; kiralari artırdı, bir asansör koydurdu ve hepimizin evinde telefonun olduğu gün de geldi.

Orada oturduğum müddetçe, gece geç geldiğimiz zaman kapıcı dairesi önünden geçerken ismimizi bağırarak bildirmek zorundaydık; aksi takdirde kapıcı yataktan fırlıyor ve merdivende peşinizden geliyordu.

* 1900'de Paris'te düzenlenen Dünya Fuarı için yapılan İsviçre köyünde anti-kacılar, dekoratörler ve sanat galerileri bulunur. –ç.n.

Bu âdetleri ve birkaç benzerini tekrar hatırıma getirirsem: Her 1 Ocak'ta yakın ve uzak aile fertlerinin babaanneme ziyaretleri (Yılın diğer günlerinde salondaki mobilyaları kaplayan kılıflar bu vesileyle kaldırılıyordu. Christo tarafından sıkı sıkı kundağa belenmiş Pont-Neuf'ün* karşısında aniden babaannemin salonunun her günkü halini tekrar gördüm; ama biz bunu güzel bulmuyorduk); o gün babamla amcam mezarlıklarda bir tur da yaparlardı; kendilerini mecbur hissettikleri kimselerin evine bırakılması gereken kıvrık kartvizitler, vs.; çocukluğumda 19. yüzyıldan daha çıkmamış bir zaman yaşadım gibi geliyor bana; o alışkanlıklara ilgisiz ya da asabi bir gözle bakmış olmamdan dolayı kızıyorum kendime. Bugün bunlar bana, miadı dolmuş bir dönemin son derece değerli tanıklıkları gibi geliyor. Her türden şeyleri yığmak için canla başla müzeler açılmasını muhtemelen açıklayan ve yaygınlaşan bir haletiruhiye bu; adeta, hızlı değişime maruz kalan bir toplum, kendisi hakkında yargıya varmanın baş döndürücülüğüne katlanamayıp, ayırım gözetmeden kendi kendinin koruyucusu haline gelmeye heves ediyor; gelecek kuşakların hayranlığını çekebilecek –kim bilir?– hiçbir şeyin geçip gitmemesi için kaygılanıyor. Belki de diğeri kadar eleştirilebilir bir tutum. Bizim olmadığımız kadar kendilerinden emin olan seleflerimiz, bu vicedan azaplarını yaşamamışlardır.

*

Siyasetle ilgili olarak tekrar ele almak istediğim bazı noktalar var. Marksizmi benimsemeniz ve Sosyalist Parti'ye katılmanızdan bahsetmiştik. Hiç Komünist Parti'ye katılma eğiliminiz oldu mu, bilmek isterdim?

Sorunuz sayesinde bir noktayı açıklığa kavuşturabileceğim; sadece anekdot değeri olan bu noktayı iki yazar saptadı: Jean-Fran-

* Sanatçı Christo, 22 Eylül-7 Ekim 1985 tarihleri arasında, Paris'teki Pont-Neuf'ü bezlere sararak pakletmişti. –ç.n.

çois Sirinelli *Entelektüel Kuşak* adlı kitabında,⁵⁶ Stéphane Clouet ise benim de dahil olduğum *Yapıcı Devrim* hareketine hasrettiği hacimli ve parlak tezinde.⁵⁷ İkisi de, benim sosyalist olduğum sırada Georges Lefranc ile aramda çıktığı bariz olan bir anlaşmazlık üzerine sorular soruyorlar. Aslında açıklaması basit. Lefranc'ı tanıdığım zaman felsefe bakımından, öğreti bakımından zaten sosyalisttim. Marx'ı ve diğer büyük yazarları okumuştum; fakat siyasal açıdan bağlanmakta tereddüt ediyordum. Saf ve sert Marksizmi cisimleştirdiği farz edilen Komünist Parti çekiyordu beni. Beni Sosyalist Parti'ye katılmaya ikna eden Georges Lefranc'dır. Dolayısıyla, kendi de belirttiği gibi, beni sosyalist yapmıştır; ama kelimenin "militan" anlamında, bir parti üyesi olma sıfatıyla.

Ben de zaten size Révolution constructive grubu üzerine sorular sormak istiyordum. Sosyalist Parti'nin ideolojik yenilenmesini ve bilhassa işçi sınıfı ile onun örgütlerine daha çok dikkat gösterilmesini savunan bu harekete çok aktif olarak katıldınız. Hareketin manifestosu olan metni kaleme alanlardan biri oldunuz.

Stéphane Clouet'nin –hakiki bir eser teşkil eden– tezi, bu hareket üzerine benim başka türlü hatırlamam imkânsız olan bir yığın olguyu ve bilgiyi toparlamıştır. Hasılı: Belçika İşçi Partisi'nin, ve onun, sendikalarıyla, halk evleriyle, kooperatifleriyle kapitalist dünyanın bağrında sosyalist bir toplum nüvesi yaratma iddiasının yetişmemde oynadığı rolü daha önce zikretmiştim. Birkaçımız, bu formülü en uca vardırmaya, bunu bir teori haline getirmeye girişmiştik: Şayet günbegün sosyalist ruhlu kurumlar inşa etme uygulamasına girilirse, üstünlükleri sayesinde, kapitalist kozanın içindeki krizalit gibi yavaş yavaş büyürlerdi; sonunda da kapita-

56. Jean-François Sirinelli, *Génération intellectuelle. Khâgneux et normaliens dans l'entre-deux-guerres*, Paris: Fayard, 1988, s. 390-91.

57. Stéphane Clouet, *Révolution constructive, un groupe d'intellectuels socialistes des années trente*, 3 Şubat 1989'da savunulmuş tez, Université de Nancy-II, s. 39-40; basılmış hali: *De la rénovation à l'utopie socialistes*, Nancy: Presses universitaires de Nancy, 1991.

list koza kurumuş ölü bir kabuk gibi düşerdi. Modern ekonominin karmaşıklığından, dinamizminden, gücünden tamamen habersiz olmak demekti bu tabii. En azından ekonomi bakımından düşünme çabası gösteriyorduk ve bu öğretim, peşinde olduğumuz hedef nazarında ne kadar olumsuz da olsa, bütünüyle yararsız olmadı: Grubun iki üyesi olan Robert Marjolin ile Pierre Dreyfus'ün daha sonra ulusal ve uluslararası ekonomide oynayacakları kayda değer rol bunun kanıtıdır. Her halükârda grup, safdilliğinin ve yetersizliklerinin hayli çabuk farkına varacaktı: Kendiliğinden dağıldı.

Sosyalizme bağlanmanız bahsinde, ilk “kitap”ınızdan söz etmiştik: Gracchus Babeuf üzerine bir broşürdü bu. Ama L’Etudiant socialiste dergisinde bir dizi makaleniz de çıkmıştı. Mesela, sizin imzanızla, “Sosyalizm ve Sömürgeleştirme” başlıklı bir makale, bir de Céline üzerine bir makale vardı...

Sanırım 1928 ile 1933 arasında *L’Etudiant socialiste* dergisinde düzensiz olarak çıkan o makalelerde, avangardın tüm biçimlerinin, aynen bizim politika alanında kendimizi devrimci zannetmemiz gibi, kendi alanlarında devrimci oldukları tezini savunuyordum. O sırada sol militanlar arasında kalabalık olan ve kübizmi, gerçeküstücülüğü, vs. burjuva dekadansının tezahürleri gibi telakki edenlerden de böylece ayrı duruyordum. *Gecenin Sonuna Yolculuk* ayaklarımı yerden kesmişti; sırf onu Léon Daudet gibi bir sağcı keşfetti ve bir şaheser olduğunu –ki öyledir– o tescil etti diye kitabı lanetleyen sosyalist çevrelerle, epey uzunca bir makale yazarak hesaplaşma lüzumu görmüştüm.

Ya bugün, Céline’i hâlâ seviyor musunuz?

O zamandan beri *Gecenin Sonuna Yolculuk*’un kapağını tekrar açtığımı sanmıyorum. *Taksitle Ölüm* için duyduğum coşku da zaten biraz karışık bir durumdu. Ama ondan sonra çıkan, nefrete müstahak bazı kitaplarında bile çok parlak parçalar var.

*

İsterseniz siyasetin alanında kalalım. Sartre üzerine yazdığı kitabında Annie Cohen-Solal, içinde Jean Pouillon'un da bulunduğu "121'ler Manifestosu"na (Cezayir Savaşı sırasındaki itaatsizlik çağrısı) ön ayak olanlar arasında, bunu imzalamayı reddetmenizin şaşkınlık yarattığını anlatıyor. Otuz yıl önceki bu karşı çıkışınızın neye dayandığını hatırlıyor musunuz?

Yalnız değildim bu konuda. Merleau-Ponty de imzalamayı reddetmişti; başkaları da. Kendisi silah altına alınamayan birinin, genç askerleri itaatsizliğe teşvik etmesi kabul edilemez geliyordu bana. Üstelik, etnologların herkesten fazla kendilerini kaptırmamakla yükümlü oldukları bir zihin bulanıklığına boyun eğmek istemiyordum. Bizim davalarına tutkuyla bağlandığımız geleneksel küçük toplumların çoğu, daha yirmi-otuz yıl öncesine kadar, tecrit olmuşlukları sayesinde uygarlığın yıkımlarından korunuyorlardı ve her zaman yapmış oldukları gibi kıyıda yaşamaktan başka iddiaları yoktu. Uluslararası yaşama eşit olarak katılmak ve kendilerini sadece geç kalmış hissettikleri sanayi toplumunun tüm haklara sahip üyeleri olmak isteyen halkların özlemiyle karıştırılamaz bu.

Bir halkın bağımsızlık talebi, önünde eğildiğimiz bir hadisedir; çünkü, iki yüzyıldan beri açığa vurulan milliyet ilkesinin, tecrübenin de gösterdiği gibi hiçbir hükmedici devletin, hatta hiçbir birleştiricinin kalıcı biçimde karşı çıkma iktidarının olmadığı –iyisiyle kötüsüyle– güçlü bir motor teşkil ettiği ortaya çıkmıştır. Fakat bu talepte bizi coşturabilecek bir şey de yoktur: Ulusal egemenlik kendiliğinden iyi bir şey değildir; nasıl kullanıldığına bağlıdır her şey. Mensubiyetlerin tam olarak birbiriyle kesişmemesinin; bunları birbiri üzerine istiflemek ve kenardan taşan her şeyi zorla sıraya sokmak yerine, aralarında muayyen bir oyun alanı bırakmanın, daha yeğlenir bir durum olup olmadığı da meşru biçimde sorulabilir.

Ama Jean-François Sirinelli'nin Fransız Entelektüelleri ve Tutkuları'nda⁵⁸ aktardığına göre 1958'de Cezayir için bir barış çağrısı imzalamışsınız. Bu metnin altında, özellikle François Mauriac, Roger Martin du Gard, André Breton, Jean-Paul Sartre, Jean Cocteau ve Jean Rostand'ın imzaları vardı.

Beni kötü niyetli olmakla suçlayacaksınız ama, samimiyetle, inanın hiç hatırımda kalmamış. Hakikaten imzalamış mıyım? Bas-kılara boyun eğme miydi, yoksa geçici bir sürüklenme mi? Bunu söylemekten âcizim bugün. Her halükârda, bilinçdışımın böyle olayları hafızamdan silmedeki aceleciliği, bana öyle geliyor ki, yerine getirir getirmez pişmanlığa kapılmış olduğum davranışlar için kendimden memnuniyetsizliğime tanıklık etmektedir.

Uzaktan Yakından ilk çıktığı zaman, kültürel görecilik üzerine söylediklerinize karşı yorumculardan tuhaf bir itiraz gelmişti.⁵⁹ “Bir kültürün başka bir kültürü yargılama durumunda olmadığı kabul edilirse, demokratik bir rejimi totaliter bir rejime yeğ tutmaktan meneder bu bizi” diyordunuz mealen. Eğlenceli bir nokta bu; çünkü bu yorumcular 50’li yıllarda komünistlerin size yönelttiği itirazı, bilmeden, kelimesi kelimesine tekrarlıyorlardı. Şöyle diyordu komünistler: “Kültürel göreciliği kabul etmek, daha iyi bir toplum için mücadeleden meneder.” Bugün bu gerekçe-ye sarılanlar, komünist yericilerinize vermiş olduğunuz ve tek kelimesini değiştirmeden onlara yöneltebileceğiniz çok sıkı cevap-tan habersiz görünüyorlar.⁶⁰

Kültürler ile siyasi rejimleri karıştırmamak lazım. Bahsettiğiniz rejimler bizim kültürümüzden ve onun içinde doğmuşlardır. Hoşumuza gitse de gitmese de, bu kültürün bazı potansiyellerini ifa-

58. Jean-François Sirinelli, *Intellectuels et Passions françaises*, Paris: Fayard, 1990, s. 199.

59. Bkz. Ferry Luc, *L'Express*, 26 Ağustos 1988, s. 94-96 ve Alain Finkielkraut, *Le Figaro-Littéraire*, 20 Eylül 1988, s. 3.

60. *Anthropologie structurale*, a.g.y., s. 366-68.

de ederler. O kültüre ait olan, onu içinden yaşayan bizler, seçimler yapmak zorunda bırakılırız. Bundan nasıl kaçınabilirdik ki? Tarih'imiz, inançlarımız, çıkarlarımız dayatıyor bunu bize. Bir kültürü bütün ötekilerle ilişkisi içinde nesnel olarak konumlandıramıyor olmamızla âlâkası yoktur bunun. Bu kültürlerden birinin ayırt edici özelliğini saptamak için başvurmak isteyeceğimiz ölçütler, ya zaten ondan gelmektedir ve nesnellikten yoksundur, ya da başka bir kültürden gelmektedir ve bu yüzden elenirler. Bir kültür üzerine geçerli bir hükme varmak için, her kültürün çekiciliğinden kurtulabilmek gerekirdi; ama böyle bir şey mümkün değil.

Bu uç durumlar arasında, ara vakalar vardır tabii. Kaynağı olduğumuz bir bulaşıcılığın kısmi bir sonucu bile olsalar, çok farklı toplumların siyasi rejimlerini, kendi toplumumuz söz konusu olduğunda doğum ve yöneliş itibariyle sahip olduğumuz eminlikle yargılayamayız.

Fakat size karşı çıkmak için demokrasinin de “insan hakları”nın da bütün toplumlar için temenni edilir olduğu söylenecektir. Bu noktada farklı düşünüyor olamazsınız.

Euklides'in geometrisinde yapıldığı gibi söz edeceğim bundan. Şu son durumda, sinirsel-duyuşsal aygıtımız açısından, ya da sizin zikrettiğiniz durum için, Batı uygarlığı perspektifi içine yerleşmek, en –hatta tek diyelim– rahatlatıcı konumdur. Ama ölçek değiştirir değiştirmez; son derece küçüğün ya da son derece büyüğün ölçeğinde; zaman ve mekân içinde muhtelif farklılaşmalar ölçeğinde –ya da sizi meşgul eden durum için, tarihsel, kültürel ve toplumsal büyük farklılıklar ölçeğinde– temel mefhumlar bulanıklaşır; kıvamlarını yitirir, ya da kendi geleneklerinde sahip olduklarından bambaşka bir içerik kazanabilirler.

Başka yorumcular sizde Batı uygarlığının reddi olduğunu zannettikleri şeyi kınadıkları vakit, hep kültürel görecilik söz konusu gibi geliyor bana. Bir gazetede, uygarlıktan nefret ettiğinizi bile

okuduk.⁶¹ Kitaplarınızı okuyunca, ya da sizinle konuşunca, tam aksine her şeyin sizi dünyamızın kültürüne bağladığı izlenimin-deydim.

Gerçekten ciddiye alınacak şeyler değil bunlar. Beni bu kültür yaptı; onun ürünüyüm. Yazarları, müzisyenleri, düşünürleri, dilleri –kendi konuştuğum, okuyup yazdığımdan başlamak üzere– beni besleyen özlerdir. Bir hatıramı nakledebilir miyim? 1944 sonunda Amerikan donanmasının bir konvoyuyla Fransa'ya döndüğüm zaman, bizi Britanya kıyılarında, sanırım Cardiff'e indirmişlerdi. Londra'ya trenle varmam gerekiyordu. Gara gitmek için gece vakti şehrin daracık sokaklarından geçerek çoğu viraneye dönmüş evler arasında yürüdüm. Daha önce hiç hissetmemiş olduğum çok derin izlenimler kaldı bu yürüyüşten bende: Avrupa'ydı bu; Yeni Dünya'nın önce güneyinde sonra kuzeyinde geçen nice yıllardan sonra nihayet evimdeydim.

Daha sonra, elli yıldan fazla bir süre boyunca Batı uygarlığının hücumları karşısında yıkılan küçük Amerika Yerli halklarının can çekişmesine tanıklık ederken, sık sık kendime, asıl bunları acilen ötekilerden korumak gerektiğini söylüyordum; fakat Batı uygarlığının üzerine şu son yirmi-otuz yılda çöken bütün felaketlerden sonra, onu da tehdit altında ve büyük bir savunma ihtiyacı içinde görüyordum: Elbette dış tehlikelere karşı, fakat içeriden gelip onu kemiren başkalarına da karşı. Yirmi yıl önce UNESCO'nun davetiyle katıldığım ve daha önce bahsettiğimiz konferanstan bir cümle zikretme izin verin: “Bütün olarak modern insanlık kendini mülksüzleştirme ve giderek küçülen bir gezegen üzerinde, kendi temsilcilerinden kimilerinin bahtsız Amerika ya da Okyanusya kabilelerine zorla kabul ettirdikleriyle kıyaslanabilir bir durumu kendi aleyhine yaratma eğiliminde değil mi?”⁶² Bu alarm çığlığının esin kaynağı kesinlikle nefret değildi; daha ziyade, dış

61. Bkz. Tzvetan Todorov, *Nous et les Autres*, Paris: Seuil, 1989 ve Pascal Bruckner, bu kitap hakkında yazı, *Le Nouvel Observateur*, 12 Ocak 1989, s. 88.

62. *Le Regard éloigné*, s. 44; Türkçesi: *İrk, Tarih ve Kültür*, s. 86-87.

ve iç kuvvetlerin onu indirgemeye başladığı durumun daha iyi bilincine varmaya davet ediyordu Batı uygarlığını.

*

Savaştan önce yanlarında kaldığınız Amerika kabilelerini zikrettiniz az önce. Oraya dönmeye uğraştınız sanırım; 1985'te Brezilya'dan kısa geçişiniz sırasında.

Uğraşmadım. Büyük bir Brezilya gazetesi bir röportaj yapmak için oraya gitmemi teklif etti ve alelacele kabul ettim. Sabahın köründe pek göz alıcı olmayan ufak bir uçağa bindik. Pilot haricinde dört kişiydik içinde: karım, Brezilyalı bir hanım meslektaşım, bir gazeteci ve ben. Bororo ülkesinin sınırında bir köye indik önce. Pilotun yerli köylerinin nerede bulunduğu hakkında en ufak bir fikri yoktu; gözüyle görürse rehberlik edebileceğini söyleyen oralı birini aldı uçağa. Alçak irtifada kararsız bir güzergâh izledik. Sonunda daire şeklinde yerleşik meskenlerinden tanınan bir Bororo köyü fark ettik; az uzağındaki dörtgen bir açık alan iniş pisti olarak kullanılabilirdi. Birçok kez alçaldıktan sonra, pilot pistin tekrar havalanamayacağı derecede kısa olduğunu ilan etti. Bu kötü serüven bir başka köyün yakınında da tekrarlandı. Uçağı sarsan fırtına yüklü kapkara bulutlar arasından geçerek Brasilia'ya dönmemiz icap etti.

Şimdi geriye dönüp baktığımda, elli yıl önce aynı bölgede, at sırtında, oyma-kayıkla ya da yayan seyahat ettiğimde hiç olmadığı kadar yakınından geçtik gibi geliyor ölümün... Şehre varır varmaz, resmi ziyarette bulunan Fransa Cumhurbaşkanı'nın Brezilya Başkanı'na verdiği akşam yemeğine katılmak için karımın bir akşam elbisesi, benim de üzerime bir smokin geçirecek zamanımız ancak oldu.

*

Şimdi siyasetten ayrılıp doğa sevginiz üzerine sorular sormak istiyorum size. Bourgogne ile Champagne bölgelerinin sınırında bir eviniz var ve sık sık orada kalmaya gidiyorsunuz. Bölge çok güzel; Uzaktan Yakından'ın önceki bölümlerinde, manzara seyretmeyi sevdiğinizizi siz de söylüyordunuz. Her yıl şehir dışında aylarca kalmanız sırf estetik haz için mi? Göz zevki için mi?

Göz zevki çok önemli. Aşılması mümkün olmayan anlar oluyor: Doğanın bir günde değiştiği; bazen hava güzelse bir saat içinde değiştiği, kıştan bahara geçiş (Paris'te ise bu geçiş bir ay sonra olur: Langres platosunun iklimi serttir). Biraz dikkatli bir göze mucizevi bir şaheser gibi görünmeyecek tek bir bitki, yaprak, çiçek yoktur.

Yaşamınızın biraz gizli bir kısmı bu: Ormanda yaptığınız o uzun yürüyüşler; mantar toplamakla, bitkileri incelemekle geçirdiğiniz öğleden sonralar...

Batı uygarlığını tehdit eden tehlikelerden söz etmiştik. Nüfus patlaması bu tehlikelerin en önde geleni bence. Bunun yavaşladığına, yakında duracağına, belki terse döneceğine temin ediyorlar bizi. Ama yine de dünya nüfusu bu gidişle, on ya da yirmi yıl içinde, bir kere daha ikiye katlanmış olacak. Bu felaket tüm insanlığı vuracak; ama Batı uygarlığı, Japonya'yla birlikte buna maruz kalmakta: Her halükârda bunun kökeninde ne o ne biz varız (belki hekimliğin yayılmasıyla dolaylı yoldan).

Bunları söylememin nedeni, karımla benim, yanılmıyorsam kilometrekarede dokuz kişinin yaşadığı bir bölgede yılın birkaç ayını geçirmemizin nasıl bir ayrıcalık olduğunu size hissettirmek. Manzara geçmişe doğru kaymıştır bir nevi. Büyük toprak parçaları, hâlâ yabancı olduklarını tasavvur ettirecek kadar uzun zamandır kendi haline bırakılmıştır. İnsan macera olsun diye çıkıp bazen Amazon ormanındaki kadar zahmetle kendine bir yol açabilir; tabii daha mütevazı bir bitki örtüsü var: Galya'yı çağrıştıran isimleriyle kızcılık, akdiken, kuşkirazı, üvez...

Kaldı ki sadece odak mesafesini uzatmak bile, doğal bir çayırdaki, uzak semalar altındaki kadar esrar ve egzotizm bulmaya yeter. Her bitki, hatta her ot, bitkibilim meraklısı birinin önüne, tercihen eski kitaplardan yardım alarak saatlerce tutkuyla çözmeye uğraşabileceği bir muamma çıkarır. Köydeki evimde bulunan 19. yüzyıl başından kalma bir doğa bilimleri sözlüğü, yetmiş iki cilt tutmasa, başucu kitabım olurdu! Bu durumuyla da ona gün içinde sık sık müracaat ederim.

Demin mantar toplama merakımdan bahsediyordunuz. Bunun zevki ille de yemekte değil; tıpkı Hôtel Drouot'daki mezatlarda benim için esas zevkin satın almakta olmaması gibi; her iki durumda da, tanıyabilmek, bazen bir sürü araştırmanın akabinde teşhis edebilmek ve bilhassa nesnelere hayran olabilmektedir esas zevk. Zira çıkıp yetiştikleri mekânda gördüğünüzde, mantarlar harikulade nesnelerdir; her türün kendi üslubu vardır, sanat eserlerindeki kadar belirgindir bu.

Doğru ya, Drouot Salonu'nun müdavimlerindensiniz, antikacıları ve sanat galerilerini takipten de hoşlanıyorsunuz...

Haftada iki-üç kere, Drouot Salonu'ndaki sergileri çabucak ziyaret ediyorum. Vaktiyle oradan az şey satın almadım, eskicilerden de... Bugün artık neredeyse hiç almıyorum. *Kuzen Pons'u* hatırlayın. "Bilgiç koleksiyoncu Chenavard" gibi, sahibi de olsa, bir tabloya bakmaktan ancak sadece elli franga mal olmuşsa zevk alıyordu... Pintiliğinden değil kesinlikle; düşük fiyat bir keşif yaptığınızı garantilediği için; gitgide daha kapalı bir dünyada, yeni dünyalar barındıran özgürlük alanlarının hâlâ var olduğunu gösterdiği için. Halihazırda havsalaya sığmaz hale gelen bir şey bu; zira sanat tarihinin her beş yılının kendi uzmanı ya da uzmanları var.

Ama nesnelere sevgim derindir; özellikle de hâlâ Drouot'da gördüğümüz (onun da fazla vakti kalmadı) düzensizlikle sergilendikleri zaman. Kimi nesneler bir bakışta dönemini ve üslubunu tanıdığım dostlardır; kimi başkaları beni sorguya çeker ya da

bildiklerim arasında varlığını hissettiğim bir boşluğu doldurarak muazzam bir tatmin verir. Nesneler, yararlı bir işlevi yerine getirmek için değil (ya da özellikle onun için değil), kendileri için tasarlanmış özerk varlıklardır.

Nesnelere tapınma (çocukluğumdan beri benimsediğim bir din), modern topluma bir nevi animizmi tekrar getirir. *Şinto*'nun bir sürü varlığı ve şeyi kutsallaştırdığı gibi o da bir sürü insan eserini kutsallaştırır, oysa bunlar doğal düzene aittir. Varlıklar da şeyler de, faydalılığı veya güzelliğiyle insan elinden çıkmış eserlere eşit ya da bunları aşan doğal ürünler olarak, mineraller, deniz kabukluları, kelebekler, içi doldurulmuş hayvanlar, kurutulmuş bitki koleksiyonlarının bir araya getirildiği eski “ilginç şeyler koleksiyonları”nda bir araya gelmez mi?

Genel olarak nesneleri çok seviyorsunuz, ama sanırım özellikle de mücevheratı seviyorsunuz.

Caillouis'nın benimle yakınlaşmasının sebeplerinden biriydi bu (daha önce bahsettiğimiz çekişmelerimize rağmen): Benimle yapılan bir söyleşide, Wyler'ın *The Collector/ Korkunç Koleksiyoncu* filmi hakkında, filmde desteklenen tezin aksine, modern tabloların röprodüksiyonlarının koleksiyonunu yapmak yerine, kelebekler gibi gerçek nesnelerin ya da güzel genç kızlar gibi doğal güzelliklerin koleksiyonunu yapmanın entelektüel olarak daha sağlıklı olduğunu söylememdi⁶³ – bunu bizzat belirtmişti bana. Caillouis kelebek koleksiyonuyla başlamış, daha sonra taşlara geçmişti. Doğayı sevdiğiniz zaman, bir yandan onun en geçici ürünleri olan yapraklara ve çiçeklere, öte yandan da diğerleri kadar kursuz olan en kalıcı ürünlere, minerallere özel olarak düşkün olmamak mümkün müdür?

Drouot dışında, elden düşme mücevher satıcılarını bir araya getiren Louvre des Antiquaires'in bodrumunda yaşadığım zevk

63. *Anthropologie structurale*, s. 328.

dolu anlar gibilerini bana yaşatan pek az yer var. Belki Vendôme Meydanı'ndaki büyük mücevheratçılarda gördükleriniz kadar pahalı değillerdir (ama hiç ucuz da değillerdir); ama orada, uygunluk rasgeledir; bu da beni mest eder. Çakıtaşları, deniz kabukluları, kıyıya vuran yusuvarlak tahtalardaki gibi, bireysel ya da kolektif öyküler yaş ve nitelik itibarıyla çeşitlilik gösteren mücevherleri bu vitrinlere sürüklemiş ve koymuştur; 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanır (gerçi zanaatkâr emeğinin kendi geçmişinden bir sentez çıkarmayı becermiş olduğu 19. yüzyıl baskındır) ve dünyanın dört bucağından gelir: Bunlara bakarak saatlerce düşler kurabilirsiniz. Beni çeken, en iri taşlar ya da taşlarda en kusursuz damarlar değildir; o meslekte “buğulu” ya da “kırpık” (*jardiné*) denen, yeryüzünün tarihini yansıtan ufak kusurları bulunan taşlardır bilhassa; taşların konulma şekli, etraflarındaki altın ve gümüş işçiliği, bir toplumsal sınıfı (köy mücevherleri olduğu gibi, burjuva, geleneksel ya da egzotik mücevherler de vardır), modern ya da çağdaş tarihin bir ânını, bir üslubu yansıtır. Kolay işlenen, takılmak için yapılmış olan bir mücevher, doğayla insanın nihayet iyi anlaşmalarını ve karşılıklı dehalarıyla yarattıkları en ince ve en nadir, en kalıcı ve en kırılğan ürünlerini bize vermelelerini sağlayan bir tür mikrokozmos gibi belirir: Bu nesneler, başka gizemlerle taçlanmış bir dünyaya iten fiyatlarıyla görkem kazanırlar.

*

Sonuca bağlamak için, şu anda yazmakta olduğunuz kitabı sormak istiyorum. Uzaktan Yakından için diyaloglarımızda, Kıskaç Çömlekçi'nin devamı olması gereken kitabın hangi aşamada olduğunu sormuştum size. Artık içinizden yazmak gelmediği cevabını vermişsiniz. Ve bunun akabinde, tekrar çalışmaya koyuldu-nuz ve sanırım neredeyse bitirdiniz.*

* *Histoire de Lynx* (Vaşağın Hikâyesi), Paris: Plon, 1991, 368 s. –ç.n.

Evet ya! Söyleşilerimiz bittikten sonra yazmaya karar verdim; belki de size söz etmiş olmam onu daha mevcut kıldı zihnimde. Bilhassa, beni düzenli bir şekilde meşgul eden günlük bir çalışmanın disiplini olmayınca, pusulayı şaşırmış gibi hissediyordum kendimi; neredeyse nihayetine erdirmek için iki yıl gerekti. 1991' de çıkacaktır diye düşünüyorum. Maalesef ileri yaşta olmanın verdiği sabırsızlık, geliştirme zevkini ve yeteneğini aldı benden. Bunun sonucunda iri olmayan bir kitap çıktı; ama okuyunca şaşırtıcı ve çorak gelecektir, zira yön değiştirmelerimi izah etmeye itina göstermediğim kaprisli bir güzergâh çiziyor. *Mythologiques*' te yer alabilecek çok teknik tahlillerle başlıyorum; Amerikan mitoslarıyla Fransız folklorunun karşılaştırılmasıyla devam ediyorum; o da Montaigne üzerine sözlere bağlanıyor; sonunda da maceracı spekülasyonlarla bitiriyorum (ama *Le Moyne noir en gris dedans Varennes** yazarının yadsımayacağı spekülasyonlar bunlar): Şimdi benim olduğum gibi o sırada ömrünün son yıllarında olan Dumézil'le yollarımız kesişiyor böylece.

* Georges Dumézil (Gallimard, 1984). -ç.n.

metis'ten okuyabileceğiniz diğer kitaplar

- Hepimiz Yamyamızı Claude Lévi-Strauss**
Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji
Claude Lévi-Strauss
- İrk, Tarih ve Kültür Claude Lévi-Strauss**
- Cuma ya da Yaban Yaşam Michel Tournier**
- Etnografik Hikâyeler Rabia Harmanşah**
ve Z. Nilüfer Nahya (haz.)
- Fransız Felsefesinin Macerası Alain Badiou**
- Harem ve Kuzenler Germaine Tillion**
- Safılık ve Tehlike Mary Douglas**
- Sınırları Aşarak Yaşamak Benedict Anderson**
- Söylem Türleri ve Başka Yazılar Mihail M. Bahtin**
- Algılanan Dünya M. Merleau-Ponty**
- Çağdaş Söylenler Roland Barthes**
- Sesin Rengi Roland Barthes**
- Sömürgeci Fantaziler Meyda Yeğenoğlu**
- Psikanalizin Dört Temel Kavramı Jacques Lacan**
- Pamuk Ülkelerine Yolculuk Eric Orsenna**
- Kâğıt Yolunda Erik Orsenna**

METİS YAYINLARI

Claude Lévi-Strauss

HEPİMİZ YAMYAMIZ

Çeviren: Haldun Bayrı

Claude Lévi-Strauss gibi “uzaktan bakma”yı tercih ettiğini açıklamış bir antropolog günlük bir gazeteye yazı yazacak olsaydı ortaya nasıl bir toplam çıkardı?

Hepimiz Yamyamız Lévi-Strauss’un 1989-2000 yılları arasında İtalyan *La Repubblica* gazetesine yazdığı yazılardan oluşuyor. Yeri geldiğinde “deli dana” hastalığı veya Lady Diana’nın ölümü gibi güncel konulardan hareket eden bu yazılarda, bir yandan antropolojinin ana temaları ele alıyor, bir yandan da modernliğin getirdiği “yeni” sorunlara daha geniş bir perspektiften bakılıyor. Lévi-Strauss’un duru bir dille kaleme aldığı konular arasında ilerleme ve ilkellik, mitik düşünce ve ensest yasağı üzerine görüşler, aile ve akrabalık ilişkileri, toplu yaşamın kökeni ve kadın cinselliği hakkındaki biyolojik spekülasyonlar üzerine eleştirel notlar, Noel kutlamalarının yaygınlaşmasının nedenleri veya yamyamlığın Batı’ya ait bir fantazi olup olmadığı gibi sorular, Poussin’in bir tablosu ile Amerika yerlilerinin mitosları arasındaki tematik ilişki yer alıyor.

METİS YAYINLARI

Claude Lévi-Strauss

MODERN DÜNYANIN
SORUNLARI KARŞISINDA
ANTROPOLOJİ

Çeviren: Akın Terzi

Antropoloji nasıl bir bilimdir? Modern dünyada insanlığın karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm önerebilir mi? Peki modern dünyanın “ilkel” denen insanlardan alacağı dersler olabilir mi? Kitap çeşitli somut örneklerle yanıt arıyor bu tür sorulara. Claude Lévi-Strauss, modern toplumlarda biyoloji alanındaki taşıyıcı annelik, sperm bankası ve benzeri gelişmelerle birlikte ortaya çıkan hukuksal sorunları, nüfusun sürekli artmasıyla bulaşıcı hastalıkların yayılması arasındaki ilişkiyi tartışıyor. Yetişkinlerin günde 2-4 saat çalışarak bütün nüfusu besleyebildiği “ilkel” toplumlar ile en az 8 saat çalıştıkları halde aç ve evsiz kalanların sayısının her geçen gün arttığı “ileri” toplumlar arasındaki karşıtlığa dikkat çekiyor.

Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji, hem Lévi-Strauss'un düşüncesini hem de genelde antropolojiyi herkesin anlayabileceği bir dille tanıtmakla kalmıyor, günümüzün sorunları üstüne daha geniş bir bakış açısıyla düşünmeye de davet ediyor bizleri.

METİS YAYINLARI

Claude Lévi-Strauss

IRK, TARİH VE KÜLTÜR

*Çeviri: Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu
Haldun Bayrı, Işık Ergüden*

“Kurtarılması gereken çeşitlilik olgusudur; yoksa her tarihsel dönemin ona verdiği ve hiçbirinin kendisinin ötesine geçemediği tarihsel içerik değil. Dolayısıyla, uç veren buğdaya kulak kabartmak, gizli kalmış potansiyelleri yürekletmek, tarihin saklı tuttuğu tüm bir arada yaşama eğilimlerini dürtüklemek ve ayrıca alışlagelmiş şeyler sunması kaçınılmaz olan bütün bu yeni toplumsal ifade biçimlerini şaşırmaksızın, tiksitmeksizin, karşı çıkmaksızın karşılamaya hazır olmak gerekmektedir.

“Hoşgörü, olmuş ya da olan her şeyin bağışlandığı hülyalı bir durum değildir. Hoşgörü, önceden görmeye, anlamaya ve isteyen i istediği yere yükseltmeye dayanan dinamik bir tutumdur. Kültürlerin çeşitliliği ardımızdadır, çevremizdedir, önümüzdedir. Bu konuda talep edebileceğimiz tek şey, bu çeşitliliğin, her biçimin diğerleri için alabildiğine cömert bir katkı oluşturacağı bir türde gerçekleşmesidir. Bu ise her birey için bu talebe denk düşen yükümlülükleri gündeme getirir.” – Claude Lévi-Strauss

Mary Douglas

SAFLIK VE TEHLİKE

Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi

Çeviren: Emine Ayhan

Yaşayan antropologlar arasında başka disiplinler üzerinde en fazla etki yaratmış isimlerden biridir Mary Douglas. Klasik eseri *Saflık ve Tehlike*'de yetkin bir örneğini verdiği metodolojisinin en önemli yanı, "ilkel" denen kültürleri ve kendi kültürünü anlamak için ayrı ayrı analiz yöntemleri kullanmayı, o kültürleri "ötekileştirmeyi" reddetmesidir. Önsözde "Bu kitap antropolojinin 1940'lı ve 50'li yıllarda ırkçılığa açtığı savaşta indirdiği gecikmiş bir darbedir," der Douglas. Belki gecikmiş, ama kesinlikle ölümcül bir darbedir bu.

Sömürgeci antropoloji geleneğinin, kendi kültürünü rasyonel ve üstün, diğer kültürleri de içerdikleri "tuhaf" inançlar ve ritüellerden dolayı irrasyonel, çocuk ya da nevrotik görme tavrını entelektüel olarak savunmak bu kitapla birlikte imkânsız hale gelmiştir.

Douglas insanın ritüellere düşkün bir hayvan olduğunu, birtakım sembolik eylemler olmaksızın toplumsal ilişkilerden bahsedilemeyeceğini vurgular. Ona göre antropolog, "zihniyetler"i değil, bu zihniyetleri biçimlendiren örüntüleri, toplumsal örgütlenme tarzlarını karşılaştırmalıdır. Sembolik örüntülerin evrenselliği vurgulanmakla birlikte bunların çeşitli toplumsal bağlamlarda büründüğü farklı ve özgül formlar da araştırılmalıdır. Farklı kültürlerdeki temizlik ve kirlilik inançlarının temelde aynı işlevi, toplum hayatını sembolik bir düzene oturtma işlevini nasıl yerine getirdiği araştırılmaktadır *Saflık ve Tehlike*'de.

İlk kez yayımlandığı 1966'dan bugüne kırk yıl içinde, ritüeller, sınıflandırma sistemleri ya da kolektif bellek üzerinde çalışan birçok araştırmacıya esin kaynağı olan bu müthiş kitabın Türkçede de benzer bir yaratıcılığı teşvik etmesini umuyoruz.

METİS YAYINLARI

Hazırlayanlar:

Rabia Harmanşah, Z. Nilüfer Nahya

ETNOGRAFİK HİKÂYELER

Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri

Antropologlar, alan çalışması sırasında yaşadıkları çeşitli kişisel deneyimleri arkadaş sohbetlerinde sık sık dillendirirler. Ama nitel çalışmalar kâğıda dökülürken “önemsiz detaylar”, “terslikler”, hatta “başarısızlıklar” olarak görülen bu deneyimler genellikle yansıtılmaz. Oysa araştırmacının sahada karşılaştığı ya da dahil olduğu kimi durumlar (kimlik çatışmaları, bürokratik ve ideolojik engeller gibi), araştırmacının ilerleyişini etkilediği gibi, yönünü dahi değiştirebilir.

Etnografik Hikâyeler, işte bu kişisel öykülere, yani alan sürecinin taşıdığı zorlukları, belirsizlikleri, çalkantıları, hesaplaşma ve gerilimleri yaşayan bireyler olarak maceralı yolculuklardan dönmüş araştırmacıların deneyimlerine odaklanıyor. Kitaptaki yazarlar araştırmalarını yaparken karşılaştıkları “rahatsız edici” durumları, etik sorunları, duygusal gelgitlerini entelektüel ve insani bir bakış açısıyla ve açık yüreklilikle tartışıyor; sorular soruyorlar.

Alan çalışmasının pratik ve teorik koşullarına ve tartışmalarına işaret eden bu yazılar, birbiriyle diyalog ve bazen de çatışma halinde, hayatın ve araştırmanın kesiştiği ve ayrıştığı noktalar üzerine düşünmemizi sağlayarak sosyal bilimlere bakışımızı tazeliyorlar.

Claude Lévi-Strauss Uzaktan Yakından

Yazar Didier Eribon'un 1980'lerde Lévi-Strauss ile iki yıl boyunca belirli aralıklarla bir araya gelerek sürdürdüğü diyalogun ürünü bu kitap. Önce Lévi-Strauss'un hayatı ve tanık oldukları hakkında konuşuyorlar: Brezilya'da Yerli kabileleri arasında yaptığı saha araştırması, İkinci Dünya Savaşı başında askere alınması, Soykırım'dan kurtulması, Fransız gerçeküstücülerle Amerika'da kurduğu yakın ilişkiler ve yapısalcılığın kuruluşu. Ardından, birkaç kuşağı derinden etkilemiş bu büyük düşünürün kitapları ve düşüncelerini ele alıyorlar. En temel önkabullerimizi dahi tartışmaya açan bir eleştirel düşüncenin yanı sıra, 20. yüzyılın zanaatkâr entelektüellerinin dünyasına açılan bir kapı gibi bu söyleşiler. Felsefe, sosyal bilimler ve düşünce tarihiyle ilgilenen okurlarımızın zevkle okuyacağına inanıyoruz.

Metis Diyaloglar

ISBN-13: 978-605-316-115-8

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

